

Masteroppgave i Kulturmøte

Oppgavetittel: Felittoget i Rogaland, 1940. Hvorfor klarte ikke de norske styrkene å yte større motstand?

Studiepoeng: 60

Forfatter: Thomas Schanke Eikum

Måned / år: 11/2020

Antall ord: 31 344

Sammendrag

Denne masteroppgaven er en kvalitativ studie med hermeneutisk forankring. Temaet for oppgaven er felttoget i Rogaland. Varigheten for felttoget strekker seg fra krigsutbruddet og frem til den lokale norske styrken overga seg. Målet er å undersøke om eventuelle ulike kulturelle bakgrunner innad i de norske styrkene kan ha vært en faktor som påvirket hendelsesforløpet. 2. verdenskrig var en viktig historisk hendelse, og interessen for krigen har i lang tid vært stigende. En økt forståelse for hvorfor de norske styrkene ikke klarte å yte større motstand etter angrepet 9. april kan være verdifull, ny kunnskap. Det kan også være relevant å løfte frem krigshandlingene i denne delen av Norge.

Kultur kan defineres på mange måter. I analysearbeidet er et deskriptivt og et dynamisk kulturbegrep benyttet. Denne kulturforståelsen tilsier at alt tillært fungerer som kognitive referanserammer, eller fortolkningsrammer, som bidrar til at vi handler slik vi gjør. Ulike fortolkningsrammer benyttes ut fra situasjon og rolle, og justeres kontinuerlig i møte med andre. De to synsmåtene på kultur er egentlig motstridende, men utfyller hverandre godt i vurderingene av kulturmøter. For å vurdere de omskiftelige meningsfellesskapene som gang på gang etableres og forandres når mennesker gjør noe sammen, er det kommunikasjonssituasjonene, maktforholdene, uformelle hierarki og skiftende fortolkningsrammer jeg har valgt å undersøke.

Fem episoder er undersøkt for å avdekke om kulturelle forskjeller innad i de norske styrkene har hatt betydning for utfallet. Disse episodene er valgt ut fra mengden tilgjengelig kildemateriale og at de var avgjørende for hvordan selve felttoget utviklet seg.

Aktørene som har hatt størst ansvar og mulighet til å ta avgjørelser underveis, samsvarer med de som har skrevet ordrer, rapporter og dagbøker. Offiserene er valgt ut på grunn av deres ledende roller i felttoget. Sosiale forhold og utdanning er grunnleggende i utviklingen av en kulturell identitet. Denne bakgrunnen er derfor kartlagt.

Oppgavens problemstilling er: Hvilken bakgrunn hadde offiserene i jegerbataljonen og Rogalandsbataljonen? Var de kulturelle forskjellene innen de norske styrkene store nok til at

de kan kategoriseres som kulturmøter? Har eventuelle kulturforskjeller hatt utslagsgivende betydning for utfallet? Funnene viser at offiserenes bakgrunn har vært variert og at det kan ha hatt effekt på valgene som ble tatt.

Abstract

This master's thesis is a qualitative study with hermeneutic roots. The theme for the task is the campaign in Rogaland and the duration extends from the outbreak of World War II in Norway until the local Norwegian force surrendered. The aim is to investigate whether any different cultural backgrounds within the Norwegian forces may have been a factor that influenced the course of events. World War II was an event of great historical importance and interest in the war has been ever increasing. An increased understanding of why the Norwegian forces failed to offer greater resistance after the attack on 9 April can be valuable new knowledge. It may also be relevant to highlight the acts of war in this part of Norway.

Culture can be defined in many ways. In the analysis work, a descriptive and a dynamic cultural concept is used. This cultural understanding dictates that everything learned functions as a cognitive frame of reference, or interpretive framework, which contributes to us acting the way we do. Different interpretive frameworks are used based on situation and role and are continuously adjusted in meetings with others. The two views on culture are contradictory but complement each other well in the assessments of the cultural meetings. In order to assess the changing communities of opinion that are repeatedly established and changed when people do something together, it is the communication situations, power relations, informal hierarchy and changing interpretive frameworks that must be examined.

In the study of whether cultural differences within the Norwegian forces have had an impact on the outcome, five situations have been examined. These situations have been selected based on the amount of available source material and that they were important events for how the campaign itself developed.

The parties who have had the greatest responsibility and opportunity to make decisions along the way, correspond with those who have written orders, reports, and diaries. The officers have been selected because of their leading roles in the campaign. Social conditions and education are fundamental in the development of a cultural identity. This background has therefore been mapped.

The issue of the thesis is then: What background did the officers in the Ranger Battalion (Jegerbataljonen) and the Rogaland Battalion have? Were there large enough cultural differences within the Norwegian forces that they could be categorized as cultural encounters? Have any cultural differences had a decisive effect on the outcome?

Based on the findings, it is possible to gain an increased understanding of why the officers' backgrounds were important for the outcome in different situations during the campaign.

Forord

Det er både en lettelse og noe vemodig å avslutte arbeidet med masteroppgaven. Jeg har funnet svar på en del spørsmål jeg har lurt på lenge. Læringsutbyttet ved å ta denne utdanningen var større enn ventet. Det har uten tvil vært en krevende fase, men absolutt vært verdt innsatsen. Å få mulighet til å fordype meg i detaljer innen mitt største interessefelt har virkelig vært givende.

Jeg må takke min veileder Chalak Kaveh for gode samtaler, innspill og kritiske spørsmål. Det har vært trygt og nyttig å få tilbakemeldinger om oppgaven der alt fra de minste detaljer til de største perspektiv har blitt ivaretatt.

Min arbeidsgiver har sørget for god støtte og tilrettelegging med studiedager, studiepermisjon og betaling for utgifter i forbindelse med studiet. I tillegg må tre kolleger takkes spesielt.

Takk til Ole Lien for å gi meg ideen om å ta denne masterutdanningen, tips om kompetanse for kvalitet og hjelpen med abstract. Takk til John Gunnar Svela for verdifulle råd og bunnsolid oppbakking gjennom hele studiet. Og takk til Hilde Berg Nesse for helstøpt faglig, språklig og annen oppbyggelig støtte gjennom hele utdanningsløpet.

Takk til familie, venner, medstudenter og andre kolleger for heiarop og hjelp. Til slutt vil jeg takke min kone Ann-Elin, som gjorde gjennomføringen av masterstudiet mulig.

Innhold:

1	Innledning	8
1.1	Problemstilling	8
1.2	Tid, rom, enheter og strategisk relevans	10
1.3	Opptakten til felttoget i europeisk kontekst	13
1.4	Kilder og metode.....	15
1.4.1	Utrykte primærkilder	15
1.4.2	Trykte primærkilder	17
1.4.3	Trykte sekundærkilder.....	17
1.4.4	Metode: kvalitative studier av dokument	19
1.4.5	Drøfting av kvalitativ metode	21
1.5	Oppgavens struktur	24
2	Kulturperspektivet	25
2.1	Innledning	25
2.2	Grunnleggende oppfatninger av virkeligheten.....	25
2.3	Hva vil kultur si?.....	26
2.4	Kulturbegrep og kulturforståelse	27
2.5	Interkulturell kommunikasjon.....	30
2.6	Er kulturell identitet flyktig eller permanent?.....	31
2.7	Sammenhengen mellom nasjon og kulturell identitet.....	33
2.8	Kulturelle ulikheter	35
2.9	Oppsummering.....	36
3	Kulturmøter mellom aktørene (første fase)	37
3.1	Introduksjon av aktørene og situasjonene	37
3.2	Presentasjon av aktørene	38
3.2.1	Sjef for Jæravsnittet.....	38
3.2.2	Offiserene tilhørende IR2: Jegerbataljonen.....	38
3.2.3	Offiserene tilhørende IR8: Rogalandsbataljonen	41
3.3	Fjellmarsjen (13. april til 17. april).....	45
3.3.1	Grunnlaget for fjellmarsjen	45
3.3.2	Meningsfellesskapene tilknyttet fjellmarsjen.....	46
3.3.3	Vurdering av meningsfellesskapene tilknyttet fjellmarsjen i et kulturmøteperspektiv	53
3.4	Kampen på Ålgård (14. april til 18. april)	55
3.4.1	Grunnlaget for kampsituasjonene på Ålgård.....	55
3.4.2	Meningsfellesskapene tilknyttet kampen på Ålgård og vaktposten på Bråstein ..	56
3.4.3	Vurdering av meningsfellesskapene tilknyttet kampen på Ålgård og vaktposten på Bråstein i et kulturmøteperspektiv	59
3.4.4	Meningsfellesskapene tilknyttet kampen på Ålgård og situasjonen med løytnant Kluge.....	60
3.4.5	Vurdering av meningsfellesskapene tilknyttet kampen på Ålgård og situasjonen med løytnant Kluge i et kulturmøteperspektiv.....	65
3.4.6	Meningsfellesskapene tilknyttet situasjonen med Løytnant Alf Gowart Olsen ...	68
3.4.7	Vurdering av meningsfellesskapene tilknyttet situasjonen med Alf Gowart Olsen i et kulturmøteperspektiv	70
3.5	Retretten til Dirdal (17. april til 20. april).....	71
3.5.1	Grunnlaget for retretten til Dirdal	71
3.5.2	Meningsfellesskapene tilknytte retretten til Dirdal	72

3.5.3	Vurdering av meningsfellesskapene tilknyttet retretten til Dirdal i et kulturmøteperspektiv	75
4	Kulturmøter mellom aktørene (sluttkampene)	79
4.1	Sluttkampen i Dirdal (20. april til 23. april)	79
4.1.1	Grunnlaget for sluttkampen i Dirdal	79
4.1.2	Meningsfellesskapene tilknyttet sluttkampen i Dirdal	79
4.1.3	Vurdering av meningsfellesskapene tilknyttet sluttkampen i Dirdal i et kulturmøteperspektiv	84
4.2	Tilbaketrekningen fra Vikeså og sluttkampen i Gloppedalsura.....	86
4.2.1	Grunnlaget for tilbaketrekningen fra Vikeså og sluttkampen i Gloppedalsura (20. april til 23. april)	86
4.2.2	Meningsfellesskapene tilknyttet tilbaketrekningen fra Vikeså og sluttkampen i Gloppedalsura	88
4.2.3	Vurdering av meningsfellesskapene tilknyttet tilbaketrekningen fra Vikeså og sluttkampen i Gloppedalsura i et kulturmøteperspektiv	94
4.2.4	Sammenfatning.....	100
5	Oppsummering og konklusjon.....	104
5.1	Oppsummering.....	104
5.2	Konklusjon.....	105
6	Kilder og litteratur	110
6.1	Utrykte primærkilder	110
6.2	Trykte primærkilder	110
6.3	Sekundærkilder og referert litteratur.....	111

1 Innledning

Det tyske angrepet i 1940 var en viktig historisk hendelse, og interessen for krigen er fremdeles vedvarende. 9. april er fortsatt et nasjonaltraume her til lands, og en økt forståelse for hvordan og hvorfor de norske styrkene ikke klarte å yte større motstand, kan være verdifull ny kunnskap. I denne oppgaven undersøker jeg felttoget i Rogaland under 2. verdenskrig. Hovedmålet med undersøkelsen har vært å avdekke om eventuelle ulike kulturelle bakgrunner innad i de norske styrkene kan ha vært en faktor som påvirket hendelsesforløpet. Ved å kartlegge bakgrunnen til offiserene og vurdere meningsfelleskapene de deltok i, kan kulturmøtene problematiseres og drøftes.¹

Problemstillingen og avgrensningene for studien presenteres i begynnelsen av dette kapitlet. Deretter vurderes den strategiske relevansen til området for å tydeliggjøre årsakene til tyskernes angrep og vilje til måloppnåelse. Den politiske utviklingen i Europa presenteres også for å klargjøre konteksten for angrepet ut fra aktørenes ståsted. Felttoget er ikke undersøkt i et kulturmøteperspektiv tidligere, men hvordan andre har behandlet temaet vurderes sammen med presentasjonen av det primære kildematerialet. Kapitlet avsluttes med en drøfting av kvalitativ metode.

1.1 Problemstilling

Hvilken bakgrunn hadde offiserene i jegerbataljonen og Rogalandsbataljonen?² Ved å undersøke for eksempel kirkebøker, skolekataloger og folketellinger er bakgrunnen til offiserene kartlagt og kategorisert. Sosial bakgrunn og utdanning har vært avgjørende faktorer for utvikling av en kulturell identitet.

Var de kulturelle forskjellene innen de norske styrkene store nok, til at de kan kategoriseres som kulturmøter? Har eventuelle kulturforskjeller hatt utslagsgivende betydning for utfallet?³

---

¹ Begrepet meningsfelleskap defineres og forklares i Kulturperspektivet, se kapittel 2 eller side 25f i boka *Små steder – store spørsmål*, av Thomas Hylland Eriksen (1998).

² Bakgrunnen til offiserene tilknyttet disse to bataljonene forklares nærmere i hoveddelen, se kapittel 3. For å variere språkføringen i oppgaven benyttes den andre militære betegnelsen på jegerbataljonen (Infanteriregiment 2) og Rogalandsbataljonen (Infanteriregiment 8) også. Forkortet til IR2 og IR8.

³ «Utfallet» er relatert til både felttoget i sin helhet og til hendelser i løpet av felttoget.

Meningsfellesskapene som ble dannet mellom offiserene i løpet av felttoget blir gransket med utgangspunkt i flere kulturdefinisjoner.⁴ Ved å identifisere makttyngdepunktene i meningsfellesskapene og vurdere de mot den sosiale bakgrunnen til offiserene, kan kulturforskjellenes betydning analyseres. Meningsfellesskapene ble dannet av offiserene i løpet av felttoget og har tilknytning til fem ulike situasjoner. Kulturmøteperspektivet gir forklaringskraft i vurderingene av identitet, makt og meningsfellesskapenes betydning for utfallet.

Det faglig interessante med å undersøke dette, er å forsøke å oppnå en økt forståelse av nettopp denne krigssituasjonen fra en hittil uprøvd innfallsvinkel. Ved å undersøke mannskapsruller, feltarkiv, rapporter, dagbøker og annet arkivmateriale kan tegn på kulturforskjeller og kulturmøter dokumenteres.

Jeg er oppvokst på Ålgård og jeg har lenge hatt en dyp fascinasjon for krigen som utspant seg akkurat her. Min farmor måtte flykte for noen dager og fortalte ofte om dette. «Hva skjedde, egentlig?» var et spørsmål jeg gjentatte ganger stilte henne. Ved å analysere funksjonen kulturmøtene har hatt, kan arkivmaterialet og kildene vurderes på en annen måte enn hittil.

Undersøkelsen kan også være en måte å løfte frem krigshandlingene i denne delen av Norge på, sammenlignet med oppmerksomheten rettet mot Østlandet og Nord-Norge i krigslitteratur, historiebøker, tv-serier og filmatiseringer. Det at kulturelle forskjeller kan ha hatt en betydning på krigsinnsatsen for styrkene, kan også ha en viss relevans for dagens soldater og myndigheter.

Den historiske tradisjonen undersøkelsen settes inn i er «den dypere forståelsen» forfatterne av *Krigen i Norge, operasjonene i Rogaland*⁵ og *Håpløs Kamp* har etablert. Disse bøkene kan

---

⁴ Utfyllende forklaring og drøfting av kulturdefinisjonene, se kapittel 2

⁵ Boken heter «Krigen i Norge. Operasjonene i Rogaland og Haugesund Indre Hardangeravsnittet». For å lette lesbarheten brukes bare de to første leddene. I referansene brukes «Schiøtz 1952» siden han også har forfattet en annen bok.

kanskje være representanter for Hans-Georg Gadammers syn om at forskningsprosessen er kontinuerlig og at hver generasjon må etablere sin egen forståelseshorison.⁶

I utgangspunktet var det fire undersøkelseskategorier som ble vurdert: bakgrunn fra by eller bygd, geografisk bakgrunn med Vestlandet sammenliknet med Østlandet, mellom kvinner og menn eller forholdet mellom offiserer og menige. Kildegrunnlaget måtte være styrende og avgjørende for hvordan problemstillingen skulle utformes nøyaktig.⁷ Kildene ga grunnlag for å studere nærmere en femte kategori, betydningen av forskjellene i bakgrunn for de 13 offiserene som ledet de ulike militære enhetene. De var dermed også ansvarlige for de avgjørelsene som ble tatt underveis som hadde betydning for utfallet.

Valget av ovennevnte undersøkelseskategori ble bestemt ut fra funnmengden i kildematerialet. De militære mannskapene er avgrenset til jegerbataljonen og Rogalandsbataljonen. Dette ble gjort hovedsakelig siden det var disse to som kjempet sammen frem til styrkene kapitulerte. Andre styrker var også utplassert på nøytralitetsvakt fra høsten 1939 og fremover, men disse utelukkes av undersøkelsen. En annen grunn for denne avgrensingen er hensynet til omfang. Geografisk avgrensing gjøres med utgangspunkt i operasjonsområdet felttoget fant sted i. Startstedet var Sola flyplass og militærleiren på Madla, like utenfor Stavanger. Etter hvert ble styrkene disponert østover i regionen.

1.2 Tid, rom, enheter og strategisk relevans

Tidsperioden er fra 9. april 1940, når hærens bataljoner (jegerbataljonen fra Østlandet og Rogalandsbataljonen) ble oppsatt som nøytralitetsvakt, mobiliserte, kom i strid og frem til kapitulasjonen for disse styrkene 23. april 1940. Etter mobiliseringsordren ble gitt 9. april, omtrent samtidig med at tyske styrker angrep Sola, begynte de norske styrkene på en manøvrering i retning av mer gunstig terreng. Dirdalen og Gloppedalsura ble til slutt stedet for de siste kamphandlingene før overgivelsen. Dette stedet markerer følgelig denne avgrensningen lengst innover i området. Likevel må det bemerkes at flere grupper med

---

⁶ Hauge og Holgernes 2005: 93

⁷ Larsen 2017: 85

soldater opererte utenfor denne rommessige avgrensningen, men det var for en kort periode og omtales som «fjellmarsjen». Etterspillet av «fjellmarsjen» fant sted innen det skisserte området, og hovedstyrken opererte også innenfor disse avgrensningene hele perioden.

Utenom IR8, som måtte mobiliseres, var også andre styrker utstasjonert for å fungere som nøytralitetsvakt. En bombeving på Sola flyplass og IR2, fra Østlandet. Oberst Gunnar Spørck var avsnittssjef for Jæravsnittet og overtok fra 1. november 1935.⁸

Jæravsnittet var en del av 3. kommandodistrikt der Arendalsavsnittet, Kristiansandsavsnittet og Listaavsnittet utgjorde de andre delene. Selve Jæravsnittets sørligste grense mot Listaavsnittet gikk fra Fedafjorden og oppover elva Kvina i Agder, og Rogaland fylke.⁹ For denne oppgavens del er det, som tidligere nevnt, området felttoget i Rogaland utspant seg på som skal vurderes.

Fra gammelt av hadde Jæren og Stavanger hatt en viss militær betydning. Ved overgangen fra 1800-tallet til 1900-tallet ble området vurdert som mindre viktig i den strategiske stillingen. I tiden frem mot krigsutbruddet var det flere faktorer som gjorde området mer relevant i forsvarsmessig betydning. Utviklingen innen strid til havs og i luften var to vesentlige faktorer. Sola flyplass ble etablert i 1937 og Rogaland infanteriregiment nr. 8 hadde sin base midtveis mellom flyplassen og Stavanger by. Andre faktorer var viktige industribedrifter, landets nest største fiskerivirksomhet, skipsverft, jernbanetilknytning og en rolle som samferdselsknutepunkt.¹⁰

Kontrollen over dette området, og hele Rogaland fylke, viste seg å ha stor strategisk verdi for muligheten til å drive krigføring lengre nord og utnyttelsen av norske ressurser.¹¹ Det å kunne benytte Sola flyplass var selvsagt viktig for å beherske luftrommet, overvåke deler av Nordsjøen og kontrollere denne. I tillegg var skipsleia langs norskekysten beskyttet

---

⁸ Schiøtz 1952: 17

⁹ Schiøtz 1952: 15

¹⁰ Schiøtz 1952: 15

¹¹ Sunde 2019: kronikk i Stavanger Aftenblad

innaskjærs fra svenskegrensa til Flekkefjord. Herfra til Haugesund var den svært eksponert, så å si uten beskyttende skjærgård eller øyer av noe slag. Videre nordover var den igjen en temmelig trygg lei innaskjærs, skjult for maritime stridskrefter. Det var spesielt gunstig under krigen.

En annen måte å betrakte området militære relevans på var som et strategisk tyngdepunkt. Det vil si de kvalitetene som var med og bestemte en parts evne og vilje til kamp og eventuelt fortsatt motstand. Tyskerne definerte nok med rette Oslo, Regjeringen, Stortinget og Kongen som viktige strategisk tyngdepunkt i Norge. Stavangerhalvøya med de ovennevnte faktorene kan også regnes som et strategisk tyngdepunkt.¹² Den part som behersket dette området kunne kontrollere ferdselen til sjøs, og da ikke bare som en del av trafikken langs norskekysten, men også som en utgang til Nord-Atlanteren. Denne ble sperret på slutten av 1. verdenskrig, ved at britiske marinefartøy la ut et sammenhengende minebelte fra Karmøy og helt over til egen side.¹³ Samlet kan disse faktorene være med å kategorisere området til et strategisk tyngdepunkt. Hvordan skulle området forsvares av de norske styrkene?

På tross av at den norske krigshistorien stort sett handler om det som skjedde på Østlandet og Narvik, var Sola flyplass et verdifullt militært mål. Flyplassens strategiske beliggenhet ut fra den tids rekkevidde på flyene var viktig av to årsaker. For det første er denne delen av Norge nærmest de britiske øyer og Nordsjøen. Ut fra tyskernes planer for krigens videre gang med et eventuelt angrep på Storbritannia, var det avgjørende at denne flyplassen og dermed hele Rogaland kom under tysk kontroll. Området ble altså oppfattet som strategisk viktig på tysk, britisk og også norsk side.¹⁴ Dette gjaldt også defensivt, med tanke på et tysk forsvar av et nylig erobret Norge.

For det andre var kontrollen på Nordsjøen mot slutten av den foregående verdenskrigen, med det britiske minefeltet ut fra Karmøy og over til Orknøyene, en annen viktig årsak til at Sola var et høyt prioritert mål for de tyske styrkene. Dersom de norske styrkene hadde lyktes i sitt oppdrag med å forsvare Sola flyplass, kunne hele det tyske angrepet mot Norge tatt lengre tid.

---

¹² Militærhistorisk forening Rogaland 2016: 25

¹³ Rein, 2019

¹⁴ Militærhistorisk forening 2016: 9 (Fra forordet av tidligere forsvarsjef Sigurd Frisvold)

Det kunne hatt konsekvenser for fortsettelsen. En detaljert undersøkelse av kulturmøter innad i de norske styrkene under disse kamphandlingene kan belyse de taktiske valgene gjennom et annet historisk prisme enn dem som hittil er benyttet.¹⁵

På det tidspunktet oberst Spørck tiltrådte stillingen var planen for forsvaret av området at styrkene skulle samles og mobiliseres i Kristansandavsnittet. Utstyret var følgelig lagret på Evjemoen som ligger nordover opp mot Setesdal, sett fra Kristiansand. På grunn av de ovenfor nevnte faktorene som gjorde Jærvsnittet mer relevant å forsvare, ble planene endret. Høsten 1939 ble det avgjort at styrkene skulle holde seg i Rogaland, og mobiliseringsmateriellet ble av denne grunn flyttet vestover fra Evje til Sviland, som ligger like utenfor Sandnes.¹⁶ Dette arbeidet var gjennomført 1. mars 1940.

1.3 Opptakten til felttoget i europeisk kontekst

Mot slutten av 30-årene tilspisset situasjonen i Europa seg. Borgerkrigen i Spania viste hvor vanskelig det var å stoppe dem som var villige til å ty til våpen for å nå sine mål. Flere av stormaktene var involvert. Det som vakte mest oppsikt var kanskje bombingene av byen Guernica i 1937. Mange fikk da en økt forståelse av hvor sterkt luftvåpenet var blitt.

Adolf Hitlers aggressive utenrikspolitikk overfor nabolandene førte til tysk kontroll over flere strategiske områder. I tillegg ble Østerrike innlemmet i Tyskland, og etter Münchenforliket i 1938 hadde spesielt Storbritannias statsminister Neville Chamberlain et sterkt håp om å oppnå en langvarig fred. Hitler brøt avtalen som var inngått i München og tok kontroll på hele Tsjekkoslovakia.

Den tyske innmarsjen i Praha førte til en omlegging av Storbritannias utenrikspolitikk. Storbritannia og Frankrike ga ut fra en felles forståelse sikkerhetsgarantier til flere øst-europeiske land mot et tysk angrep. De forsøkte også å få Sovjetunionen med på en

---

¹⁵ Det er offiserenes bakgrunn i kulturmøtene med hverandre med tanke på de taktiske *valgene*, som skal belyses. De *taktiske* valgene i militær forstand behandles kort der det er nødvendig, men kun ved hjelp av kildene.

¹⁶ Schiøtz 1952: 17

fredsavtale. Sovjetunionens leder Josef Stalin og Hitler, fant i stedet sammen om en nokså overraskende ikke-angrepsavtale. Denne hadde en hemmelig tilleggsprotokoll der de to landene var enige om hvordan Polen og andre deler av denne europeiske regionen skulle deles. Stormaktene Storbritannia og Frankrike akselererte opprustningen mot slutten av denne perioden.

Tyskland angrep Polen 1. september 1939. I dette felttoget demonstrerte tyskerne sitt nyutviklede konsept for krigføring, *blitzkrieg*. Ved utnyttelse av overraskelsesmomentet, rask fremrykning og kombinasjon av ulike våpengrener som stridsvogner, artilleri og fly, ble hurtig fremgang oppnådd. Etter en uke med voldsomt bombardement av Warszawa, overga følgelig Polen seg 27. september. Sovjetunionen inntok som avtalt den østlige delen av Polen.

22. august meddelte Stavanger Aftenblad at «Sovjet og Tyskland slutter ikke-angreps-pakt». Dette ble fremhevet med bruk av store krigstyper på forsiden. Med ett unntak omhandlet hver fremside utviklingen mellom de europeiske stormaktene, frem til 3. september.¹⁷ Da var overskriften «Storbritannia og Frankrike er i krig med Tyskland» satt med enda større typer. Videre fremover formidlet Stavanger Aftenblad om forpostfektningene mellom Tyskland og Frankrike og at «Russland fikk brorparten av Polen».

21. september var hovedoppslaget at «Warszawa forvandles til ruiner». I den påfølgende brødteksten ble krigshandlingene skildret. Både polsk motstandskamp med delseire og nederlag og store ødeleggelser ble referert. I tillegg formidlet Stavanger Aftenblad noe som bør betegnes som tysk propaganda, om soldatenes innsats, ånd, mot og seiersvilje. 29. september ble nyheten om at Polen hadde overgitt seg to dager tidligere publisert i avisen, og at Stalin og von Ribbentrop undertegnet del to av pakten. Bare få dager senere ble oppmerksomheten til krigsaktørene, Stavanger Aftenblad og ikke minst leserne rettet mot forholdet mellom Finland og Sovjetunionen.¹⁸

---

¹⁷ Stavanger Aftenblad 22. august 1939 (gjelder også for utgivelsene frem til 21. september 1939)

¹⁸ Stavanger Aftenblad 21. september 1939 (gjelder også for utgivelsene frem til 29. september 1939)

Stavanger Aftenblad var på denne tiden, som den er også den dag i dag, en viktig regional nyhetsformidler. Det er ingen kilder som viser at oberst Spørck leste avisen daglig, men i hans rolle som militær kommandant må det tas for gitt at han holdt seg oppdatert på den politiske utviklingen i Europa, og at Stavanger Aftenblad var en av kildene han benyttet seg av. Ut fra størrelsen på avisopplaget og mangelen på andre aviser i området, var nok dette en foretrukket nyhetsformidler.

Offisersgruppa og de som var i forsvarsledelsen på nasjonalt nivå, har nok fulgt den utenrikspolitiske utviklingen på lignende vis som oberst Spørck. Avisene brukte ofte de samme kildene, så selv om våre aktører hadde tilhold ulike steder og leste sine regionaviser, var det trolig nokså sammenfallende formidling av nyhetene. Radiosendingene var derimot riksdekkende, og det bygger også opp om at oberst Spørck, forsvarsledelsen og de andre har tilegnet seg en temmelig felles forståelse av situasjonen.

Utover høsten og vinteren gjennomførte Sovjet sin del av den hemmelige avtalen fra ikke-angreps-pakten. Denne omhandlet blant annet Baltikum og Finland. To moment som kan være interessante å ta med herfra, er at både polakkene og finnene kjempet imot angriperne. Både ifølge Stavanger Aftenblad og fra historien i ettertid er det velkjent at spesielt de finske styrkene påførte de angripende sovjetiske styrkene store tap. Det andre momentet er at selv om både polakkene og finnene forsøkte å ta opp kampen, endte det i begge tilfellene med nederlag for forsvarerne. Tapstallene og ødeleggelsene var store. Det kunne vært interessant og undersøke nærmere hva som var årsakene til at finnene klarte å påføre angriperen så store tap, sammenlignet med forholdene i Norge etter 9. april. Situasjonene og angriperne var veldig forskjellige, så det ville trolig vært historiefaglig krevende med en slik komparasjon.

1.4 Kilder og metode

1.4.1 Utrykte primærkilder

Det primære kildegrunnlaget for denne studien er innhentet fra Riksarkivet. Arkivert materiale fra felttoget i Rogaland utgjør fire esker med til sammen 1600 sider. En liten del av feltdagbøker, ordrer, fektningsrapporter og lignende er arkivert. En fektningsrapport vil si en kortfattet beskrivelse av trefning med fienden. Størstedelen av denne typen kildemateriale ble

enten ødelagt av nordmennene selv eller av tyskerne i tiden etter overgivelsen. Det meste av arkivmaterialet består av rapporter fra offiserene. Innsamlingen av rapportene foregikk i to perioder. Opphavssituasjonen til kildene har en viss relevans og må kort forklares.

Den første innsamlingen ble ledet av Gudmund Didrik Schnitler. Arbeidet startet fra høsten 1940, for å samle inn materiale om de ukene krigføringen og kamphandlingene varte i Norge. Schnitler hadde meldt seg inn i Nasjonal Samling tidligere på høsten og opprettet et institutt for historisk forskning. Schnitler ble utnevnt til professor, men instituttet hadde ingen tilknytning til universitetet i Oslo. Befal og offiserer som hadde deltatt i krigen, fikk tilsendt brev der de ble bedt om å sende rapporter, dagbøker, svar på konkrete spørsmål og annet relevant materiale inn til instituttet. Dette materialet er arkivert og benyttet. Verdien er høyest på kildematerialet som ble utarbeidet av de aktuelle offiserene mens felttoget pågikk, eller rapportene som ble skrevet like etter. Etter krigen ble Schnitler dømt til to års tvangsarbeid for landssvik.¹⁹

I arbeidet med *Krigen i Norge. Operasjonene i Rogaland* jobbet den krigshistoriske avdelingen videre ut fra det allerede innsamlede, men utilstrekkelige materialet i en andre innsamlingsperiode.²⁰ Ved gjentatt innhenting av ytterligere opplysninger ble det foreliggende materialet supplert.²¹ Kildematerialet som ble innsamlet i forbindelse med Johannes Schiøtz sitt arbeid åtte til ti år etter felttoget har også vært svært nyttig og relevant. Det kildematerialet ble fremstilt av de samme aktørene i en annen kontekst og har aktivert andre referanserammer.

Et opplagt fellestrekk for alle offiserene var kjønn. Alle var menn. Det hadde mye å si for hvordan dagbøker, rapporter og annet uttrykt kildemateriale ble utformet. Dersom en del av aktørene hadde vært kvinner, kunne det vært et interessant aspekt i denne undersøkelsen. Det kan ikke tas med her siden det ikke var aktuelt med kvinner i militæret på den tiden. De to som likevel meldte seg til tjeneste, ble tatt på alvor. De fikk uniformer, nyttige oppgaver og ble respektert. Valgene de mannlige aktørene tok underveis i felttoget kan også ha hatt delvis

---

¹⁹ Sørensen 1995: 371

²⁰ Den krigshistoriske avdelingen ble ledet av oberstløytnant Johannes Schiøtz.

²¹ Schiøtz 1952: 9

med kjønn å gjøre. Kjønnssdimensjonen har uansett vært viktig med tanke på den konteksten de nylig nevnte kildene med høy verdi ble utarbeidet i.

1.4.2 Trykte primærkilder

For å kartlegge bakgrunnen til offiserene er avisartikler, norsk militærkalender, bok om militære embetsmenn, bok om underoffiserer, ættesoger, bøker om årsjubileum for gymnastudentene, kirkebøker og digitalarkivet benyttet. En del av dette kildegrunnlaget er også brukt for å få frem konteksten til aktørene underveis i felttoget. Boken *Felttjeneste II, taktiske direktiver for hæren*, som ble utarbeidet av Otto Ruge i 1938 må fremheves. Mye av den militære terminologien offiserene har benyttet i sine rapporter samsvarer med den som er anvendt i boken. I tillegg fungerte direktivene som retningslinjer for utdanning for strid og for føring i strid. Følgelig fungerte direktivene som et grunnlag for felles forståelse for hvordan soldatene og offiserene skulle opptre.

1.4.3 Trykte sekundærkilder

Det er ikke funnet noe arbeid på master- eller doktorgradsnivå som er relevant for min oppgave ved å undersøke vitenarkivene som tidligere var tilknyttet bragesystemet. Jeg har søkt spesifikt etter forskningslitteratur om kulturmøte i disse militære styrkene, og i tillegg mer generelt om selve kamphandlingene. Hittil er det ikke avdekket om andre har undersøkt disse militære styrkene ut fra et kulturmøteperspektiv i forskningsøyemed. Det er heller ikke annen faglitteratur som kan kobles direkte til problemstillingen.

Det er utarbeidet en del bøker om disse hendelsene som kan være til god nytte, for eksempel *Håpløs Kamp* av Militærhistorisk Forening Rogaland. Nevnte bok har et omfattende noteapparat og kildemateriale, og boka henviser dessuten til flere rapporter, feltarkiv, dagbøker, brev og lignende som er lagret delvis i Riksarkivet og noe ved Statsarkivet i Stavanger.

Ifølge forfatterne Erik Ettrup, Odin Leirvåg, Atle Skarsten, Hjalmar Inge Sunde og Tor Ødemotland sitt eget forord er målet med boken *Håpløs Kamp* å beskrive så inngående som

mulig, det som skjedde disse aprildagene.²² Med utgangspunkt i nevnte kilder er forløpet skildret dag for dag.²³ Denne boken gir etter min vurdering en god oversikt over selve kamphandlingene og refererer også til en del nyttige kilder.

Forfatterne av *Håpløs Kamp* hadde som siktemål å «avlive en del myter» om krigshandlingene i Rogaland.²⁴ I tillegg stiller de en rekke kritiske spørsmål til avgjørelser som ble tatt, og forsøker å besvare dem ved å dekke felttoget i sin helhet – basert på blant annet arkivmateriale som hittil ikke har vært tilgjengelig for allmenheten.²⁵

Boken *Aprilnatt* av Helge Hundeide har også en lignende tilnærming og bygger på et lignende kildemateriale, men i mindre omfang, enn ovennevnte *Håpløs kamp*. Målet med denne boken er å få frem «den sanne historien om soldatene som kjempet 9. april 1940», noe som også er satt som bokens undertittel.²⁶ Selv med et brukbart kildegrunnlag gjør denne undertittelen at flere kritiske spørsmål bør stilles. Ved lesning av boken fremstår den troverdig, til tross for undertittelens mål om å få frem «den sanne historien». Boken er uten kildehenvisninger i teksten, men kildelisten fremstår redelig. Det er gjengivelser av rapporter, brev, dagbøker og annet underveis i fremstillingen – samt referanser til muntlige og litterære kilder. Siktemålet med boken er ifølge forfatterens forord å lage en fortelling med mange stemmer, om de 13 dagene i april.²⁷ Jeg vurderer den, sammen med *Håpløs Kamp*, til å være forsøk på å etablere en dypere forståelse av hva som skjedde i løpet av dette felttoget i Rogaland. Siden kildene ikke er referert underveis i teksten, vil ikke funn relatert til min problemstilling vurderes mot denne boken.

En annen bok om krigshandlingene er skrevet av Herman Henriksen og heter *Bygda i krig*. Denne er fra 1983 og utgitt av Tobiassen offset & boktrykk. Noe av kildematerialet er basert på intervju med soldater som deltok. Siktemålet med denne boken er å fremstille selve krigshandlingene. Vinkling, problemstilling og kildegrunnlag kan delvis sammenlignes med

---

²² I stedet for forfatternavnene brukes «Militærhistorisk forening»

²³ Militærhistorisk forening 2016: 11

²⁴ Militærhistorisk forening 2016: 11

²⁵ Militærhistorisk forening 2016: 11

²⁶ Hundeide 2016: 3

²⁷ Hundeide 2016: 7

det i *Aprilnatt*, men i et noe mindre omfang. Det muligens mest verdifulle er intervjuene med personer som deltok. Hovedinnholdet ligger svært tett opp til boken *Krigen i Norge, operasjonene i Rogaland*. Siden *Bygda i krig* også mangler referanser i teksten, vil ikke funn i min undersøkelse vurderes mot den heller.

Krigen i Norge, operasjonene i Rogaland av Forsvarets krigshistoriske avdeling, har utgitt en refererende fremstilling. Enkelte situasjoner er problematisert. Boken ble utgitt i 1952 og har hatt en autoritativ rolle i fremstillingen av krigen i mange år. Funn angående problemstillingen vil bli vurdert mot denne boken og *Håpløs Kamp*. I de tilfellene det er nødvendig med kommentarer om noen av kildene, tas det underveis.

Litteraturen som er benyttet i delen om både metode og kultur er hovedsakelig samsvarende med den som er lagt til grunn for de ulike modulene i selve kulturmøtestudiet. For å belyse dynamikken i møtene mellom aktørene tilknyttet felttoget i et kulturkonstruktivistisk perspektiv er Øyvind Dahls bok *Møter mellom mennesker. Innføring i interkulturell kommunikasjon* benyttet.

1.4.4 Metode: kvalitative studier av dokument

Kvalitativ metode med hermeneutiske studier av dokument er mest hensiktsmessig for å undersøke problemstillingen. Er det mulig å fastslå noe om historiske hendelser med sikkerhet? Lars Steinar Hauge og Bjørn Holgernes viser til flere som mener at allmenngyldig kunnskap om aktuelle samfunnsforhold eller historiske hendelser er umulig å finne. Ståsted, perspektiv og forutsetninger vil prege enhver oppfatning.²⁸ På den annen side trekker Hauge og Holgernes frem andre som mener at det er mulig å finne allmenngyldig forpliktende kunnskap om virkeligheten. Vitenskapelig forskning ut fra en felles forståelse av hva sannhet og virkelighet egentlig er, kan føre til sikker kunnskap.²⁹

---

²⁸ Hauge og Holgernes 2005: 23

²⁹ Hauge og Holgernes 2005: 24

En hermeneutisk studie av tekstene vil si å fortolke kildene, det historiske grunnlagsmaterialet, riktig.³⁰ Den hermeneutiske tradisjonen har gjennomgått flere endringer etter reformasjonen. Gadamer har vært med på å videreutvikle vitenskapsfilosofien på det hermeneutiske feltet. For å lykkes med metodiske studier av meningsuttrykk, må forskerens forståelseshorisont delvis smelte sammen med situasjonsforståelsen til dem som har ytret seg i en gitt historisk hendelse. Gadamer tar avstand fra muligheten for total horisontsammensmelting, men understreker at denne må være til stede i en viss grad.³¹ En slik horisontsammensmelting er det kanskje mulig å oppnå ved å studere kulturmøtene på en mest mulig nøyaktig måte. I denne sammenheng kan kvalitativ metode ha en styrke, fordi en kommer tett på situasjonen gjennom kildene.

I undersøkelsen av kildene har det vært nyttig å være bevisst på Helge Jordheims betraktninger omkring lesning som filologisk praksis. Det er tegn på kulturmøter som er hovedmålet med undersøkelsen. I lesningen av historiske tekster og utsagn skal disse vurderes dels som uttrykk for individuelle viljeshandlinger og dels som deler av et sosialt og konvensjonelt system. Blikket må hele tiden rettes mot de mulighetene som realiseres i nettopp denne teksten, eller dette utsagnet.³²

Problemstillingen om bakgrunnen til aktørene, kulturforskjeller, kulturmøter og om dette var utslagsgivende for utfallet, setter rammene for kildesituasjonen til å gjelde aktørene i det aktuelle tidsrommet. Det vil si at problemstillingen og kildesituasjonen samlet avgjør valg av metode. Den mest praktiske tilnærmingen ut fra dette er dermed hovedsakelig kvalitative studier av dokument.

Jeg ønsker å benytte de tilgjengelige kildene som er tettest på, i størst mulig grad. Offiserene er valgt ut fra at det var de som var i den aktuelle rollen i dette felttoget. I denne undersøkelsen er ikke statistisk generalisering et mål, og ikke-sannsynlighetsutvelgning kan

---

³⁰ Hauge og Holgernes 2005: 71

³¹ Hauge og Holgernes 2005: 91

³² Jordheim 2001: 121

godt benyttes i bestemmelsen av utvalg i kvalitative metoder. Ikke-sannsynlighetsutvelging vil si at utvalget ikke er tilfeldig.³³

Det finnes en god del arkivmateriale om emnet, blant annet er det rapporter fra de to bataljonene som deltok på Jæravsnittet, jegerbataljonen fra Østlandet, IR2, og Rogalandsbataljonen, IR8. I tillegg finnes det brev, rapporter, dagbøker og i tillegg avisoppslag. Utover dette eksisterer det litteratur om emnet, som baserer seg på primærkilder. Dette materialet må tolkes og bearbeides til et helhetlig og konsistent prosjekt.

1.4.5 Drøfting av kvalitativ metode

Muligheten for å utvikle en problemstilling underveis er en sterk side ved en kvalitativ metodebruk. Problemstillingen kan i mye større grad enn i en kvantitativ undersøkelse justeres i de ulike fasene av forskningen. Der vil problemstillingen som er brukt for å utarbeide perspektivet eller filteret til datainnsamlingen, være mer forpliktende dersom tidsbruk er en rammefaktor. Denne muligheten til fleksibilitet kan også være en styrke når det gjelder å endre på undersøkelseskategoriene og utnytte muligheter som eventuelt åpner seg underveis i arbeidet med kildene. Vurderingene av kildegrunlaget kan gjøres fortløpende, og de vil være avgjørende for mulige endringer i problemstilling og undersøkelser underveis.³⁴

En annen sterk side ved kvalitativ metode er muligheten til å oppnå en dypere analyse og mer helhetlig forståelse ut fra problemstillingen.³⁵ Dette er et vesentlig siktepunkt ved denne analysen av kulturmøter. En kvantitativ undersøkelse kunne gitt mer representative oversikter på generelle forhold og større bredde.³⁶ Dybden som her nevnes kan være en parallell til den ovennevnte nøyaktigheten som må til for å oppnå tilstrekkelig horisontsammensmelting. Oppmerksomhet må også rettes mot konteksten som kildene ble realisert i. En kvalitativ metodebruk gjør at flere detaljer og nyanser kan tas med i det videre arbeidet for å forsøke å avdekke de spesifikke forholdene for denne undersøkelsen.

---

³³ Larsen 2017: 89

³⁴ Larsen 2017: 85

³⁵ Larsen 2017: 113

³⁶ Grønmo 1996: 92

For å lykkes med å kartlegge eventuelle kulturelle møter innen de norske styrkene, må det som tidligere nevnt utvikles et «analyseapparat» som fungerer hensiktsmessig. En del av tilnærmingen vil være å anvende et delvis mikrohistorisk perspektiv i selve undersøkelsene av de ulike kildene. Det vil si den metodologien som Sigurdur Gylfi Magnússon og István M. Szijártó løfter frem i boken *What is microhistory* legges til grunn. Kort forklart vil det si å være ekstremt nøye og varlig i selve undersøkelsen og vurderingen av de ulike kildene, med en bevissthet om det kildene sier noe om, både direkte og indirekte.

En noe mer utfyllende forklaring på hva mikrohistorie er, kan gis med utgangspunkt i boka der de to forfatterne har utarbeidet hver sin del. De opererer med tydelige forskjeller i hva mikrohistorie innebærer. Forfatteren av første del, Szijártó, mener at mikrohistorie innebærer en intensiv undersøkelse av et relativt presist avgrenset mindre objekt, for å finne svar på større historiske spørsmål. I tillegg fremhever han at aktørene har en selvstendig aktiv vilje til å handle (agency).³⁷ Forfatteren av andre del, Gylfi Magnússon, aksepterer ikke «den store fortellingen» som mikrohistorien kan løsrive seg fra, men mener at historien må «singulariseres» som unike enkelthendelser med påfølgende kontekstualisering. I tillegg trekker han frem viktigheten av å undersøke kildene på en dypere og mer nøyaktig måte.³⁸

I undersøkelsen av kulturmøtene i felttoget legger jeg mest vekt på Szijártós del som innebærer aktørenes selvstendige vilje til handling. Samtidig er Magnússons vurdering av å undersøke kildene grundig en viktig påminnelse for å få med både det kildene forteller noe om, men også det de ikke sier noe om. I min undersøkelse vil det si at offiserene vurderes som selvstendige personer med vilje til å ta egne valg. I tillegg analyseres kildene på en svært nøyaktig og oppmerksom måte.

Problemstillingen og kildesituasjonen er avgjørende for metoden. I denne analysen tilsier det som nevnt ovenfor at kvalitativ metode velges, med en induktiv tilnærming der materialet undersøkes for å muligens gi bedre forklaringer og dypere forståelse, enn en kvantitativ metode ville gitt. Det er viktig med nærhet til det som studeres, metoden vil stort sett være

---

³⁷ Magnússon og Szijártó 2013: 5-7, 10, 21 og 77

³⁸ Magnússon og Szijártó 2013: 122

dokumentstudier. En hermeneutisk utfordring jeg møter i denne oppgaven når det gjelder min egen for forståelse, er min langvarige interesse for 2. verdenskrig lokalt. Det trenger ikke være en ulempe, men kanskje heller en forutsetning for forståelse. I tolkningsprosessen kan en større situasjonsforståelse og delvis horisontsammensmelting forhåpentligvis oppnås.³⁹

Et annet kjennetegn ved kvalitativ metode kan være at det ikke er mulig med avanserte statistiske analyser, på samme måte som ved bruk av kvantitativ metode. Kvantitativ metode gjør at bruk av korrelasjoner, frekvens og ulike fordelinger kan benyttes. Fremstillingen av resultat fra denne type undersøkelser kan gjøres i tabeller. I en kvalitativ undersøkelse er det mer vanlig å illustrere resultatene med sitat.

Kvalitativ metode kjennetegnes også med at det kan være adskillig mer krevende med komparasjon. Det er gjennomførbart, men vil være mye lettere ved kvantitativ metode. Komparasjonen kan være synkron eller diakron. En kvantitativ undersøkelse har høy reliabilitet om den er stabil (samme resultat over tid) og ekvivalent (samsvar selv om det er ulike personer). Ved bruk av kvalitativ metode er det viktig for validiteten at det som skal undersøkes, faktisk undersøkes. Dersom to fenomen skal sammenlignes, må dette samsvare. Reliabiliteten i en kvalitativ undersøkelse er tuftet på åpenhet og gjennomsiktighet. Poenget er at ved bruk av kvalitativ metode i en komparativ undersøkelse, er det noe mer krevende å vurdere reliabiliteten.

Kombinasjon av flere metoder kalles metodetriangulering. Reliabiliteten økes, og kunnskapen blir enda mer nyansert og helhetlig. Ved å belyse den samme problemstillingen ved hjelp av flere metoder, kan tilliten til resultatene økes.⁴⁰ For å holde tidsbruken innenfor rammene av denne oppgaven når det gjelder gjennomgang av det arkiverte kildematerialet og for å kunne behandle felttoget i sin helhet, er kun kvalitativ metode benyttet. Bekreftbarhet, troverdighet, overføringsverdi, åpenhet om innsamlingsmetode og analysemetode gjør at tilliten til kan sikres ved kvalitativ metode.⁴¹

---

³⁹ Krogh 2017: 47–60

⁴⁰ Grønmo 1996: 99 (fra kompendium side 53)

⁴¹ Larsen 2017: 93–94

Muligheten til å komme tett på det som undersøkes gjennom kildene kan bidra til dybdekunnskap og mer helhetlig forståelse. Gyldigheten ville økt om lignende felttog andre steder ble undersøkt, for så å kunne gjennomføre komparasjon. Ved kun å bruke kvalitativ metode, blir ikke resultatet allmenngyldig. I undersøkelsen av felttoget i Rogaland vil kunnskapen som utvikles om personenes erfaringer og opplevelser likevel bli mest nøyaktige ved å bruke nettopp en kvalitativ metode. Denne kunnskapen kan så anvendes i diskusjonsdelen i forhold til problemstillingen.

1.5 Oppgavens struktur

Det følgende kapitlet tar for seg de kulturteoretiske perspektivene som danner grunnlaget for analysen. Ulike kulturdefinisjoner vurderes, drøftes og settes sammen til et prisme eller analyseapparat. De benyttede synsmåtene på kultur er motstridende, men i denne delen begrunnes det hvorfor de fungerer utfyllende i vurderingene av kulturmøter og meningsfellesskap. Utvikling av kulturell identitet, relevansen av nasjonal identitet og kulturelle ulikheter blir behandlet til slutt.

Hoveddelen er delt i to omfattende analysekapitler. Todelingen av hoveddelen i en «første fase» og en del om «sluttkampene» er gjort for å bedre strukturen i oppgaven og lette lesingen. Offiserenes bakgrunn, utdanning og militære tilknytning presenteres i 3.2. Deretter analyseres felttoget, periodisert i fem ulike situasjoner. Tre av situasjonene er plassert i kapittel 3: «første fase». De to andre periodiserte situasjonene er plassert i kapittel 4: «sluttkampene». Periodiseringen i de fem situasjonene er gjort for å skille meningsfellesskapene tydelig fra hverandre og for å kunne vurdere utfallet av flere avgjørende situasjoner. Meningsfellesskapene offiserene deltok i er knyttet til disse fem ulike situasjonene. Valgene offiserene tok i løpet av felttoget er analysert ut fra et kulturmøteperspektiv.

I det siste kapitlet sammenfattes funnene fra analysene i hoveddelen. Funnene samles i en konklusjonsdel.

2 Kulturperspektivet

2.1 Innledning

For å kunne gjennomføre undersøkelsen ut fra denne oppgavens problemstilling må selve kulturperspektivet forklares. Offiserene i felttoget studeres gjennom et kulturelt prisme. Viktige spørsmål er da hvordan dette prismet er formet og finslipt. For å forklare og besvare dette, skal først det mest grunnleggende om virkelighetsoppfatning legges frem. Videre skal begrepene kultur og kulturmøte med tilhørende terminologi klargjøres og defineres. Her vil flere definisjoner og modeller settes sammen til et fininnstilt kulturelt analyseapparat. Underveis vil det diskuteres og begrunnes hvorfor noen måter å forstå kultur på tas med, mens andre utelates. Ulike typer kommunikasjon vurderes kort. Hvordan en kulturell identitet kan utvikles tas også med, og belyses i to ulike nasjonale perspektiv. Avslutningsvis gis det flere syn på interne kulturelle forskjeller i Norge og en kort oppsummering.

2.2 Grunnleggende oppfatninger av virkeligheten

Hva er kunnskap og hvordan er det mulig å bevise at noe er sant? Hva innebærer det å vite og forstå noe om virkeligheten? Erkjennelsesteori eller epistemologi kalles læren om kunnskap og innsikt. Dette er en helt grunnleggende måte å oppfatte virkeligheten på.

En annen grunnleggende måte å forklare virkeligheten på er gjennom en metafysisk betraktningsmodell. Det vil si en filosofisk studie av det mest grunnleggende som finnes. Denne tilnæringsmåten kalles ontologi. Innen ontologien er ikke det vi observerer, tenker og sier nødvendigvis sant. Ifølge ontologien må det utforskes nærmere filosofisk hva virkeligheten egentlig består i.⁴² Helt sentrale spørsmål er om bare det materielle er virkelig, bare det åndelige eller begge deler. Epistemologien og ontologien er to grunnleggende syn som i stor grad tas for gitt. Tenkemåtene er ulike forskjellige steder i verden, men alle aktørene som er aktuelle i denne oppgaven har alle det samme vestlige utgangspunktet.

---

⁴² Duenger Bøhn, 2020

2.3 Hva vil kultur si?

Ordet kultur har opphav i latin fra de to substantivene *cultura* og *cultus*, som henholdsvis innebar dyrking av jorda og dyrking av gudene. Begrepene betegner altså en menneskelig aktivitet for å bearbeide og forbedre naturen eller en åndelig aktivitet. Betydningene ligger til grunn for de ulike måtene ordet brukes på i norsk sammenheng i vår tid. Åndsliv, aktivitet, tradisjon, livsform og meningsfellesskap utgjør de fem betydningene i en forenklet oversikt, uten at det nødvendigvis er skarpe skiller mellom disse. Egentlig har alle det til felles at kultur er noe menneskeskapt.⁴³ Utviklingen av innholdet i ordet *kultur* fra utgangspunktet i det latinske språket og frem til dagens bruk er også viktig for defineringen.

Allerede for over 2000 år siden brukte den romerske politikeren og juristen Cicero ordet «*cultura*» i betydningen kultivering eller danning av menneskesinnet. Filosofen Thomas Hobbes innførte en todeling mellom «*cultus*» som et ord for gudsdyrkelse og «*cultura*» for bearbeiding av jorda eller oppdragelse av barnesinnet, på 1600-tallet.⁴⁴ Frem til denne tiden var begrepet benyttet om selve prosessen med å kultivere. I tiden frem mot 1700-tallet utvides begrepet til også å gjelde selve resultatet av kultiveringsarbeidet. Betydningen blir i tillegg utvidet fra et enkelt menneske til å gjelde selve samfunnet. Det blir da mulig å skille mellom de kultiverte eller siviliserte samfunnene og de «ukultiverte».⁴⁵

Den videre utviklingen av kulturbegrepet stod Johann Herder for, ved å ta med «alt menneskeskapt» som kultur. Alt som ikke er urørt natur, regnes med andre ord som kultur.⁴⁶ «Alt menneskeskapt» er som nevnt ovenfor, fellestrekket ved måten de kulturelle uttrykkene brukes i norsk språk i dag. En mer spesifikk og presis definisjon av hva kultur innebærer, kan være nyttig å ta med.

---

⁴³ Dahl 2013: 34

⁴⁴ Redse 2015: 2

⁴⁵ Redse 2015: 2 (Redse har satt «ukultivert» i hermetegn, men ikke kultivert. Det er referert med lik utheving).

⁴⁶ Redse 2015: 2

2.4 Kulturbegrep og kulturforståelse

Det er titalls, om ikke hundrevis, av ulike definisjoner av hva kultur vil si. For denne undersøkelsens del er det formålstjenlig å benytte de samme to definisjonene som legges til grunn i selve masterstudiet for kulturmøter. Kildegrunnet som skal undersøkes, bør bearbeides ut fra en beskrivende kulturforståelse, siden denne legger vekt på at kultur er historisk forankret. Denne kulturforståelsen tilsier at alt tillært fungerer som kognitive referanserammer, eller fortolkningsrammer, som bidrar til at vi handler slik vi gjør. Ulike fortolkningsrammer benyttes ut fra situasjon og rolle, og de justeres kontinuerlig i møte med andre.⁴⁷ I tillegg skal en tredje definisjon for analysen av selve kulturmøtene på tas med. Utover dette skal også en dynamisk kulturforståelse redegjøres for og tas med som en del av det kulturelle analyseapparatet.

Begge de to definisjonene innebærer at kulturbegrepet er deskriptivt, eller beskrivende. Arne Martin Klausen definerer det beskrivende kulturbegrepet på en konsis måte: «De ideer, verdier, regler, normer, koder og symboler som et menneske overtar fra den foregående generasjon, og som man forsøker å bringe videre – oftest noe forandret – til den neste generasjon».⁴⁸ Kulturbegrepsdefinisjonen er gjeldende for innholdet i fellesskapet som utgjør samfunnet. Denne definisjonen vektlegger tradisjon i større grad enn endring og fornyelse, ifølge Klausen. Poenget med dette er å ha noe stabilt å vurdere mot, for å forstå forandring. Videre er det åndelige mest fremhevet, og definisjonen kalles gjerne «et kognitivt kulturbegrep».

Den andre definisjonen er utviklet av Thomas Hylland Eriksen. Ifølge ham er kultur: «De ferdigheter, oppfatninger og væremåter som personer har tilegnet seg som medlemmer av et samfunn». De to definisjonene fra kulturmøtestudiet egner seg til denne analysen, siden den dreier seg om å undersøke den kulturelle bakgrunnen til de ulike aktørene. Disse to definisjonene er overlappende, foruten Klausens poeng med overbringelse til neste generasjon.

---

⁴⁷ Dahl 2013: 35

⁴⁸ Klausen 1992: 27

Hylland Eriksen definerer *også* kultur som: «Det omskiftelige meningsfellesskapet som gang på gang etableres og forandres når mennesker gjør noe sammen».⁴⁹ Denne konstruktivistiske kulturdefinisjonen er enda mer presis og nøyaktig for å beskrive selve kulturmøtene. Alle meningsfellesskapene som gang på gang ble etablert, utgjør nettopp kulturmøtene som skal undersøkes. Det er spesielt identitet og makt i selve kommunikasjonssituasjonen det er mest interessant å belyse.

De tre definisjonene av kultur anvendes i dette analysearbeidet siden de dekker hele undersøkelsesområdet på en gjennomgripende måte. I den delen som omhandler undersøkelser av bakgrunnen til aktørene, er Klausens og den først nevnte av Hylland Eriksens best egnet for å beskrive forholdene. Til den delen som handler om møtene mellom offiserene gir Hylland Eriksens andre definisjon av kultur størst mulighet for presise beskrivelser og forståelse. Det gjør at jeg benytter tre delvis overlappende kulturdefinisjoner. En slik tilnærming og bruk av nettopp tre «kulturfiltre» kan trolig føre til en større mulighet for å fange opp enda mer av kulturelle nyanser og hvordan disse kommer til uttrykk. Selv om kulturdefinisjonene fremstår motstridende, utfyller de samtidig hverandre på en effektiv måte. Funksjonen til kulturmøtene kan bedre analyseres når årsakene til og konsekvensene av disse møtene tas med i vurderingsgrunnlaget.

Det finnes også andre alternative kulturdefinisjoner. Foruten den ovennevnte deskriptive definisjonen var det spesielt noe tilbake i tid mange som benyttet en normativ kulturforståelse. Ved bruk av en normativ forståelse av kultur forutsettes det at det finnes en målestokk for menneskelige livsformer. Det vil si at det ble nærmest vedtatt etablerte verdiskalaer som ulike kulturer kunne vurderes mot. Med en normativ kulturforståelse var det så mulig å rangere folkeslagene hierarkisk.⁵⁰ I arbeidet med å undersøke den kulturelle bakgrunnen og kulturmøtene til noen av deltakerne i felttoget i Rogaland vil det være lite hensiktsmessig med en normativ tilnærming. Det ville vært uetisk og umulig å forankre faglig.

---

⁴⁹ Hylland Eriksen 1998: 25

⁵⁰ Dahl 2013: 36

En annen kulturforståelse er den funksjonalistiske. Denne måten å forklare samfunnet på ble utviklet av antropologer i tiden etter første verdenskrig. Ifølge denne forståelsen har alle som tilhører den samme kulturen ulike roller med utgangspunkt i forskjellige funksjoner i samfunnet. Det vil si at personenes handlinger var bestemt og forklart ut fra kulturfellesskapet personene var en del av.⁵¹ Bruk av en slik kulturforståelse ville være like lite fruktbar som den normative, i dette studiet.

Tre deskriptive definisjoner på kulturforståelse er lagt til grunn, og normative eller funksjonalistiske element bør ikke være med. Arne Redse er blant dem som slår dette ettertrykkelig fast i sin innføring i kulturanalyse.⁵² Den deskriptive kulturforståelsen blir også kritisert. Blant annet har Hylland Eriksen dokumentert at det mest vanlige er kulturblending. Følgende sitat fra boken «Kulturelle veikryss» kan være illustrerende: «Kultur, eller kulturer om man vil, er ikke udelelige pakker av skikk og bruk som man enten har eller ikke har. Mennesker er kulturelle blandingsprodukter».⁵³

Det er slett ikke sikkert at bare en klart definert deskriptiv kulturforståelse er nok. For å fange opp så mye som mulig, må som nevnt en dynamisk kulturforståelse også være en avgjørende del av det kulturelle prismet. En dynamisk tilnærming vil si at det er større muligheter for å fange opp kulturen som noe subjektivt og sosialt konstruert i møtet mellom mennesker.⁵⁴ Kultur ikke er noe man har, men noe man gjør. Når mennesker kommuniserer med hverandre, skapes kulturen. Kommunikasjonen kan vurderes som en handling der aktørene fremviser sine kunnskaper, meninger og verdier. Dahl sin modell for interkulturell kommunikasjon med utgangspunkt i en dynamisk kulturforståelse, skal anvendes i analysen av kulturmøtene tilhørende denne undersøkelsen: «Kultur er noe posisjonerte individer gjør gjeldende i det sosiale spillet overfor andre mennesker».⁵⁵ Dahls modell bekrefter i stor grad Hylland Eriksens tidligere nevnte definisjon om det omskiftelige meningsfellesskapet.

---

⁵¹ Dahl 2013: 36

⁵² Redse 2015: 3

⁵³ Hylland Eriksen 1994: 14

⁵⁴ Dahl 2013: 41

⁵⁵ Dahl 2013: 42

Denne modellen for kommunikasjon har en klar styrke som gjør den relevant for arbeidet, og på den annen side fungerer den kalibrerende for mitt kulturanalyseapparat. I Dahls dynamiske tilnærming er det egenskapene, normene og verdiene som aktørene gjør gjeldene i de konkrete kulturmøtene som skal avdekkes. Definisjonen på interkulturell kommunikasjon er ifølge Dahl: «En prosess som innebærer å utveksle og fortolke tegn og meldinger mellom mennesker som oppfatter seg selv som representanter for kulturelle fellesskap så forskjellige at deres tilskrivning av mening påvirkes».⁵⁶ Hvordan aktørene selv eventuelt oppfattet kulturmøtene og fortolket hverandre som representanter fra ulike kulturer ligger utenfor denne oppgavens rekkevidde. Analysen av disse kulturmøtene skal foregå fra et utenforstående observatør-perspektiv.

Både en deskriptiv og en dynamisk kulturforståelse er anvendt i undersøkelsen. Begge tilnærmingene vil bli benyttet. Disse to utgjør til sammen et prisme, et analyseapparat som gjør det mulig å vurdere aktørenes kulturelle bakgrunn og de aktuelle kulturmøtene fra flere synsvinkler.

2.5 Interkulturell kommunikasjon

Kommunikasjon foregår på mange måter. Hele spekteret fra vanlig dagligtale, skriftlig og til non-verbalt og alle andre måter inngår her. Med utgangspunkt i problemstillingen for å utforske de aktuelle kildene er det skriftlig kommunikasjon som skal undersøkes i dette arbeidet.

All kommunikasjon er interkulturell, ifølge Dahl.⁵⁷ I kommunikasjonssituasjoner aktiverer de ulike partene sine spesifikke kulturelle referanserammer. Flere premiss er sentrale i forståelsen av hvordan ulike kulturelle fortolkningsnøkler brukes ut fra situasjonen. Noen eksempler på slike grunnleggende premiss kan være religion, territorium, slekt, språk og livsform. I tillegg kan to andre faktorer fremheves som viktige for å forklare bakgrunnen for at unike kulturelle referanserammer aktiveres, nemlig identitet og makt. Identiteten som

---

⁵⁶ Dahl 2013: 87

⁵⁷ Dahl 2013: 7

mobiliseres er avhengig av hvem man kommuniserer med og hva slags situasjon det er.⁵⁸ Det handler om hvilken rolle de ulike aktørene har i kommunikasjonssituasjonen. Den andre faktoren handler om makt og hvor maktsentre ligger i kommunikasjonen.⁵⁹ Kartlegging av identitet, rolleforståelse og maktsentrene i kommunikasjonen vil være grunnleggende i arbeidet med problemstillingen. Et viktig spørsmål som må avklares, handler om hvordan identitet utvikles og om den kan endres eller ei.

2.6 Er kulturell identitet flyktig eller permanent?

Medlemmene av en kulturell gruppe kan ikke kategoriseres som ensartede ved å bruke begreper som «kulturell identitet» eller et kollektivt «vi». Innenfor alle typer små og store gruppesammensetninger er det helt opplagt store individuelle forskjeller. Vincent Descombes hevder at den daglige bruken bekrefter bruken av denne typen begrep. Makten som utøves gjennom den daglige bruken, kalles «institusjonell makt». De som står for den daglige bruken, godtar meningsinnholdet i begrepet og utøver dermed denne institusjonelle makten.⁶⁰ Et vesentlig poeng er med andre ord at det enkelte individ har mulighet til å påvirke meningsinnholdet i begrep ved å utøve sin institusjonelle makt som deltaker. I sammenheng med denne oppgavens perspektiv på aktørene i felttoget vil det være et poeng å forsøke å identifisere utøvelse av denne institusjonelle makten og varhet overfor individuelle forskjeller i identiteten.⁶¹

Ifølge Philip Gleason er en «identitet» dannet og formet i samhandling mellom en person og det sosiale miljøet.⁶² Dette samsvarer også godt med definisjonene av kulturforståelse. Egentlig kunne spørsmålet vært endret fra kulturell til «etnisk identitet». Det er to ulike forklaringsmåter på hvordan en identitet utvikles. Den første forklarer at den etniske delen er til stede som et uforanderlig grunnleggende element i ens personlige identitet. Den andre

---

⁵⁸ Dahl 2013: 7

⁵⁹ Dahl 2013: 8

⁶⁰ Descombes 2011:50

⁶¹ Eikum 2017: deler av innholdet om nasjon og kultur er basert på en tidligere eksamen ved Høgskulen i Volda

⁶² Gleason 1983:114

tilnærmingen forklarer den etniske identiteten som en regulerbar dynamisk dimensjon basert på både individualitet og gruppetilhørighet.⁶³

Disse to tilnærmingene kan kort oppsummeres som at kulturell identitet kan betraktes som enten permanent eller flyktig. Dette illustrerer forskjellen mellom bruk av en essensialistisk og en dynamisk kulturforståelse. Med utgangspunkt i forståelsen av det permanente kulturbegrepet kan en anta at alle i samme kultur har en felles identitet som alle deler. Ut fra det dynamiske kulturbegrepet er identitet noe som skapes mellom mennesker i bestemte situasjoner. For denne oppgavens del er det nødvendig å understreke at det er den dynamiske tilnærmingen som skal benyttes i det kulturelle analyseapparatet.

Med tanke på den «kulturelle» delen av begrepsparet konstaterer Ernest Gellner at kulturelt mangfold er et sentralt trekk ved menneskeheten. Gellner definerer kultur som en felles uttrykksmåte gjennom for eksempel kommunikasjonsform, klesstil og mattradisjoner. Videre forklarer han at disse trekkene og aktivitetene overføres fra en generasjon til en annen.⁶⁴ Denne kulturforståelsen er samsvarende med og bekrefter de kulturdefinisjonene som er valgt for oppgavens del.

Et moment Gellner fremhever i sitt perspektiv, er at det kulturelle mangfoldet er enormt og at forandring kan skje fort. Dette momentet vil være betydningsfullt med tanke på vurderingene av bakgrunnen til offiserene. Det motsatte av kulturelt mangfold er kulturell homogenitet. Gellner definerer nasjonalismen som et sammenfall av stat og kultur.⁶⁵ Han deler samfunnsutviklingen frem mot etableringen av en stat i flere faser. Etter statsdannelsen kan en felles skriftbasert kultur spres gjennom utdanning til hele befolkningen.⁶⁶ Den påfølgende industrialiseringsfasen homogeniserte befolkningen, ifølge Gellner.⁶⁷ Utdanning utover grunnskole har vært nokså sjeldent, men de fleste aktuelle offiserene har tatt artium og krigsskole. Befolkningen i Norge var nok i stor grad homogenisert slik Gellner forklarer,

---

⁶³ Gleason 1983:115

⁶⁴ Gellner 1998:15-16

⁶⁵ Thorkildsen 1998: 42

⁶⁶ Thorkildsen 1998: 45

⁶⁷ Døssland 2017: forelesing side 1

likevel var det også mangfold i befolkningen. Spørsmålet er om disse internt differensierte kulturene også var representert innad i offisersgruppa. Selv om den kulturelle identiteten var dynamisk og individuell, hadde offiserene også mye til felles.

2.7 Sammenhengen mellom nasjon og kulturell identitet

Hva ligger bak den historiske utviklingsprosessen som ledet frem til en felles kulturell identitet? Hvordan kan en nasjon forklares og kategoriseres? I Romerriket ble begrepet *natio* brukt om grupper av fremmede. I middelalderen ble det benyttet om de adelige og de geistlige som representanter for et bestemt område. Charles Montesquieu benyttet begrepet i opplysningstiden i et bokverk der han forklarte at nasjonen ble sammenkalt, også det i betydningen de adelige og de geistlige. Under Napoleons okkupasjon av de tyske småstatene, ble ideen om en statlig ramme rundt den tyske kultur til forsvar mot fransk dominans utviklet. Senere førte den tyske samlingsprosessen under Bismarck til en klar presisering av hvem som skulle inngå i den tyske nasjonen.⁶⁸

For å kategorisere en nasjon kan ulike kriteriesett brukes, enten objektive eller subjektive. Innen den objektive kategorien kan begrepet *nasjon* brukes synonymt med stat, eller om en folkegruppe med felles kulturelle kjennetegn. En nasjonal bevissthet eller identitet der folket har en opplevelse av seg selv som en nasjon, plasseres i den subjektive kategorien. I begge disse kategoriene må nasjonen uansett ha vært igjennom en historisk utviklingsprosess.⁶⁹ En nasjon kan også forklares på andre måter.

Benedict Anderson har presentert et alternativt syn, der element fra både den subjektive og objektive kategorien samles. Han fremhevet fremveksten av stadig hurtigere kommunikasjonsmidler og utviklingen av boktrykkerkapitalismen som vesentlige faktorer for endringen i måten menneskene vurderte tid, makt og sammenlignet seg selv med andre på.⁷⁰ Han kalte det *forestilte fellesskap* og bygde sin forklaring på flere element.

---

⁶⁸ Thorkildsen 1998: 25 (Jeg benytter ikke fornavn eller etternavn på Napoleon og Bismarck, siden rollene de spilte ikke refereres direkte i oppgaven).

⁶⁹ Døssland 2017: forelesning side 1

⁷⁰ Anderson 1996:46

Anderson betraktet nasjonsforestillingen som et forestilt fellesskap, der felles hukommelse og glemsel var viktige faktorer. I tiden etter at boktrykkerkunsten hadde sørget for å dekke det latinskspråklige bokmarkedet, fungerte kapitalismen som en sterk drivkraft for å utgi bøker på folkespråkene.⁷¹ Dette ledet bokstavelig talt til grenseoverskridende endringer. Tidligere hadde det vært glidende overganger mellom ulike talemål. Etter at språkene ble benyttet i bokform «størknet» de. Et felles språk førte til at den nasjonale bevisstheten økte. To andre faktorer var også avgjørende i sammenhengen mellom nasjon og utviklingen av en kulturell identitet.

Reformasjonen og statsmaktenes bruk av folkespråkene som administrasjonsspråk hadde også effekt på denne endringen, uten at det var en protonasjonalistisk bakenforliggende ideologi.⁷² Boktrykkerkunsten var en viktig forutsetning for å forstå verden på en ny måte. Aviser og bøker representerte et forestilt fellesskap som kan kalles en nasjon. Anderson påpekte også at dette falt sammen i tid med at datidens forestilte religiøse og dynastiske fellesskap mer eller mindre forduftet – og nasjonalismen kunne fylle tomrommene.⁷³

Ifølge Gudleiv Bø var det 1814-generasjonen som la grunnlaget for det som skulle utvikle seg til den moderne norske nasjonale identiteten. Han var imidlertid snar til å slå fast at Eidsvoll-karene hadde et europeisk tyngdepunkt i sin kulturelle verdiorientering.⁷⁴ Årsakene ble knyttet til den klassiske dannelsen de fleste embetsmennene hadde tilegnet seg gjennom opplæring i latin og antikk litteratur.

Den ledende klassen i Norge hadde nesten ut av intet fått muligheten til å bygge en nasjon. Det ble etter hvert utformet et formidabelt program for å løfte frem norsk kultur. Eventyr, musikk, litteratur og andre kulturelle uttrykk kan stå som eksempler på denne prosessen. For de fleste fungerte det som en bevisstgjøring på hva som var innholdet i norsk identitet og kulturarv.⁷⁵

---

⁷¹ Anderson 1996: 48

⁷² Anderson 1996: 51

⁷³ Anderson 1996: 46

⁷⁴ Bø 1995: 87

⁷⁵ Bø 1995: 90

De som drev dette frem, var nok bevisste koblingen til den felleseuropeiske kulturarven i starten, men mot slutten av 1800-tallet er denne europeiske tilknytningen nesten blitt usynlig.⁷⁶ Det er på denne tiden aktørene som er aktuelle for denne oppgavens problemstillingen blir født. I tiden frem mot 1940 påvirkes de selvsagt av den kulturen de vokser opp i, og denne karakteriseres som enhetlig og homogen. Forestillingen om en felles nasjonalkultur må møtes med et kritisk blikk. Både før og nå er nasjonene sammensatt av forskjellige mennesker som aktiverer ulike kulturelle fortolkningsnøkler alt etter situasjon, ifølge Dahls syn.⁷⁷

2.8 Kulturelle ulikheter

Ut fra problemstillingen i dette arbeidet er begrepene om nasjon og nasjonalstat aktuelle, spesielt når det gjelder kulturanalyse. Foruten urbefolkning, nasjonale minoriteter og «nyere» migranter og flyktninger er Norge et land preget av monokultur. Ifølge Halvar Vike gjelder dette spesielt sammenlignet med andre land og om sammenligningsgrunnlaget har tydelige kulturelle trekk med utgangspunkt i religion, landområde, slekt, språk og levevis.⁷⁸ Disse nevnte gruppene gjør at det kan slås fast at Norge lenge har vært et flerkulturelt samfunn.

Den norske majoritetskulturen er også langt mer *sammensatt og forskjelligartet*, og kan også omtales som flerkulturell. Dialektvariasjonen er mye større i Norge enn i de fleste andre land. Det samme gjelder lokal tilhørighet, som vektlegges tungt i utallige sammenhenger. Innen kristendommen er det også mange ulike typer kirkesamfunn, der baptister og pinsevenner kan være konkrete eksempler. Det er stor forskjell mellom den konservative gudstroen på Sørlandet og den mer aksepterende i Nord-Norge.⁷⁹ Videre er forskjellene store ut fra alder, sosioøkonomiske forhold og om en bor i by eller ei.⁸⁰ Kjønn kunne kanskje vært med, men det er ikke nevnt i Vikes artikkel. Elementet med kjønn er heller ikke vektlagt i problemstillingen, siden det kun var to kvinner som deltok i felttoget. Følgelig er ikke det relevant i denne sammenheng. Det viktige er Vikes begrunnelser for at det er store nok forskjeller i den norske

---

⁷⁶ Bø 1995: 95

⁷⁷ Dahl 2013: 7

⁷⁸ Vike 1997: 125

⁷⁹ Vike 1997: 125

⁸⁰ Vike 1997: 126

majoritetskulturen til å kalle det kulturelt mangfold, og at det også må ha vært gjeldende i tidsperioden som er relevant for bakgrunnen til offisersgruppa.

Gabriel Øidne peker også på store forskjeller mellom øst og vest, i en artikkel som ble publisert i 1957, i *Syn og Segn*.⁸¹ Eksempler på forskjellene er målform, religion, alkoholforbud, sosiale forhold og stemmegiving i Stortingsvalg. Øidne fremhever at det er klare kulturelle forskjeller mellom disse to landsdelene.

2.9 Oppsummering

Det er flere måter å oppfatte virkeligheten på. I denne sammenheng kan det vektlegges mindre, siden alle de aktuelle aktørene mest sannsynlig har samme vestlige tenkemåte. Den historiske utviklingen til innholdet i kulturbegrepet er redegjort for, og flere definisjoner av kultur er valgt ut og begrunnet for å favne både kulturell bakgrunn og funksjonen av kulturmøtene. Både den kulturelle bakgrunnen til aktørene, og hva slags meningsfellesskap som danner kulturmøtene skal fanges opp og bearbeides. En deskriptiv og dynamisk kulturforståelse er derfor nødvendige bestanddeler i det såkalte kulturelle analyseapparatet. En normativ eller funksjonalistisk kulturforståelse ville vært lite hensiktsmessig i dette arbeidet. Sammenhengen i utviklingen av en kulturell identitet ut fra nasjonal tilknytning er behandlet gjennom to ulike perspektiv. Til slutt er det påpekt at det er stort nok mangfold internt i den gruppen som kalles majoritetsbefolkningen til at det kan kategoriseres som kulturelle forskjeller og samtidig mange fellestrekk som tyder på homogenitet.

---

⁸¹ Øidne 1957: 97–114

3 Kulturmøter mellom aktørene (første fase)

3.1 Introduksjon av aktørene og situasjonene

For å vurdere om eventuelle kulturelle forskjeller innad i de norske styrkene har vært store nok til at de har hatt betydning for utfallet, skal oppmerksomheten rettes mot fem ulike situasjoner. Disse situasjonene er valgt ut fra mengden tilgjengelig kildemateriale og at de var avgjørende hendelser for hvordan selve felttoget utviklet seg for de norske styrkene. Valget om å trekke styrkene fra Rogaland og over til Setesdal ble tatt tidlig, og denne situasjonen presenteres som «fjellmarsjen». «Kamphandlingene på Ålgård» og «retretten til Dirdal» er de to andre som skal behandles i dette kapitlet. De to siste situasjonene, «sluttkampen i Dirdal» og «tilbaketrekingen fra Vikeså og sluttkampen i Gloppedalsura» vurderes også i et kulturmøteperspektiv. De behandles i kapittel 4. Kildematerialet undersøkes kvalitativt, med et delvis mikrohistorisk perspektiv. Det er redegjort for i 1.4.5. En kort forklaring vil si at kildene undersøkes ekstremt nøye og at offiserene vurderes som selvstendige handlende aktører (agency).

Aktørene som har hatt størst ansvar og mulighet for å ta avgjørelser underveis, samsvarer med de som har skrevet ordrer, rapporter og dagbøker underveis. Bakgrunnen til kompanisjefene, bataljonssjefene, avsnittssjefen og noen utvalgte andre presenteres først. Sosiale forhold og utdanning er grunnleggende i utviklingen av en kulturell identitet.

De to kulturdefinisjonene fra Klausen og Hylland Eriksen legges til grunn med en deskriptiv tilnærming for analysen. For å vurdere de omskiftelige meningsfellesskapene som gang på gang etableres og forandres når mennesker gjør noe sammen er det kommunikasjonssituasjonene, maktforholdene, uformelle hierarki og skiftende fortolkningsrammer som skal undersøkes. Dahl og Hylland Eriksens kulturkonstruktivistiske definisjoner brukes i analysen av meningsfellesskapene. Samlet utgjør disse definisjonene begrepsapparatet for å beskrive funnene i et kulturmøteperspektiv.

3.2 Presentasjon av aktørene

3.2.1 Sjef for Jæravsnittet

Avsnittssjef Gunnar Spørck ble født 31. august 1884. Foreldrene var generalmajor August Geelmuyden Spørck fra Kristiania og Marie Jensen fra Trondheim. De hadde to døtre som ble født i Kristiania, før familien flyttet til Trondheim, hvor Gunnar Spørck ble født og vokste opp. På denne tiden var faren kaptein i militæret, og familien tilhørte et sosialt sjikt som tidligere ville vært kategorisert som embetsmannsstands nivå.⁸²

Spørck gjennomførte realskole og artium i Trondheim. Deretter tok han først treårig yrkesoffisersutdanning på krigsskolen med et påfølgende studieår ved den militære høyskole som ble avsluttet med eksamen i 1907. Etter utdannelsen tjenestegjorde Spørck flere ulike steder, blant annet i garden, som instruktør ved krigsskolen når Brandt var elev der og som leder av IR8 fra høsten 1935. Han giftet seg i 1917, med Anna Louise Pless. Hennes far var revisor. De fikk tre barn sammen.⁸³ Spørck ble utnevnt til kaptein i 1918, major i 1932 og til oberst tre år senere.⁸⁴ Selv om Spørcks barndomstid var i Trondheim, har nok utdanningen og tjenestetiden i Kristiania og foreldrenes bakgrunn fra hovedstaden hatt en viss påvirkning.

3.2.2 Offiserene tilhørende IR2: Jegerbataljonen

Bataljonssjef Georg Otto Lorange ble født 25. april 1885 i Kristiania. Han var sønn av oberstløytnant Karsten Tank Lorange og Christiane Collet. Både morfaren og oldefaren hadde hatt embete som amtmenn. Etter først å ha gjennomført artium og deretter tre år på krigsskolen, ble han utnevnt til løytnant i 1906. Han jobbet som yrkesoffiser og hadde tjeneste flere steder, blant annet i IR8 i en seksårsperiode på 1920-tallet.⁸⁵ Fra 1930 ble han tilknyttet IR2 og nådde graden som major i 1936.⁸⁶ Lorange hadde bakgrunn fra Østlandet og en oppvekst preget av kjennetegn fra det sosiale sjiktet som tidligere ble kalt embetsmannsstanden.

---

⁸² <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073001908> (Besøkt 23.10. 2020)

⁸³ Spørck 1927: 342

⁸⁴ Militærkalender for den norske hær 1938: 64

⁸⁵ Keyser 1930: 368

⁸⁶ Militærkalender for den norske hær 1938: 27

Kompani 1, IR2

Alf Gowart Olsen var født 30. juni 1912, i Stavanger. Etter eksamen artium gjennomførte Gowart Olsen krigsskolens nedre avdeling i 1932. Nedre avdeling var ettårig og kvalifiserte til å bli reserveoffiser med graden sekondløytnant, eller som forberedelse for kadetter til opptak for øvre avdeling. Denne avdelingen var toårig og utdannet yrkesoffiserer.⁸⁷

Foreldrene eide et rederi som Gowart Olsen ble innehaver og leder av etter han var ferdig på krigsskolen. Han hadde skarpskyttermerket, idrettsmerket og marsjmerket. Noen av interessene ellers var friidrett, skiløping og ridning.⁸⁸ Med bakgrunn fra en rederfamilie i Stavanger, gjennomført krigsskole og som innehaver og leder av et rederi, tilhørte Gowart Olsen et høyt sosialt sjikt i samfunnet. Kompaniets opprinnelige leder kaptein Carsten Dehli var blitt sendt til Egersund sammen med en av troppene 8. april. Løytnant Gowart Olsen ble satt inn som ny kompanisjef, sammen med en gruppe rogalendinger som meldte seg til tjeneste.

Kompani 2, IR2

Sverre Birger Johannes Wiig ble født 14. januar 1901. Foreldrene fikk tre barn og faren jobbet som lærer ved en folkeskole i hjembyen Kristiania.⁸⁹ 23 år gammel ble Wiig fenrik og i 1932 ble han forfremmet til løytnant.⁹⁰ I mellomtiden giftet han seg med Ingeborg Marie Johansen i november 1927.⁹¹ Etter krigen ble Wiig satt opp som kompanisjef i øvelsesbataljonen som hovedsakelig besto av dem som hadde tjenestegjort i Rogaland i 1940.⁹² Oppveksten med en far som lærer tyder på en bakgrunn med kjennetegn fra nivået over arbeiderklasse.

Kompani 3, IR2

Kaptein Nils Houge var sjef for 3. kompani i IR2. Bakgrunnen hans var fra Kristiania, hvor han ble født 11. februar 1901. Familien på fire bodde i en bygård på Frogner, med åtte boenheter. Ifølge registreringen fra folketellingen i 1910 hadde foreldrene to sønner og i

---

⁸⁷ <https://www.nrof.no/var-tidlige-historie/> (Besøkt 20. oktober 2020)

⁸⁸ Hoffstad 1939: 674

⁸⁹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036392122973> (Side besøkt 16. oktober 2020)

⁹⁰ Militærkalender for den norske hær 1938: 42

⁹¹ <https://www.digitalarkivet.no/view/327/pv00000003550834> (Side besøkt 16. oktober 2020)

⁹² Saltnes 2006: 417

tillegg en jente fra Flekkefjord i tjeneste hos seg. Moren Mally Houge var født i 1873 og ble registrert som hustru i kategorien yrke. Faren Severin Vincent Houge var født i 1863 og hadde tittelen kaptein i feltartilleriet. Begge foreldrene hadde Kristiania som fødested.⁹³ Houge gjennomførte krigsskolens øverste avdeling og ble utnevnt til løytnant på høsten 1922. Han ble vernepliktig reserve fra 1930 og jobbet med skogbruk og landmåling.⁹⁴ I tiden før krigsutbruddet var han tilknyttet IR2 som kaptein og bodde i Oslo.⁹⁵

Houge var aktiv og engasjert innen friluftsliv. I september 1935 skrev han en bredt anlagt kronikk i Aftenposten med mål om å bevare Nordmarka. Et av forslagene i kronikken var at et knippe ulike foreninger skulle nedsette et utvalg med formål om å sikre Oslos innbyggere friluftsområder for fremtiden. Houge viste i kronikken god forståelse for hvordan en idé kunne utvikles til handling.⁹⁶ Utvalget ble nedsatt, og Houge deltok som sekretær. Med hans bakgrunn som ansatt i det som i dag heter Statens kartverk, brukte Houge et kart over Nordmarka med en strek rundt skogsområdene som en måte å uttrykke motstand mot utbyggingsplanene på. Denne ideen ble senere videreutviklet til det som i dag kalles «markagrensen».⁹⁷ Oppveksten på Frogner i Oslo og med en far ansatt i militæret har vært med på å bidra til en bakgrunn med kjennetegn fra øvre middelklasse, eller det som tidligere ble kategorisert som embetsmannsstand. Hougens offisersutdanning, militære tilknytning, stillingen i kartverket og engasjementet for friluftsliv tegner et bilde av en ansvarsbevisst og dedikert person.

Kompani 4, IR2

6. juni 1895 ble Hans Thon født. Basert på folketellingen gjennomført i 1900 vokste han opp i familien med ni søsken. De bodde da på en gård i Modum herred med storfe og poteter. Faren har yrkesbetegnelsen kjører. På denne tiden var det vanlig å ha tjenestejenter, men det er ikke påført her. Eldste datter var ti år.⁹⁸

---

⁹³ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036392080408> (Side besøkt 19. oktober 2020)

⁹⁴ Keyser 1930: 271

⁹⁵ Militærkalender for den norske hær 1938: 29

⁹⁶ Aftenposten side 2, 28. september 1935

⁹⁷ Moland 2006: 137

⁹⁸ <https://www.digitalarkivet.no/census/rural-residence/bf01037118000931> (Side besøkt 19. oktober 2020)

Hans Thon gjennomførte gymnas og oppnådde det som kalles artium året 1914.⁹⁹ Deretter tok han krigsskolens øverste avdeling og ble utnevnt til løytnant i 1917 og til kaptein i 1922. Fra 1926 jobbet han som lærer i frihåndstegning ved den kommunale høyere allmennskolen i Fredrikstad.¹⁰⁰ Allmennskole var en betegnelse på skoler som bestod av middelskole og gymnas. I 1929 har han holdt et foredrag om orientering for Fredrikstad skiklubb. Det tyder på at Thon har vært kompetent i idretten og samtidig blitt vurdert som kapabel til å lære opp andre i kombinasjonen kartlesing og terrengløp.¹⁰¹ Året 1938 var han fremdeles bosatt i Fredrikstad og tilknyttet IR1.¹⁰²

Farens yrkesbetegnelse som «kjører» i folketellingen fra 1910 og mangelen på tjenestejente kunne tydet på tilhørighet i et sosialt lag på arbeiderklassenivå. På slutten av 1920-tallet var farens yrke registrert som «formann».¹⁰³ Thon hadde gjennomført både gymnas og krigsskole og jobbet som lærer. Det bar mer preg av det som kunne blitt kategorisert som sosioøkonomisk middelklasse. Geografisk bakgrunn var fra Østlandet.

3.2.3 *Offiserene tilhørende IR8: Rogalandsbataljonen*

Bataljonssjef Fredrik Oskar Brandt ble født i Kristiania 24. januar 1893. Foreldrene var generalmajor Fredrik Oscar Brandt og Helga Meinich. Morens foreldre tilhørte handelsborgerskapet i hovedstaden.¹⁰⁴ På farssiden hadde mange bakgrunn fra militæret. Faren hadde ulike militære tjenester, blant annet som adjutant for kongen og som leder for krigsskolen mellom 1912 og 1917.¹⁰⁵ Etter Brandt hadde tatt artium og ingeniørutdanning i Trondheim, gjennomførte han krigsskolens begge avdelinger samtidig som faren var øverste leder på stedet. En av lærerne ved offisersutdanningen var Gunnar Spørck.¹⁰⁶ Brandt avanserte til kaptein i 1918, etter bare to år som løytnant. Han gjorde da tjeneste i Varanger. På grunn av nedbemanning i hæren etablerte Brandt seg som gårdbruker i Føling, i tidligere

---

⁹⁹ Melhus 1939: 308

¹⁰⁰ Keyser 1930: 598 (Gjelder også årstallet for eksamen artium)

¹⁰¹ Tveterås 1995: 118

¹⁰² Militærkalender for den norske hær 1938: 28 (Gjelder også årstallene for utnevning til løytnant og kaptein)

¹⁰³ Keyser 1930: 598

¹⁰⁴ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052055030588> (Besøkt 22. oktober 2020)

¹⁰⁵ Schiøtz 1919: 215

¹⁰⁶ Keyser 1930: 558

Nord-Trøndelag.¹⁰⁷ Gårdsdriften ble kombinert med deltidsengasjement i militæret, og etter hvert med stilling som vernepliktig kaptein i staben ved 5. divisjon, IR13 i Steinkjer fra begynnelsen av januar, 1937.¹⁰⁸ Brandt giftet seg med Ruth Bellingmo i 1917.¹⁰⁹

Oppveksten til Brandt var i hovedstaden, og begge foreldrene var tilknyttet et høyere sosialt lag. Brandt gjennomførte en sivil ingeniørutdanning og krigsskolen. Grunnet nedskjæringer i militæret på slutten av 1920-tallet kjøpte han og ektefellen en gård i Trøndelag. Brandt hadde en oppvekst og familietilknytning med kjennetegn fra et høyere sosialt lag, og gjennomførte selv en utdanning som ga innpass i det som tidligere het embetsmannsstanden. Kjøpet av gården i Trøndelag har også delvis fungert som en måte å bli tilknyttet selveiende del av bondenæringen på.

Adjutanten for major Brandt, IR8

Per Hovda ble født 17. oktober 1908 på Skiftun. Dette er et lite bygdelaag i Hjelmeland, i Rogaland fylke. Faren var lærer og moren ble registret som «lærerkone – sysler i huset», i kategorien yrke.¹¹⁰ Hovda ble ferdig med artium i 1929 og candidatus philologiae i 1938. Året etter giftet han seg med Margit Johanne Holte, flyttet til Stavanger og jobbet som lektor på en videregående skole i byen. I løpet av utdanningsperioden var Hovda styremedlem i bygdeungdomslaget i Oslo, og hadde også et studieopphold i Tyskland.¹¹¹ Etter krigsskolen i 1931, ble han vernepliktig fenrik og siden løytnant fra 1937 av.¹¹²

Kompani 1, IR8

Olaf Klunderud ble født i 1892 i Kongsberg. Ved folketellingen i 1900 var de en familie på fire som bodde sammen i et hus med to boenheter. Faren var bonde og baker, og de hadde kjøkkenhage og noen få dyr. På samme bosted var det også registrert en tjenestegutt og en

---

¹⁰⁷ Keyser 1930: 66

¹⁰⁸ Militærkalender for den norske hær 1938: 22

¹⁰⁹ <https://www.digitalarkivet.no/view/255/pd00000024634575> (Besøkt 22. oktober 2020)

¹¹⁰ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036640000780> (Side besøkt 16. oktober 2020)

¹¹¹ Steenstrup 1974: 243

¹¹² Militærkalender for den norske hær 1938: 76

tjenestejente.¹¹³ Da Klunderud var 18, år ble han registrert i folketellingen for Kristiania. Han bodde da i en bolig som ble benyttet til militær innkvartering sammen med 19 andre. Foruten tre befal, var resten kategorisert som underoffiserselever.¹¹⁴ Klunderud var også elev ved Oslo handelsgymnasium og gjennomførte artium.¹¹⁵ Etter å ha tatt en ettårig bankutdannelse, utdannet han seg til yrkesoffiser med å ta begge avdelingene ved krigsskolen. I løpet av de neste årene ble Klunderud forfremmet til løytnant i 1917 og deretter til kaptein i 1919. Han ble da innrullet i IR8 som intendant med ansvar for proviant og utstyr. Videre frem mot krigen bodde han i Stavanger og ledet sitt eget importfirma.¹¹⁶

Klunderud hadde oppveksten og ungdomstiden i Kongsberg og Kristiania. I barndomshjemmet hadde de ungdommer i tjeneste. Kombinasjonen baker, et lite småbruk og utleie av den ene boenheten hadde vært måten familien skaffet seg inntekter og det de trengte på. Det at Klunderud gjennomførte handelsgymnasium og officersutdannelse tyder på at han var ressurssterk og hadde bra støtte hjemmefra. Samlet er dette kjennetegn på sosial mobilitet der Klunderud utdannet seg fra bondestand til et høyere nivå i løpet av få år. Tidligere medførte militær utdanning til en rolle som embetsmann. De tilhørende kulturelle kodene og innpass fulgte ikke nødvendigvis med eksamenspapirene. Den geografiske bakgrunnen til Klunderud var fra Østlandet.

Det er flere rapporter, dagbøker og annet som er arkivert i en egen mappe fra Klunderuds kompani.¹¹⁷ I det Klunderud selv kaller en bok på 100 maskinskrevne sider, henvender han seg direkte i teksten til de ulike aktørene som er omtalt. Klunderud har understreket at boken ikke er for offentligheten. I Klunderuds rapport til Instituttet for historisk forskning refereres det til boken. Den første siden av rapporten brukes til å forklare at det er en kjensgjerning at det er ulikheter mellom vitneutsagn i rettsaker og at det følgelig også er rimelig for rapportene fra felttoget. Klunderud poengterte at han ikke ville bruke egen erindring, men i stedet holde seg til kompaniets dagrapportbok.¹¹⁸

---

¹¹³ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/1f01037108000491> (Folketelling Kongsberg, 1900, besøkt 30. oktober 2020)

¹¹⁴ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036392001808> (Folketelling Kristiania, 1910, besøkt 30. oktober 2020)

¹¹⁵ Bjørnson 1963: 135

¹¹⁶ Keyser 1930: 321

¹¹⁷ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud)

¹¹⁸ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, rapport om krigen i Norge, side 1)

Kompani 2, IR8

Magne Stangelands foreldre var Bernhard Olsen Stangeland og Enga Dorthea Larssen Stangeland. Han ble født 6. juli 1912 i Høyland herred, som utgjør en del av Sandnes kommune nå. Faren var bonde og tømrer, mens moren hadde ansvaret hjemme.¹¹⁹ Stangeland gjennomførte eksamen artium, tok krigsskoleutdannelse og ble utnevnt til løytnant i 1936.¹²⁰ Bakgrunnen var fra arbeidernivå med et innslag av småskala gårdsdrift. Geografisk tilhørighet var til Vestlandet.

Løytnant Torgeir Kluge ble født 12. mars 1898. Foreldrene Knut og Marta Kluge drev en gård på Kluge, som ligger like utenfor Ålgård i Rogaland fylke. De hadde seks barn, og Torgeir var nummer fire i rekken.¹²¹ Kluge tok vinterlandbruksskolen i løpet av vinteren fra 1915 til 1916.¹²² Året 1919 gjennomførte han underoffiserskolen i Kristiansand samtidig som Jon Gjesdal, og ble utnevnt til sersjant samme høst. 1. januar 1930 ble han forfremmet til fenrik. Skyttermedaljen, marsjmerket og idrettsmerket er registrert og kan si noe om både fysiske og mentale egenskaper. Kluge har vært medlem av likningsnemnden og formann i fattigstyret, småbrukernemnden og boligbanken. Han bodde på Kluge og drev gården der.¹²³ Bakgrunnen til Kluge var fra gårdsbruk på Vestlandet og basert på deltakelsen i nemnder kan det slås fast at han hadde et visst samfunnsengasjement.

Kompani 3, IR8

Bernt Øvregaard var kaptein i 3. kompani, IR8. Han ble født i 1892 på Sjernerøy i Ryfylke. Faren var skipskaptein og moren skipskapteinfrue. I en søskenflokk på fem var Øvregaard den eldste. Til sammen var de åtte i husstanden på gården Ubøsund, inkludert tjenestepiken. Her drev de med korn, poteter, storfe, frukt og en kjøkkenhage.¹²⁴ Etter noen år avsluttet faren sjømannslivet og begynte i arbeid på land. Faren var da ansatt som disponent for en sinkvarefabrikk og familien bosatt på Sandnes.¹²⁵ Øvregaard var ferdig med artium i 1911 og

---

¹¹⁹ <https://www.digitalarkivet.no/view/255/pd00000021726886> (Besøkt 30. oktober 2020)

¹²⁰ Militærkalender for den norske hær 1938: 157

¹²¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/rural-residence/bf01036631000954> (besøkt 16. oktober 2020)

¹²² Mauland 1961: 39

¹²³ Line 1934: 83

¹²⁴ <https://www.digitalarkivet.no/census/rural-residence/bf01037283000088> (Folketelling Sjernerøy 1900).

¹²⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036614002444> (Folketelling Sandnes 1910).

fortsatte på utdanning i hæren. Året etter fikk han offisersgrad. I 1933 står han rulleført som ulønnet kaptein med den sivile yrkestittelen lektor i parentes.¹²⁶ Oppveksten bærer preg av et noe høyere sosialt lag, vurdert etter farens stillinger og det at de hadde tjenestepike. Stedene han vokste opp på var først på bygda, deretter i by. Begge stedene var i vestlandsfylket Rogaland.

Kompani 4, IR8

Jon Gjesdal ble født 20. oktober 1898. Faren var lærer før han fikk kjøpt gården Skjelbreid i 1890. Denne ligger like utenfor Sandnes. Foreldrene til Gjesdal giftet seg et halvt år etter gården var overtatt, og de fikk deretter åtte barn. Gjesdal var midt i søskenflokket, som nummer fire. Han tinglyste sin egen gård på Skjelbreid i 1934 og giftet seg med en jente fra nabogården.¹²⁷

Etter å ha gjennomført underoffisersskolen i Kristiansand 1919, samtidig med Torgeir Kluge, ble han ansatt som sersjant samme høst. Skyttermedaljen, marsjmerket og idrettsmerket er nevnt i omtalen. Dette kan si noe om både fysiske og mentale forutsetninger hos Gjesdal. Ved årsskiftet 1930 ble han forfremmet til fenrik. I perioden har han vært formann i ungdomslaget og et telefonselskap. I tillegg var han medlem i likningsnemnden og sekretær i Bondepartiet på fylkesnivå (Senterpartiet i dag).¹²⁸ Gjesdal fremstår samlet sett som en ressurssterk og samfunnsengasjert gårdbruker fra Vestlandet.

3.3 Fjellmarsjen (13. april til 17. april)

3.3.1 Grunnlaget for fjellmarsjen

I løpet av natten til 9. april besluttet øverstkommanderende for Jærvsnittet at IR2 skulle forflyttes til Sandnes. Etter frokost på hotell Sverre fortsatte de inn til Oltedal, der de dekket mobiliseringen til IR8. Planen om videre forflytning østover mot Evje var først basert på kjøretøy, men dette ble stoppet like før avmarsjtidspunktet.

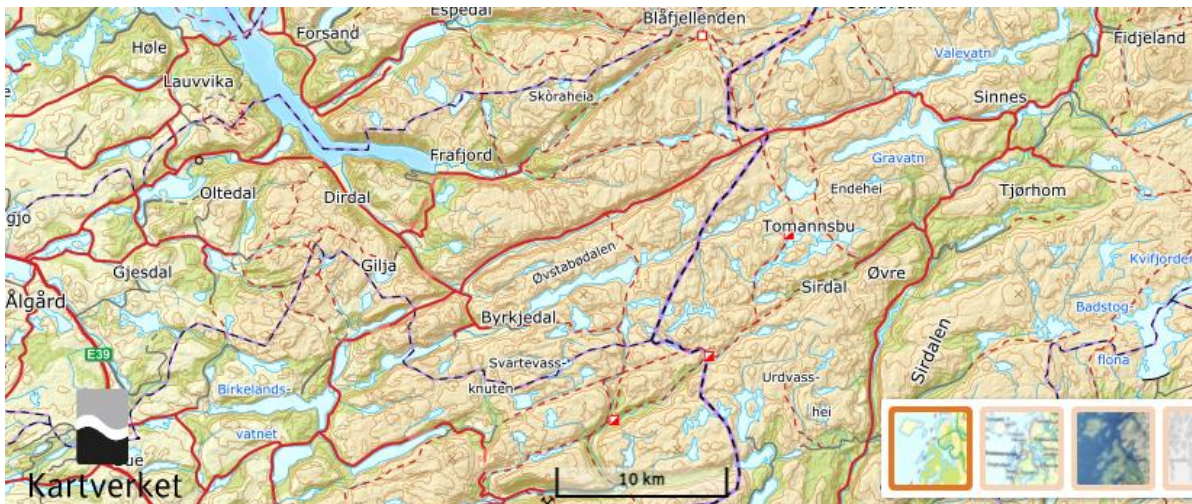
---

¹²⁶ Militærkalender for den norske hær 1938: 76

¹²⁷ Aurenes 1954: 340

¹²⁸ Line 1934: 54

Dagen etter ble det bestemt at alle skulle gå opp Hunnedalen, til Sirdal og videre over fjellet til Setesdal. Omtrent halvveis fikk de melding om at de norske styrkene som var i Setesdal, hadde kapitulert. På dette tidspunktet var det kun deler av IR2 som var i marsj. IR8 hadde, under major Brandts kommando, i stedet blitt utgruppert utover Jæren for å binde tyskerne. Meningsfellesskapene som ble dannet av aktørene i sammenheng med valgene underveis og hovedsakelig gjennom rapportene som ble skrevet i etterkant, skal vurderes. Dette utgjør situasjonene som knyttes til fjellmarsjen.

Fjellmarsjen gikk fra Dirdal til Fidjeland og tilbake, til sammen cirka 60 km. © Kartverket ¹²⁹

3.3.2 Meningsfellesskapene tilknyttet fjellmarsjen

Adjutant Hovda har i sin rapport referert til informasjon som bataljonsledelsen i IR8 fikk fra befalet og mannskapet som meldte seg til tjeneste i løpet av de første dagene etter 9. april. Basert på den informasjonen fikk de en forståelse av at tyskerne ikke var så sterke som antatt. Hovda var adjutanten til Brandt, og sammen begynte de å planlegge et nattangrep på Egersund og rekognoserte veien i denne retningen. I konferanse med oberst Spørck ble Egersundplanen avvist. I stedet hadde oberst Spørck begynt planleggingen av en forflytning mot Setesdal. Først ved benyttelse av kjøretøy, deretter endret planen til marsj om Sirdal. Ifølge Hovda var «IR2 serleg ivrige på å koma austyver». Brandt og Hovda hadde frarådet en slik fjellmarsj.¹³⁰

¹²⁹ <https://www.norgeskart.no> (Siden besøkt 29. oktober 2020).

¹³⁰ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, Hovdas rapport side 6)

Kaptein Nils Houge har skrevet en rapport fra felttoget og en tosidens oversikt med det han kaller enkelte inntrykk. Rapporten brukes fortløpende, og inntrykkene bearbeides til slutt. Faren for å bli oppdaget og angrepet av tyske fly var overhengende, også ifølge denne rapporten. Derfor marsjerte de om natten. Dagene ble tilbrakt i de små seterbuene. 16. april klokka 14:00 fikk de melding om kapitulasjonen i Setesdal. Når kvelden kom, begynte de på returen nedover til Byrkjedal og Dirdal igjen. Midt på natten den andre marsjdagen var de returnert.¹³¹

På et brev fra krigshistorisk avdeling ved Schiøtz sendt 21.08.1948 svarte kaptein Sverre Wiig at kompaniet ble transportert på lastebiler den 16. april. Veien var ifølge Wiig svært krevende med dyp snø. Etter at de hadde lastet om fra lastebilene til kløvhester, fikk de melding fra en ordonnans om å returnere. Wiig påpekte i slutten av brevet at kompaniet selvsagt hadde dradd over fjellet når det måtte være, dersom de hadde blitt beordret til det. Fjellmarsjen ble også nevnt også i Wiigs fektningsrapport. Et av momentene var at soldatene lagde truger og en gamasjelignende beskyttelse for å unngå snø nedi støvlene. Ellers sammenfaller fektningsrapporten med den øvrige korrespondansen Wiig har med den krigshistoriske avdelingen om fjellmarsjen.¹³²

Kaptein Hans Thon var kompanisjef i 4. kompani, IR2. I marsjrekkefølgen var dette kompaniet satt opp sist, av jegerkompaniene. Ifølge Thons fektningsrapport som ble sendt inn til sivilforvaltningen sommeren 1942, starter rapporten for denne datoen med en kommentar om det var snødrev og kraftig vind. Deretter forklarte han at bataljonssjefen for IR8 tok kontakt like før de skulle begynne på fjellmarsjen. Brandt informerte om at styrkene var omgruppert og flyttet frem til Ålgård. En konsekvens av dette var at de hadde tatt fire tyske fanger, hvorav en av offiserene var av høyere grad. Thon besluttet å utsette avmarsjen med ett døgn, og begrunnet det med værforholdene.¹³³ Han skrev at han sendte tre fjellvante skiløpere med rapport om situasjonen til oberst Spørck. I rapporten som omhandler neste dag noterte Thon at de tre skiløperne hadde returnert. De hadde med en ordre fra oberst Spørck: «1.

---

¹³¹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om kp. 3/IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Hougés fektningsrapport side 2)

¹³² RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om kp. 2/IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Wiigs fektningsrapport side 2)

¹³³ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om kp. 4/IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Thons fektningsrapport side 5)

kolonne har snudd. Avdelingene i Rogaland blir hvor de er og stilles under kommando av sjefen for IR8, inntil jeg kommer tilbake».

I kaptein Klunderuds rapport fra 20. april 1944 omtalte han oberst Spørcks plan om å gå over fjellet til Setesdal som en sørgelig affære for alle. Dette gjaldt både jegerkorpset som skulle marsjere i snø uten ski, og for Rogalandsbataljonen som skulle bli værende igjen og kjempe. Et annet moment fra rapporten er at Klunderud har uttrykt forbauselse over at han ikke ble informert av Brandt om beslutningen. I marginen på rapporten har kommentaren «Dette stemmer ikke med bataljonadjutantens rapport» blitt påført med håndskrift. Kommentaren er signert «Johs».¹³⁴ Dette er en vanlig forkortelse for Johannes, og var nok her samsvarende med Johannes Schiøtz, lederen for den krigshistoriske avdeling. Schiøtz hadde vært med i generalstaben sammen med Otto Ruge på 1930-tallet, med graden oberstløytnant fra 1934.¹³⁵ Den krigshistoriske avdelingen gjennomførte oppdraget med å utarbeide en fremstilling av felttoget, og publiserte denne i 1952.¹³⁶

Ifølge Hovdas rapport ble det gitt ordre fra oberst Spørck om at hele styrken skulle gå over til Setesdal. Brandt og Hovda hadde ikke blitt involvert i detaljplanleggingen. Det kan være forståelig at de ikke ble tatt med i dette planarbeidet, siden de hadde frarådet fjellmarsjen. På en konferanse med oberst Spørck etter at ordren var gitt, sa de ikke noe imot planen, og heller ingenting om sine egne planer.¹³⁷ IR2 skulle gå først, med IR8 til slutt. Brandt mente denne planen ikke kunne tilrås, siden soldatene bare ville få med seg eget personlig utstyr og at styrken dermed ville være lite verdt uten for eksempel ammunisjon og feltkjøkken. Hovda har kommentert at mye utstyr og effekter lå igjen etter IR2 da de var dratt. Etter at avsnittssjef oberst Spørck og de to første kompaniene var på vei oppover mot Sirdal, uttalte Brandt «Nå skal vi sloss!». I stedet for å følge oberst Spørcks plan om å gå over fjellet, ville Brandt ifølge Hovdas rapport holde til på Høggjæren. Planen var da å enten koordinere et angrep mot tyskerne sammen med mulige engelske styrker, eller at Brandt skulle dele opp styrken og drive geriljakrig.¹³⁸

---

¹³⁴ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, rapport om krigen i Norge, side 2)

¹³⁵ Militærkalender for den norske hær 1938: 14

¹³⁶ Schiøtz 1952: 9

¹³⁷ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, Hovdas svar på 31 spørsmål, side 4)

¹³⁸ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, Hovdas rapport side 8)

Hovda utarbeidet også et skriv med svar på 31 spesifikke spørsmål fra det krigshistoriske instituttet om felttoget. I dette skrivet har Hovda uttrykt seg noe annerledes enn i rapporten. Ansvar for planen er her blitt tilskrevet Brandt og Hovda selv. Planen forklares også noe annerledes og mer detaljert, med at indre veien skulle holdes, ytre veien brytes og på nattestid skulle sterke patruljer sendes utover Jæren. Dersom engelske styrker ikke kom, var det en vesentlig oppgave å binde opp så store tyske styrker som mulig, for å hindre at de kunne settes inn andre steder.¹³⁹

I meningsfellesskapet mellom Brandt og oberst Spørck i planleggingen av fjellmarsjen har forslaget om å marsjere til fots, blitt frarådet av Brandt. Oberst Spørck har likevel valgt å gjennomføre denne planen og har da utført detaljplanleggingen uten Brandt. Muligheten til å bestemme premissene på denne måten, og i tillegg ha kontroll på informasjon er sterke maktmidler. Det at oberst Spørck som øverste leder valgte å benytte denne type maktmidler overfor major Brandt, kan tyde på at den uformelle maktbalansen tippet i den underordnedes favør.

Meningsfellesskapet mellom Hovda og de andre aktørene har også noen interessante poeng. I den første rapporten fremhevet Hovda sin leder, major Brandt, som den ansvarlige for å avvise oberst Spørcks plan om fjellmarsj og for å lage alternative mer offensive planer for IR8. I skrivet der Hovda har besvart 31 spesifikke spørsmål fra det krigshistoriske instituttet, har både Brandt og Hovda selv vært de som sammen tok disse valgene.

50 år etter krigen ble Per Hovda intervjuet om felttoget av historikeren Dan Dyrli Daatland i forbindelse med utarbeidelse av et hefte om krigen i Rogaland. Hovda var da 82 år gammel. Et av Hovdas svar tas noe forkortet med for å vise utviklingen i meningsfellesskapet mellom oberst Spørck, Brandt og Hovda. Det tas med selv om det egentlig går utenfor oppgaverammene og bare én av aktørene fremdeles kunne delta.

---

¹³⁹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, Hovdas svar på 31 spørsmål, side 4)

Då Brandt og eg kom til avsnittskommandoen om morgonen den 13. fortalde oberst Spørck at han planla flytta alle avdelingane over fjellet til Setesdalen. Brandt var ikkje teke med på råd om dette, berre major Lorange, som ivra etter å koma austover. Brandt mælte mot og tykte det var lite gjennomtenkt. Då eg peikte på at alt tungt materiell som mitraljøser, bombekastarar, ammunisjon og klesbeholdning måtte bli igjen og at ein vel måtte vara seg for at det kunne bli eit slags Armfeldts tog over Tydalsfjella, vart eg bryskt avbroten og beden om å forlata lokalet. Brandt fortalte meg etterpå at han hadde fortalt at eg var vel kjend i fjellet og at det ikkje var ly å finna mellom Sinnes og Setesdal. Dette hadde oberst Spørck feia til sides. Då me seinare henta marsjordren, vart det ikkje sagt noko. Utføre sa Brandt til Helling at han ikkje ville fylgje med og at han skulle fortelja det til sjefen ved eit lageleg høve.

På eit møte etter krigen mellom oberst Spørck, Helling og meg var obersten hard mot Helling fordi han ikkje straks hadde sagt frå om dette. Brandt og eg fekk ennå hardare medfart. Eg spurte då om eg fekk stilla nokre spørsmål uten å verte avbroten, og det fekk eg. 1) Kvifor vart avdelinga avgjøymd i Oltedal/Dirdal? 2) Kvifor vart det utstedt ordre om ikkje å skjota på tyske tropper? 3) Kvifor dra avdelingane til Setesdal?

Eg hadde venta ein eksplosjon frå oberst Spørck. Den kom ikkje. Han var synleg brydd, sa at dette hadde ikkje eg føresetnader for å forstå, og elles fann han det utan interesse å svara. Eg takka svært høfleg og sa at det var svar meir enn godt nok for meg.¹⁴⁰

Selv om det ikke skal vektlegges, er det noen interessante endringer i meningsfellesskapet mellom disse tre. Med utgangspunkt i Hovda sin beskrivelse av kommunikasjonssituasjonene fra den første rapporten der Brandt ble fremhevet, er det en endring til neste. I svarene på de spesifikke spørsmålene, stod Brandt og Hovda sammen for planer og valg. Ut fra det ovennevnte intervjuet, fremsto han nærmest enerådende. Det gjelder spesielt i egenbeskrivelsen av hans dominante rolle i situasjonen med fjellmarsjen, med tanke på at oberst Spørck, Brandt og en stor del av de andre relevante aktørene var borte. Hvor bevisst Hovda har vært når det gjelder måten han selv fremstilte seg selv på, er uavklart. Siden han

---

¹⁴⁰ Daatland 1990: 58

var utdannet historiker har han trolig hatt en viss forståelse for at den som skriver historien vanligvis har stor definisjonsmakt.

Det er vanskelig å fastslå i ettertid hva som var den egentlige årsaken til at Thon valgte å utsette avmarsjen. Kanskje var været for ille. Brandts initiativ hadde uansett endret situasjonen temmelig drastisk. Det at Thon ikke eksplisitt nevner at Brandt henstilte ham til å bli værende i sin rapport, men likevel valgte å bli og forklarer det med værforholdene overfor oberst Spørck, kan si noe om meningsfelleskapet dem imellom. Thon ser ut til å ha vært mellom barken og veden. Han ser ut til å ha vært i et krysspress mellom to sterke aktører. Valget om å sende tre skiløpere fra Dirdal for å ta igjen oberst Spørck og gi ham rapporten, kan tyde på at Thon også kjente på et mulig forklaringsproblem.

Hovda har også kommentert dette i sin rapport. I rapporten har han forklart at både Thon og Ebbesen ble gjort kjent med fremrykkingen til Ålgård. De lovet da å bistå om tyskerne skulle angripe og avvente med fjellmarsjen frem til den videre utviklingen var avklart.¹⁴¹

Ut fra oberst Spørcks ordre er det også mulig å forstå at det har vært en krevende situasjon og vanskelige beslutninger som måtte tas. Begge kan sies å ha tatt pragmatiske valg. Thon kjøpte seg noe tid og viste støtte til de to som hadde mest makt i denne situasjonen. Oberst Spørck beordret ledelsen midlertidig overført til Brandt. Maktbalansen dem imellom var likevel ikke nødvendigvis forskjøvet, selv om det kanskje kunne fremstå som en form for anerkjennelse av Brandt.

Bataljonssjefen for jegerne, major Georg Otto Lorange, presenterte i sin rapport fra 15.07.1940 hele felttoget. I delen om fjellmarsjen samsvarer skildringene i rapporten hovedsakelig med de andre kildene. Det gjelder ruten de gikk og tidspunktene. To moment avviker, spesielt når det gjelder oberst Spørck sin forståelse av hvordan fjellmarsjen foregikk. Dette gjaldt snøforholdene og i hvilken grad soldatene ble fysisk påvirket av fjellmarsjen.¹⁴²

---

¹⁴¹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, Hovdas rapport side 8)

¹⁴² RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Bataljonssjef Lorange's rapport, side 10)

Lorange hevdet at det var dyp, løs snø og til tider snøstorm. I beskrivelsen av soldatenes tilstand brukes ord som «stor påkjønning» og «meget utkjørt etter den harde marsj». De var innkvartert i hus på Fidjeland og Lorange hadde innhentet oberst Spørcks godkjennelse til at de tok en hviledag. Ifølge rapporten hadde oberst Spørck sitt tilhold på Sinnes, cirka ti kilometer lenger sør.

I oberst Spørcks rapport henviste han både til at soldatene var anstrengte og rykter om at situasjonen i Setesdal var tvilsom og innvilget på det grunnlag en dags stans. Hviledagen og de ulike innkvarteringsstedene nevnes også i Lorange's rapport, men på en måte som kanskje kan forstås som et forøk på å forsterke egen troverdighet med tanke på situasjonsbeskrivelsen. De ulike synspunktene som viser seg i rapportene kan tyde på at dette er et tema som har vært diskutert mellom flere av de involverte i ettertid.

I løpet av hviledagen fikk ledelsen på fjellmarsjen to meldinger. Lorange fikk melding fra Rogalandsbataljonen om at de ikke ville komme etter på marsjen mot Setesdal, men i stedet hadde omgruppert styrkene utover mot Ålgård. Samtidig hadde oberst Spørck fått melding om at styrkene i Setesdal hadde kapitulert. Mon tro hva de tenkte da? Og hvilke alternativ de kan ha overveid? De bestemte seg etter hvert for å returnere til Dirdal og ankom klokka 03.30 på natten halvannet døgn senere. I rapporten nevnte Lorange at en del av soldatene som var syke eller overanstrengte var blitt etterlatt på Fidjeland eller underveis på Øvstebø. Rapportdelen avsluttes med å nevne en ordre om avmelding så snart de to kompaniene var kampklare igjen etter fjellmarsjen.¹⁴³

Oberst Spørck beskrev fjellmarsjen annerledes enn Lorange og flere av de andre aktørene. Dette gjaldt både i egen rapport fra 1942 og i et svar til krigshistorisk avdeling sitt arbeid noen år etter krigen. I denne hadde oberst Spørck notert inn flere kommentarer. I forbindelse med selve fjellmarsjen ble spesielt snøforholdene omtalt. Oberst Spørck har understreket at de gikk «ovenpå» den dype snøen. En annen kommentar handlet om at det «nok var snøbyger, men at det ikke innvirket på selve marsjen». Soldatenes fysiske tilstand underveis eller etterpå ble ikke nevnt. Oberst Spørck gjennomførte marsjen selv og var sammen med soldatene.

---

¹⁴³ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Bat.sjef Lorange's rapport, side 11)

Årsaken til at han ikke nevnte sin oppfattelse av hvordan denne fjellmarsjen påvirket soldatene fysisk, var nok et bevisst valg, og kan også være av betydning. Kommentaren «Det viste seg at avdelingen ikke klarte å nå frem til det som var planlagt som første hvilested» er den eneste som implisitt kan tolkes dit hen at det var veldig krevende.¹⁴⁴

Oberst Spørck redegjorde også for årsakene til at styrken skulle marsjeres over til Setesdal og presenterte to forklaringer. Først at det ville vært en fordel å samle styrkene i avsnittet, og dernest at det ville vært bedre beskyttelse mot fly i skogdekte Setesdal. Beslutningen om at han skulle være fremst i marsjrekkefølgen ble begrunnet ved at da kunne han løse eventuelle problem underveis og at han ved ankomst kunne han ta direkte kontakt med lederen for styrkene i Setesdal. Oberst Spørcks valg om å redegjøre for disse avgjørelsene i sine rapporter kan fortelle noe om hvordan ulike fortolkningsrammer ble aktivert avhengig av situasjon og rolleforståelse.

3.3.3 Vurdering av meningsfellesskapene tilknyttet fjellmarsjen i et kulturmøteperspektiv

Brandt omtalte fjellmarsjen som en flukt og noe som ville gjøre soldatene ute av stand til å kjempe på grunn av anstrengelsen og fordi viktig utstyr ble etterlatt. Wiig utrykte eksplisitt at han ville gjennomført fjellmarsjen uansett, på et hvilket som helst tidspunkt. Rapporten til Lorange fremstår som konstaterende og med en logisk argumentasjon som forsterker troverdigheten. Klunderud karakteriserte fjellmarsjen som en sørgelig affære for både dem som måtte gå over fjellet, og for dem som ble igjen med halvert styrke for å kjempe. Hovda sitt viktigste poeng handlet om at han og Brandt ble utelatt fra beslutningsdiskusjonen etter å ha flagget sitt syn på saken. I dette meningsfellesskapet var oberst Spørck den med høyest formell makt, som den øverste militære leder. Brandts betydning ser likevel ut til å ha vært økende.

Kommunikasjonssituasjonen basert på deler av innholdet i rapportene til de andre tyder på at tyngdepunktet ble gradvis forflyttet fra oberst Spørck og stadig nærmere Brandt. Det at Brandt falt på slutten av felttoget var trolig også med og forsterket denne effekten. Oberst Spørck avsluttet også sin omtale av fjellmarsjen med å påpeke at han ikke kunne være enig i

---

¹⁴⁴ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0090 (Fra mappen Avsnittssjefen for Jæravsnittet, oberst Spørck m/stab: bemerkninger side 1)

Brandts «unnløstelse av å følge ordre – selv om den viste seg å være heldig grunnet utfallet av begivenhetene i Setesdal». Måten oberst Spørck her fremviste sin mening på i dette sosiale spillet mellom posisjonerte aktører, kan også tyde på at fortolkningsrammene ble justert underveis. Ytringene hans tyder på at han kan ha merket at makttyngdepunktet har vært i bevegelse.

I boken *Krigen i Norge. Operasjonene i Rogaland* har beskrivelsen tilknyttet fjellmarsjen stort sett handlet om proviantsituasjonen, føreforholdene, utstyr, endringene i marsjplanen underveis og at Brandt henvendte seg gjentatte ganger for å be om hjelp fra de gjenværende styrkene tilhørende IR2. Valget av kapittelnavn kommuniserer vanligvis hovedinnholdet i det påfølgende kapittelet. I denne boken er kapittelnavnet som handler om fjellmarsjen satt til «Oberst Spørcks planer om forflytning østover for samling til 3. divisjons hovedstyrke». I kapittelet kommer det fram at biltransport ble vurdert den første dagen, slik at betegnelsen «Fjellmarsjen» ikke ville vært dekkende. Spørcks valg om å gå i tet blir også kort nevnt.¹⁴⁵

Den militærhistoriske avdelingens fremstilling av fjellmarsjen i boken *Håpløs Kamp* retter også oppmerksomheten mot hvordan det var med utstyr og proviant, og det at Spørck gikk fremst. Det blir brukt mest plass på Brandt og Spørck angående holdningen deres til om det skal kjempes eller ei.

Ved å vurdere fjellmarsjen i et kulturmøteperspektiv kan flere nyanser belyses. Likheter og forskjeller sammenlignet med tidligere fremstillinger kan også vurderes. I to av rapportene blir Brandt sitt utsagn om at «Nå skal vi sloss!» tatt med. Flere av kildene viser også at Brandt karakteriserte fjellmarsjen som flukt. Dette blir bare tatt med i *Håpløs Kamp*.

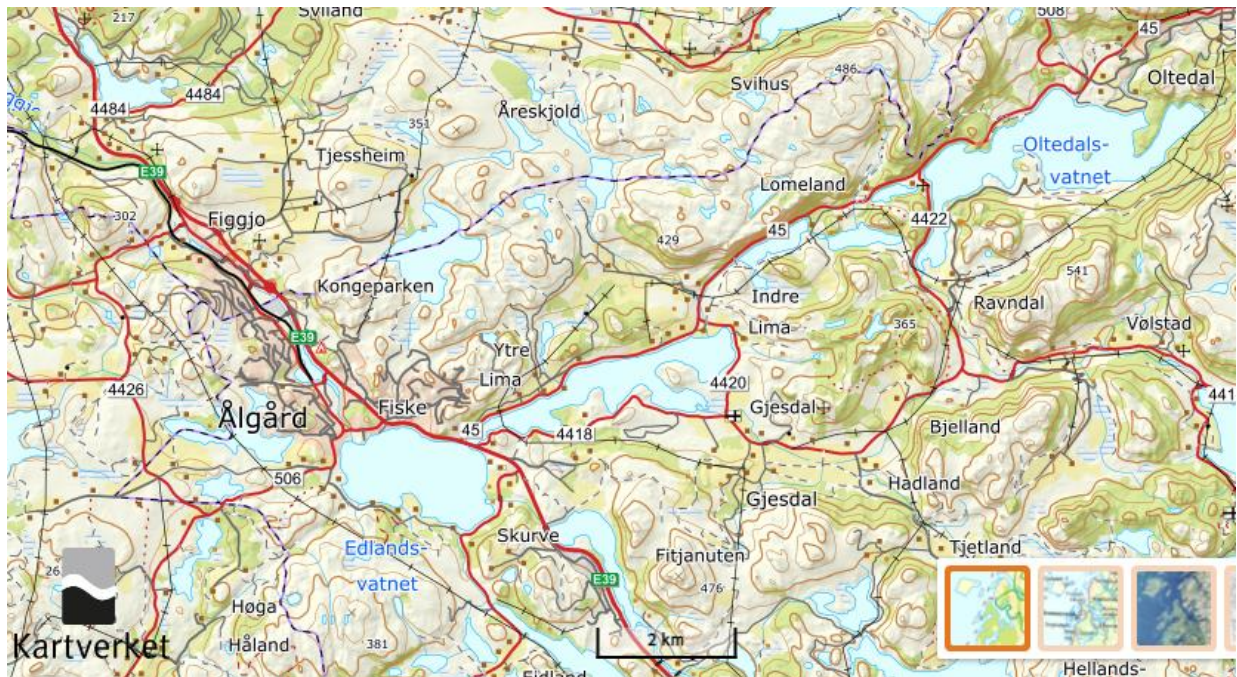
Alle aktørene som gjennomførte fjellmarsjen har beskrevet detaljert hvor tunge forhold det var, foruten Spørck. Han gjentok i flere av rapportene og skrivene sine at det ikke var tungt og at de gikk oppå snøen. Kun implisitt antydte han at forholdene var tunge.

---

¹⁴⁵ Schiøtz 1952: 71 – 86

Disse nyansene, fellestrekkene og ulikhetene i fremstillingene er ikke vesentlige for å forstå selve fjellmarsjen. Likevel kan nyansene som trer frem ved å benytte et kulturmøteperspektiv, føre til økt forståelse for hvem aktørene var og hvorfor de handlet som de gjorde. Etterspillet som utviklet seg etter aktørene var samlet igjen, behandles fortløpende fremover.

3.4 Kampen på Ålgård (14. april til 18. april)

Ålgård, Fiskebekk og Figgjo. Bråstein ligger ca. to kilometer nordvest fra Figgjo.

Åslandsnuten og Krossfjellet utgjør et defilé. © Kartverket.¹⁴⁶

3.4.1 Grunnlaget for kampsituasjonene på Ålgård

Oberst Spørck hadde som kjent besluttet at begge regimentene skulle gå over fjellet til Setesdal, og han gikk selv i tet med den første gruppen. Brandt mente det var mer rett å holde IR8 i Rogaland og forsøke å ta opp kampen mot de tyske styrkene. Planen var å stenge den indre hovedveien ved Ålgård og Vikeså. I tillegg skulle et kompani være noe lengre vest og sende sterke patruljer utover Jæren på nattetid.

Like etter første gruppe begynte på fjellmarsjen iverksatte Brant planen. Han avtalte også med kompanisjefene fra IR2 som ventet på tur til å dra over fjellet, at de skulle yte støtte om det skulle bli behov. Det er tre kampsituasjoner knyttet til Ålgård og områdene like i nærheten

¹⁴⁶ <https://www.norgeskart.no> (Siden besøkt 29. oktober 2020)

som skal vurderes her. Varigheten var fra 15. til 17. april. Flankesituasjonen med løytnant Kluge behandles mer utfyllende, fordi han ble tillagt et stort ansvar for sammenbruddet av forsvaret av Ålgård.

3.4.2 Meningsfellesskapene tilknyttet kampen på Ålgård og vaktposten på Bråstein

I sin rapport fra sommeren 1942 omtalte oberst Spørck Brandts beslutning om å omgruppere sørover mot Ålgård, Undheim og Vikeså. Oberst Spørck skrev i rapporten at «dette stemte ikke med min plan som majoren kjente, nemlig å holde styrken i Oltedal - Dirdal idet jeg mente en fremrykning bare ville trekke tyskerne på oss før vi kom unna». Det er mye felles ved kontekstene som oberst Spørck tok sin beslutning i om å forflytte styrken over til Setesdal, og den som utgjorde meningsfellesskapet når rapportene ble utarbeidet. Oberst Spørck skrev gjentatte ganger om felttoget helt frem til midt på 1960-tallet, etter det som kildene i arkivet viser. Konteksten endres fra selve krigssituasjonen, okkupasjonsårene og i tiårene etter 1945. Valgene om tilbaketrekning fra Madla, Sandnes, Oltedal, Dirdal og etter hvert opp mot Sirdal, bekrefter uttalelsen om at det var avgjørende å komme seg unna.

Etter at IR2 trakk østover, overtok major Brandt kommandoen, og uttalte «Nå er det jeg som er sjef, og nå skal vi slåss», ifølge Klunderud.¹⁴⁷ Adjutanten Hovda tilla, som nevnt ovenfor, også Brandt dette utsagnet. Da Klunderud fikk ordren om å organisere kompaniet sitt ved Ålgård, var målet å sprengte vei, jernbane og telefon og sperre den indre hovedvei mellom Stavanger og Egersund. Bakgrunnen for planen kan kobles til en oppfordring sendt over BBC fra kommanderende general Ruge, som Brandt refererer til.¹⁴⁸ I tillegg kan den koples til hærens gjeldende taktiske direktiv fra den gang. Formålet med striden var etter direktivet rangert fra å slå fienden, stanse fienden, sinke fienden eller fastholde fienden.¹⁴⁹ Ifølge Klunderud var ikke målet å forsvare Ålgård, men å føre geriljakrig.¹⁵⁰ Det ville i denne sammenheng si å forstyrre, fastholde og binde fienden til området.

---

¹⁴⁷ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, boken, side 33)

¹⁴⁸ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen I/IR8 sjef Major Brandt mfl.)

¹⁴⁹ Ruge 1938: 9

¹⁵⁰ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, boken, side 38)

Klunderuds rapport viser at han protesterte på planen, og mente først og fremst det var strategisk bedre å vente på engelsk assistanse. På taktisk nivå mente han det ville vært bedre å sette forsvaret bak Ålgård, og dersom det skulle plasseres foran, måtte hele bataljonen vært samlet der. Brandt avviste innvendingene. Klunderud begynte da å skrive et avskjedsbrev til dem hjemme.¹⁵¹ I meningsfellesskapet Klunderud deltok i med Brandt er skjevheten i maktforholdet svært tydelig. Den formelle hierarkiske militære ulikheten på grunn av gradsnivå sammen med den uformelle ulikheten grunnet kunnskap var et moment. Den sosiale kontrasten mellom dem har trolig også forsterket skjevheten.

Etter at kaptein Klunderud hadde skrevet ferdig avskjedsbrevet, gjennomførte han organiseringen av kompaniet. Han understreket bokstavelig talt at han ville hatt enhetskommando over alle styrkene på Ålgård. Dette har vært et diskusjonstema i ettertid. I kildematerialet viser det klart at Klunderud uansett har tatt bevisste grep for å spille en rolle som øverste leder på stedet, spesielt overfor sivile. Det ble rekvirert mye varer, kjøretøy, bygninger og utstyr.¹⁵² Alle rekvisisjonene var underskrevet «Olaf Klunderud. Den militære sjef på Ålgård». Det er ikke arkivert eller registret andre slike rekvisisjoner fra andre steder under militær kommando disse dagene.

Like nord for Ålgård var en vaktpost utplassert, ved skolehuset på Bråstein. Her ble en tysk patrulje med offiserer stoppet. Av de fire personene som kom kjørende var to kledd i sivil. Klunderud sendte melding om fangene til Brandt og gjorde ham oppmerksom på graden «oberleutnant» på den ledende offiseren. Denne graden vil si løytnant, eller ledende løytnant. Like etter sendte han en ny melding med informasjon om det konfiskerte utstyret fra de tyske fangene. Da orienterte Klunderud sine overordnede om at en pistol ble beholdt til egen disposisjon.¹⁵³ Det er en kjensgjerning at tyske offiserers Luger-pistoler var svært ettertraktet, og det ble bekreftet også i dette tilfellet.

På formiddagen 16. april angrep cirka 30 tyske soldater den fremskutte vaktposten på Bråstein. Vaktlinjen ved Bråstein måtte først trekke seg bakover, deretter ble forsterkninger

---

¹⁵¹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, rapport om krigen i Norge, side 5)

¹⁵² RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud. Det er arkivert 28 rekvisisjoner.)

¹⁵³ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, dagboken 15. april klokka 16:15)

sendt frem med ordre om at også dette stedet skulle holdes. Ordren fra Brandt klokka 18:16 lød at de heller skulle la seg ta, enn å trekke seg tilbake. I Klunderud sin ordre til løytnanten på bruddstedet ved Bråstein som ble sendt klokka 18:20 var den endret til at vaktlinjen skulle holdes for enhver pris, og at de heller skulle la seg ta til fange.¹⁵⁴ I denne situasjonen var det en felles forståelse mellom de to som ga ordrene. Forsterkningslaget fikk stoppet angrepet, og tyskerne trakk seg tilbake igjen.

Utover kvelden ble stillingene på Ålgård forbedret med skyttergraver, og de forberedte seg på et nytt angrep i løpet av natten. Natten forble likevel rolig. Tidlig på morgenen 17. april ble det observert luftkamper over Sola og registrert kanondrønn fra sjøen. Flyalarmen gikk også flere ganger over Ålgård fra grålysningen av. I løpet av formiddagen ble det notert flere meldinger i kompanidagboken om gradvis tysk fremrykning de to kilometerne fra Bråstein mot Figgjo. Fremrykningen ble møtt med forsterkninger på begge flankene og pågikk i fire timer.¹⁵⁵

Leif Sømme ble sendt på rekognosering og som forsterkning fremover det østlige høydedraget, altså høyre flanke. Deler av meldingen fra løytnant Sømme gjengis, modernisert til dagens bokmål:

*«Laget kom i god stilling helt frem med ildområde foran Figgjo. Jeg fikk med meg en mitraljøse og tok kommandoen over denne og maskingeværet. Vi hadde stort mål å skyte mot da tyskerne kom frem. Mitraljøsen skjøt med siktet på 900 meter, og jeg så en hel tropp på minst 25 mann stupe overende. Senere skjøt samme mitraljøse mot to lastebiler, som da skrenset tvers av veien. De ble stående, bare noen få fiender kom seg unna her. Imidlertid var det kommet en del fiender rett til venstre for oss, og vår stilling ble etter hvert oppdaget og beskutt. Vi måtte trekke oss tilbake østover».*¹⁵⁶

---

¹⁵⁴ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, kompanidagboken 16. april klokka 18:20)

¹⁵⁵ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, kompanidagboken 17. april formiddagen)

¹⁵⁶ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, Leif Sømmes melding)

Styrkene på Ålgård fikk ordre om at kampene skulle stanses og at en fangeutveksling skulle gjennomføres klokka 11:30. Det var tyskerne fra officerspatruljen som skulle utveksles. Skytingen ble innstilt frem til klokka 13:00. Våpenhvilen benyttet tyskerne til å flytte styrkene frem mot stillingene på Ålgård. Ifølge Klunderud «brøt helvetet løs» da våpenhvilen var slutt. Etter hvert kom de tyske styrkene kloss opp i de norske stillingene og en gradvis tilbaketrekning ble iverksatt. Klokka 14:50 ble det sendt melding fra den siste troppen om at den også trakk seg tilbake.¹⁵⁷

3.4.3 Vurdering av meningsfellesskapene tilknyttet kampen på Ålgård og vaktposten på Bråstein i et kulturmøteperspektiv

Det er ikke de taktiske disposisjonene og selve kampforløpet som skal behandles her. Ut fra rapportene og andre kilder virker det som om innstillingen til de norske styrkene var god og at situasjonen var under kontroll. Hovedstillingen på Ålgård var solid, og flankesikringen ble forsterket på begge sider. Tyskerne trengte omtrent fire timer på å rykke fremover fra vaktstillingen på Bråstein til Figgjo. Likevel kollapset forsvaret av Ålgård brått.

En vurdering av beslutningene oberst Spørck tok mens kampen var i gang på Ålgård i et kulturmøteperspektiv, kan kanskje bidra til økt forståelse for det som skjedde. Obersten hadde returnert fra fjellmarsjen i morgentimene. Han har da truffet de fire tyske fangene og bestemt seg for å gjennomføre en fangeutveksling. I tillegg til det valget har han enten bestemt selv, eller i samråd med den tyske motparten avtalt at utvekslingsstedet skulle være på Ålgård. Tidspunktet ble bestemt til midt på dagen, og at det skulle være våpenhvile. Konsekvensene var blant annet at forsvarsstillingen på Ålgård raskt måtte forlates og at kaptein Klunderuds anseelse sank. En annen følge nevnes under situasjonen med løytnant Kluges flankebevegelse.

Oberst Spørck hadde neppe mulighet til å forestille seg hvilke negative effekter fangeutvekslingen skulle ha. Spørsmålet som kan stilles er hva som lå bak valget om å gjennomføre fangeutvekslingen mens kampen pågikk. For å vurdere meningsfellesskapet mellom major Brandt og oberst Spørck, må makttyngdepunktet bestemmes. Etter fjellmarsjen

---

¹⁵⁷ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, kompanidagboken 17. april ettermiddag)

har relasjonen dem imellom trolig vært sterkt endret. Tolkes beslutningen om fangeutveksling som en brikke i et sosialt maktspill mellom de to aktørene, kan det være med å bidra til en dypere forståelse. Oberst Spørck har neppe hatt noen ønsker om å direkte sabotere major Brandt sitt forsøk på å ta opp kampen med tyskerne. Det har trolig heller handlet om et forsøk på å fremvise egen kompetanse og handlekraft.

I boken *Krigen i Norge, Operasjonene i Rogaland* er fangeutvekslingen kommentert med at tyskerne ba om våpenhvile for å utveksle fanger. Endringen av de tyske stillingene er også med. Det er ikke noen forklaringer på hvem som hadde tatt beslutningen om fangeutveksling på norsk side, og dermed heller ikke noen problematisering av mulige begrunnelser for denne.¹⁵⁸

3.4.4 Meningsfelleskapene tilknyttet kampen på Ålgård og situasjonen med løytnant Kluge

I situasjonen med løytnant Torgeir Kluge ble Kluge beordret av løytnant Magne Stangeland som var kompanisjef for kompani 2, Rogalandsbataljonen, frem forbi Ålgård og nordover mot Åslandsnuten. Dette utgjorde den andre flanken, på vestsiden. I rapporten fra Kluge signert 7. juli 1942 i forbindelse med undersøkelsene etter kamphandlingene, skrev han at oppdraget handlet om å forsterke den venstre flanken av Klunderuds kompani med en tropp. De reiste med to kjøretøy fra Sikvaland og frem til Ålgård. Her møttes Kluge og Klunderud helt kort. Veien videre gikk de til fots. Dette forklares med at det var for risikabelt å kjøre videre fremover. Tidsbruken på den videre fremrykningen forklarte Kluge med at det tok en del tid å komme frem over åpen hei og myr på grunn av at fly kretset over dem til stadighet.¹⁵⁹

Etter at de hadde kommet frem til området, ble troppen fordelt til tre steder. Dette er illustrert med en vedlagt kartskisse i arkivmappen. Det ene laget ble sendt frem til skaret like nedenfor Åslandsnuten og det andre laget noe lengre sør, like i nærheten av der resten av troppen avventet. Laget ved Åslandsnuten var i en posisjon der de hadde god sikt ned mot draget langs elva Figgjo. Tyske styrker var i bevegelse oppover langs elva mot Ålgård og Klunderuds styrker. Dette laget returnerte til løytnant Kluge og de andre og ga melding om at

---

¹⁵⁸ Schiøtz 1952: 99

¹⁵⁹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 2/IR8 Major Magne Stangeland mfl. Torgeir Kluges rapport)

kompaniet til Klunderud var drevet helt tilbake til Ålgård. Ut fra rapporten vurderte Kluge det da som helt nytteløst å gå til kamp, og han trakk troppen tilbake.¹⁶⁰

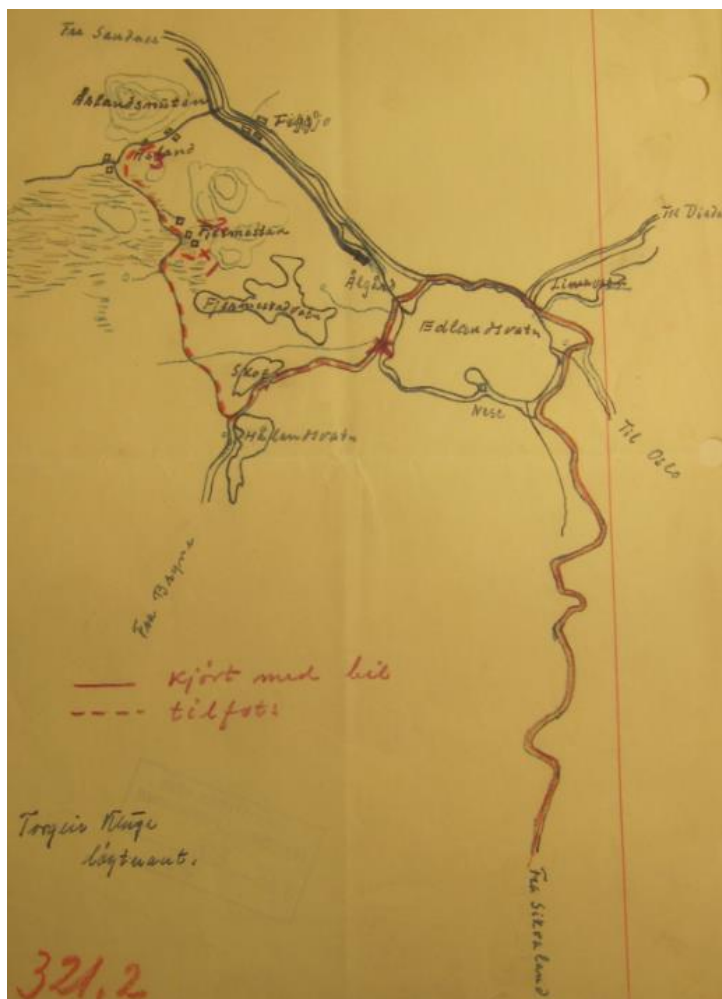

Foto av Torgeir Kluges skisse.

Det historiske institutt gjorde i sine undersøkelser om krigshandlingene en ny henvendelse til Kluge, etter at hans rapport var sendt inn. Instituttet ønsket en del avklaringer og presiseringer og stilte et knippe spørsmål. Disse ble avsendt 14. juli 1942 og handlet om valgene forut for tilbaketrekkingen og om selve tilbaketrekkingen. Kluge sendte inn sine svar i slutten av måneden, 28. juli. Han svarte da at Klunderuds kompani hadde trukket seg tilbake til Ålgård og at han trakk egen tropp tilbake uten å registrere noe kamp, siden fremrykningsveien gikk utenom kampsonen. Ingen av tidspunktene kunne angis.¹⁶¹

¹⁶⁰ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 2/IR8 Major Magne Stangeland mfl. Torgeir Kluges rapport, inkludert fotografi av kartskissen, tatt 3. september 2020, av Thomas S. Eikum)

¹⁶¹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 2/IR8 Major Magne Stangeland mfl. Torgeir Kluges tilsvar)

Seks år senere undersøkes krigshandlingene på nytt, denne gang av den krigshistoriske avdeling. Schiøtz sendte et brev i august 1948 og stilte også en rekke spørsmål til Kluge. Spørsmålene tok utgangspunkt i Stangelands og Klunderuds rapporter i tillegg til Kluges rapport av 1942. Spørsmålene dreiet seg først og fremst om hva oppdraget gikk ut på, og tidspunktene. Var oppdraget en sikringsoppgave, eller innebar det å gripe en eventuell mulighet til et flankestøt mot tyskerne. Et flankestøt vil si motangrep i fiendens flanke, fortrinnsvis i det øyeblikk det frontale angrepet stopper opp. Da vil det ikke være tid til å finne god dekning.¹⁶² Litt senere denne dagen gjennomførte Gowart Olsen et vellykket flankestøt. Dette omtales mer utfyllende senere i oppgaven.

Fra skaret nedenunder Åslandsnuten, den vesle høyden Midtfjell eller Myrhaug er det fra 1200 til 600 meter åpent lett skrånende terreng ned mot elva tyskerne angrep langs. Disse overliggende områdene dekker de siste tre kilometerne av kampsonen mellom tettbebyggelsene på Figgjo og Ålgård. I tillegg handlet spørsmålene fra Schiøtz i så tilfelle om hvorfor muligheten til flankestøt ikke ble benyttet, og om de nøyaktige tidspunktene for frem- og tilbakerkningen.¹⁶³

Kluge svarte på spørsmålene fra den krigshistoriske avdeling 6. september 1948.

Forklaringene var på til sammen en enkelt håndskrevet side. Her gjorde Kluge rede for at ordren var muntlig og kort, og at han ikke kunne erindre om det var noe om et flankestøt eller annet. Han mente at han selv skulle avgjøre om noe kunne gjøres og eventuelt hvordan. Tidspunktene kunne heller ikke her erindres.¹⁶⁴

Forklaringen på at han ikke gikk til angrep knyttes til meldingen fra laget som var fremme like ved Åslandsnuten. Meldingen lød at de norske avdelingene nede mellom Figgjo og Ålgård var slått. Antakelsen var da at det ville være håpløst å kjempe, siden de bare var en

---

¹⁶² Ruge 1938: 171

¹⁶³ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 2/IR8 Major Magne Stangeland mfl.: Undersøkelseskommisjonens spørsmål til Torgeir Kluge)

¹⁶⁴ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 2/IR8 Major Magne Stangeland mfl. Torgeir Kluges tilsvare på undersøkelseskommisjonens spørsmål)

tropp og kun hadde den ammunisjonen og maten de bar med seg til rådighet. I tillegg påpekes det at terrenget de beveget seg i var helt åpent og flatt.

Adjutanten til Brandt, løytnant Hovda, tok med sin beskrivelse av flankesituasjonen i både rapporten og i besvarelsen av spørsmålsrekken. I rapporten har Hovda notert at troppen til Kluge ble sendt i flanken på tyskerne, men ble redde og ikke grep inn.¹⁶⁵ Et av spørsmålene fra det historiske instituttet handlet om hvordan Hovda vurderte at Kluges tropp trakk seg tilbake og unnlot flankestøt, når det gjelder at kompaniet til Klunderud hadde forlatt Ålgård før troppen var nådd frem.¹⁶⁶ Hovda har i sin besvarelse forklart at Kluge ikke hadde noen forklaring på hvorfor de trakk seg tilbake i stedet for å gjennomføre et flankestøt, da Kluge møtte Brandt under retretten. Konsekvensen var at Kluge ble satt i forvaring hos bataljonsstaben resten av felttoget og skulle etter planen stilles for krigsrett.¹⁶⁷

Løytnant Stangeland skrev i sin rapport fra 13. juli 1940 at Klunderud hadde tatt telefonkontakt og bedt om å få to tropper til hjelp i kampene ved Ålgård. Stangeland avviste dette ved å vise til at en slik ordre må komme fra kommandoleddet over, ved major Brandt. Like etter tok Stangeland selv kontakt med Brandt og forhørte seg om situasjonen. Ifølge Stangeland uttrykte Brandt forbauselse over Klunderuds forespørsel om disse to troppene, og avsto.¹⁶⁸ I meningsfellesskapet mellom Stangeland og Brandt var tyngdepunktet i maktforholdet i sterk favør på sistnevntes side. Brandt hadde formell makt over Stangeland innen det militære hierarkiet, og i tillegg hadde han opparbeidet en sterk uformell maktposisjon ut fra sine ferdigheter og dristige væremåte. Den uformelle maktposisjonen var etablert i perioden som nøytralitetsvakt og forsterket med normene som ble etablert i løpet av felttoget.

Noe senere tok Klunderud på nytt kontakt med Stangeland og bønnfaldt om assistanse, nærmest som et nødrop. Stangeland avsto, og viste nok en gang til at en slik beslutning kunne

---

¹⁶⁵ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, Hovdas rapport side 10)

¹⁶⁶ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, spørsmål nr. 22 til Hovda)

¹⁶⁷ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, Hovdas svar på 31 spørsmål side 6)

¹⁶⁸ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 2/IR8 Major Magne Stangeland mfl.: Stangelands rapport fra 13. juli 1940, side 4)

bare Brandt ta. Deretter tok trolig Klunderud kontakt med Brandt, for Stangeland fikk like etter ordre av Brandt om å sende frem en tropp for å sikre Klunderuds venstre flanke. Stangeland sendte da Kluge og en tropp med ordre om å sikre veiene og i tillegg gripe enhver anledning til å utføre et flankestøt mot tyskerne.¹⁶⁹

I svarene på de 31 spørsmålene har Hovda kommentert situasjonen med Stangelands kompani med tanke på det som skulle vært et flankestøt fra Kluge og støtte til Klunderud ellers. Hovda har tatt utgangspunkt i rapportene fra de aktuelle kompanisjefene og har skrevet:

*«Når sjefene for kp. 2 og kp. 4 i rapportene sine freistar å skuva seg fram ved å skulde «på en død major Brandt», so har det sin psykologiske bakgrunn. Det var kp. 2 og kp. 4 me hadde mest arbeid med. Det er elles leit når ein kp.kommandør (løytnant Magne Stangeland) etter fadessa si ved Ålgård får høyra fylgjande av majoren sin: «Og slikt skal ha krigsskolen og den militære høgskole – fy faen»».*¹⁷⁰

Ifølge Stangelands rapport kom troppen for sent frem til å kunne gripe inn i kampene ved Ålgård. Det kan kanskje stemme, siden Stangeland like etter fikk ordre om å rykke frem til området rett sør for Ålgård og gå mot eventuell kamplyd. Etter å ha sendt ut flere ordonnanser, fikk han greie på at Klunderuds kompani på Ålgård var under hurtig retrett.¹⁷¹ Det kan også være at dette var en meget gunstig mulighet. Kluge var i flankeposisjon overfor en fremrykkende tysk styrke som møtte sterk motstand frontalt fra Klunderuds kompani. I denne situasjonen hadde Kluge anledning til initiativ og overraskelse, noe som ofte er avgjørende. En stor usikkerhetsfaktor som ikke uttrykkes i rapportene, er eksponeringen Kluges styrke hadde videre utover mot Jæren. Det kan ha spilt en rolle for Kluges vurderinger.

---

¹⁶⁹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 2/IR8 Major Magne Stangeland mfl.: Stangelands rapport fra 13. juli, 1940, side 4)

¹⁷⁰ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, Hovdas svar på 31 spørsmål side 5)

¹⁷¹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 2/IR8 Major Magne Stangeland mfl.: Stangelands rapport fra 13. juli, 1940, side 5)

Et annet moment er våpenhvilen som gjaldt frem til klokka 13:00, for å gjennomføre fangeutvekslingen. Den tiden brukte tyskerne effektivt til å komme i bedre posisjon fremover mot stridslinjen på Ålgård. Var det denne situasjonen Kluge observerte, kan det ha fremstått som om kamphandlingene var over og at rask tilbaketrekning var eneste realistiske alternativ for troppen. Dersom et overraskende og vellykket flankestøt derimot hadde blitt gjennomført fra Kluge og hans tropp, kunne det endret utfallet av kampen på Ålgård denne dagen. Tilbaketrekning uten flankestøt hadde også effekt på utfallet.

I oberst Spørcks rapport som ble sendt til instituttet for historisk forskning sommeren 1942, brukte han 25 sider på å gi sin fremstilling av felttoget. Fra omtalen av kampen på Ålgård henvises det først til Klunderuds rapport der det angis at tyskerne angrep med cirka 500 mann, hadde tunge våpen og at bataljonssjefen måtte sende forsterkninger. Deretter konstaterte oberst Spørck at Brandt ikke hadde noen forsterkninger disponibelt. Spørck kommenterte også Brandts grep om å sende Kluges tropp fra Stangelands kompani til flanken og at kompaniet til Ebbesen i IR2 ble kommandert frem til fronten. Oberst Spørck avsluttet i en enkelt setning at ingen av forsterkningene nådde frem tidsnok til å gripe inn i kampen. Omtrent hele den neste siden ble brukt til å forklare hvor og hvordan de ulike kompaniene trakk seg tilbake, før oberst Spørck i siste avsnitt begrunnet hvorfor han hadde gitt ordre om sprengning av kraftverkene.¹⁷²

3.4.5 Vurdering av meningsfellesskapene tilknyttet kampen på Ålgård og situasjonen med løytnant Kluge i et kulturmøteperspektiv

Kampen på Ålgård var Brandts initiativ og ansvar. Handlingen var motsatt av oberst Spørcks plan og ordrer om fjellmarsj over til Setesdal. Når rapporten ble skrevet, var Brandt borte. Han falt i strid på Dirdal. Meningsfellesskapet oberst Spørck uttrykte seg i var overfor det nevnte historiske instituttet og de andre deltakerne. Kampen om hvem som hadde rett av Brandt og oberst Spørck viste seg til en viss grad i denne rapporten. Oberst Spørck så ut til å være bevisst at den som «skriver historien» har stor definisjonsmakt. I fremstillingen var det vesentlige begrunnelser og henvisninger til blant annet Klunderuds rapport. Den bar også preg av å være forsøkt utformet på en objektiv og troverdig måte.

---

¹⁷² RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0090 fra mappen om avsnittssjef for Jæren: oberst Spørck 1940-1942, side 14 og 15)

Det at oberst Spørck forsøkte å være autoritativ og deltok aktivt i diskusjonene om hva som egentlig hadde skjedd de påfølgende tiårene, kan kanskje være grunnet at han var den øverste lederen for avsnittet. På den annen side kan det være at han har oppfattet at en del av de andre aktørene i felttoget og meningsfellesskapene i ettertid hadde en annen forståelse. Selv om Brandt var død, eller kanskje spesielt siden Brandt falt og ble heltedyrket, var det nok ekstra krevende å overbevise meningsmotstanderne. Oberst Spørck måtte argumentere for at tilbaketrekning og fjellmarsj var rett og at forsøk på kamp mot tyskerne var håpløst.

I meningsfellesskapet som ble dannet i kommunikasjonssituasjonen mellom Stangeland og Klunderud var de formelt sett likeverdige, siden begge var kompanisjefer. Likevel var det en forskjell i at Stangeland hadde løytnants grad og Klunderud graden kaptein. Ved mobiliseringen på Sviland ble alle de første som møtte og hadde militær trening satt inn i første kompani, etter hvert ledet av Klunderud – siden han ankom Dirdal noen dager senere. I andre kompani ble de som var uten militær trening eller møtte opp senere, satt opp. Den militære kvalitetsforskjellen på kompaniene kan derfor ha vært en faktor i den uformelle styrkeforskjellen på maktforholdet mellom de to lederne. Ifølge Stangeland tok Klunderud altså kontakt to ganger og bønnfalt om hjelp. Klunderuds kompani ble angrepet av sterke tyske styrker på Ålgård, og det må ha vært en svært krevende situasjon. Det tryglende nødropet kan selvsagt ha mest med krigshandlingene å gjøre, men i meningsfellesskapet med Stangeland forflyttet tyngdepunktet i maktrelasjonen seg i hans favør. Klunderuds rapport omtalte og bekreftet også denne situasjonen med Kluges styrker oppe i området ved Åslandsnuten og i østhellingene av Fjermestadvatnet.

I et brev fra Stangeland som ble sendt krigshistorisk avdeling 28. november 1948 ble ovennevnte situasjon kommentert på nytt. Da forklarte Stangeland at troppen og laget ved Åslandsnuten fikk greie på at kampene på Ålgård var over, og at det var derfor de ikke kunne gjøre annet enn å søke tilbake til sitt kompani. Tidspunktet samsvarer med våpenhvilen i forbindelse med fangeutvekslingen. Stangeland viste også til at Kluge hadde meldt seg frivillig og at om noen skulle kritiseres måtte eventuell kritikk rettes mot ham selv, som ansvarlig kompanisjef.¹⁷³ Meningsfellesskapet som ble dannet i denne brevvekslingen vurdert

---

¹⁷³ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 2/IR8 Major Magne Stangeland mfl.: Stangelands brev 28. november 1948)

mot den tidligste rapporten kan vise hvordan Stangeland justerte fortolkningsrammene ut fra situasjon og rolleforståelse. Forskjellen i situasjon var her ganske markant, fra å være deltakende kompanisjef i kampen mot tyskerne i 1940, til å være major åtte år senere.

Brandt skrev også en rapport om situasjonen med Kluge, tidfestet til klokka 16:00 samme dag.¹⁷⁴ Denne rapporten var rettet til oberst Spørck, og det er følgelig meningsfelleskapet mellom disse to som skal vurderes. Rapporten ble innledet med at Kluge var fratatt kommandoen og skulle oppholde seg med bataljonsstaben inntil videre. Brandt presenterte Kluges versjon som er i samsvar med ovennevnte beskrivelser. I tillegg poengterte Brandt at Kluge ikke hadde undersøkt meldingen om at de norske styrkene var slått og heller ikke hadde varslet styrkene på Ålgård om at de skulle returnere. På slutten av rapporten slås det fast at når de returnerte med biler i rask fart gjennom Ålgård, oppfattet Klunderuds kompani dette som en flukt. Det var ifølge Brandt dette som førte til sammenbruddet i forsvaret. Rapporten ble avsluttet med at det ikke kunne settes krigsrett uten dommer og krigsadvokat.

I ettertid er det kanskje enda mer krevende å vurdere hvordan utfallet kunne ha blitt dersom det hadde blitt tatt andre valg, enn for dem som måtte ta avgjørelsene der og da. Det som likevel kan slås fast er at måten forsvaret av Ålgård var satt opp på, fremstår som sterkt ut fra hærens taktiske direktiv. Tyskernes angrepsretning var gjennom en trang passasje i terrenget, som i militær terminologi ofte omtales som et defilé. Hovedtyngden av forsvaret var gruppert i dalbunnen, mens lette oppklaringsstyrker skulle sikre sidene og forsøke på angrep ovenfra.¹⁷⁵ Hadde Kluge gjennomført det tidligere nevnte flankestøtet, kunne utfallet den dagen blitt annerledes. Noe av det som er interessant her er likevel Brandts reaksjon på Kluges opptreden, der han truet med krigsrett. Det kan nesten bare tolkes som om Brandt var svært nær å dømme Kluge til døden på stedet.

I kommunikasjonssituasjonen med oberst Spørck hadde Brandt nettopp valgt en diametralt motsatt handling enn han var beordret til, og deretter endte det med tilbaketrekning omtrent umiddelbart. Likevel bar rapporten preg av at det var mer balanse i maktforholdet mellom

---

¹⁷⁴ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0090 (Fra mappen med Feltarkivet)

¹⁷⁵ Ruge 1938: 212

dem igjen nå, enn da fjellmarsjen ble iverksatt. Oberst Spørcks fjellmarsj endte som kjent heller ikke som tenkt, siden styrkene i Setesdal kapitulerte og de måtte gjøre vendereis.

3.4.6 Meningsfellesskapene tilknyttet situasjonen med Løytnant Alf Gowart Olsen

Ved tilbaketrekningen fra Ålgård av de norske styrkene, fulgte tyske styrker etter. Alf Gowart Olsen og hans kompani var beordret frem til området som forsterkning. De møtte her Brandt, og tok imot Klunderuds kompani som trakk seg raskt tilbake fra Ålgård. Ut fra Gowart Olsens rapport ble Brandt rasende når han fikk greie på at styrkene hverken hadde sett eller vært i kontakt med fienden. Brandt lovet å komme «alvorlig tilbake til dette».¹⁷⁶ Ifølge Gowart Olsens rapport ble de beskytt med bombekaster mens de stod sammen. Brandt sendte Gowart Olsen og hans kompani opp på en fjellrygg like overfor veien tyskerne rykket fremover på, rett utenfor Ålgård.

I Gowart Olsens fremstilling nevnte han at de stoppet en tysk lastebil med en kanon påkoblet og at de tok de ti fangene som senere ble sendt bakover fra fronten med Hauge. En av skarpskytterne fikk ordre om å skyte en tysker de observerte på 400 meters hold. Gowart Olsen tok også med en beskrivelse av hvordan en av soldatene gikk inn til handelslaget på Ålgård og kjøpte hele beholdningen med wienerbrød, siden matforsyningen var noe mangelfull. Han beskrev også situasjonen med at en frivillig var fremme på natten og sørget for å ødelegge kanonen med et spett.¹⁷⁷

Gowart Olsen har også levert en egen rapport til oberst Spørck. De to utgjør et annet meningsfellesskap enn settingen den første rapporten hører til i. Begge rapportene er veldig like, men det er likevel noen interessante nyanser. I den første rapporten nevnes bare skarpskytteren, avstanden og at tyskeren ble truffet. I rapporten Gowart Olsen sendte til oberst Spørck er det noen flere detaljer. Her angis graden på tyskeren til å være underoffiser og at han var observert i det han gikk inn på et privet. Det vil si en tradisjonell frittstående utedo. Her oppgis også avstanden til å være 600 meter, altså 200 meter lengre. Ordren til

---

¹⁷⁶ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Gowart Olsens rapport, side 3)

¹⁷⁷ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Gowart Olsens rapport, side 6)

skarpskytteren var å skyte når tyskeren kom ut igjen.¹⁷⁸ Denne nyanseforskjellen kan være med å illustrere at ulike fortolkningsrammer aktiveres ut fra hvilken type sosial arena kommunikasjonen foregår på.

Brandt ga en beskrivelse av kampene ved Ålgård og den påfølgende kampen ved Fiskebekk i sin fektningsrapport som ble skrevet dagen etter, 18. april. Denne rapporten var også rettet til avsnittssjefen, oberst Spørck.¹⁷⁹ Kluges handling var også her omtalt, kamphandlingene forklares kortfattet før rapporten ble avsluttet med at Gowart Olsen og hans frivillige fikk hederlig omtale og at innsatsen anbefales anerkjent. De 10 fangene og at fikk kontroll på kanonen fremheves også.

Dagen etter, 19. april, sendte oberst Spørck ut en ordre på 14 punkt over halvannen maskinskrevet side. Denne var rettet til begge bataljonene og alle kompanisjefene. I dette meningsfellesskapet lå selvsagt makten hos oberst Spørck. Likevel var det et interessant poeng i det siste punktet. Her valgte oberst Spørck å kommentere Gowart Olsens handling på Fiskebekk med å nevne at «de frivillige fikk kontroll på en tysk kanon og fikk ødelagt den». Videre uttrykte han sin største anerkjennelse. Trolig hadde nok rykter mellom soldatene sørget for at den ødelagte tyske kanonen var noe omtrent alle kjente til. Følgelig har det nok vært en forventning blant mannskapene om at nettopp dette skulle nevnes i oberst Spørcks ordre for dagen. I kommunikasjonssituasjonen mellom oberst Spørck og Brandt viste anerkjennelsen av Gowart Olsens handlinger at Brandts anbefaling ble fulgt opp.

Et annet poeng i oberst Spørcks ordre var beskrivelsen av situasjonen i hele kampområdet. Her ble det konstatert på én linje at det er «intet nytt om fienden, og linjen Seldal-Vaula bro-Vikeså holdes».¹⁸⁰ Brandt hadde som nevnt valgt å avstå fra å følge etter med Rogalandbataljonen på fjellmarsjen mot Setesdal, og i stedet vendt styrkene ut mot tyskerne. Det resulterte i tilbaketog ved Ålgård. På tross av det valgte oberst Spørck å følge opp Brandts mer aktive styrkedisposisjoner.

---

¹⁷⁸ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Gowart Olsens rapport til Spørck, side 3)

¹⁷⁹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0090 Fra mappen med feltarkivet, fektningsrapporten fra 18. april skrevet 19. april 1940 av Brandt, side 2)

¹⁸⁰ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0090 (Fra mappen med feltarkivet, og ordren gitt av Spørck 19. april klokka 14:00)

3.4.7 *Vurdering av meningsfellesskapene tilknyttet situasjonen med Alf Gowart Olsen i et kulturmøteperspektiv*

Skarpskyttersituasjonen som blir beskrevet i siste rapport er nesten for heftig til å være sann. Kanskje den er litt tilpasset for å enda bedre oppfylle en krigskuet befolknings ønske om skadefryd ovenfor okkupanten? Gowart Olsens troverdighet trenger likevel neppe trekkes i tvil. Det bør vel være forskjell i hvordan en kan uttrykke seg i en rapport som kan bli del av et autoritativt bokverk om krigen og overfor en enkeltperson. Anstendighet og normer kan også ha vært med i vurderingene av hvordan de to fremstillingene ble utarbeidet.

Ved sine handlinger og utgrupperinger av de norske styrkene hadde Brandt realisert sine ideer. Egentlig var oberst Spørck forpliktet til å følge opp på grunn av situasjonen som ble tvunget frem. Det var helt sikkert flere ulike handlingsalternativ som oberst Spørck vurderte, men de er neppe skriftliggjort og i alle fall ikke tilgjengelige. Både meddelelsen av anerkjennelsen til Gowart Olsen og hans frivillige og videreføringen av Brandts plan, kan forstås som at det er en viss endring i maktbalansen mellom majoren og obersten. Spesielt sammenlignet med den rekken av valg og handlinger som ble tatt av Spørck dagen før, kan det se ut som om oppmerksomheten har rettet seg mer mot den felles fienden. Ivaretagelse av eget omdømme kan også ha vært en viktig motivasjon.

I de to bøkene *Krigen i Norge. Operasjonene i Rogaland og Håpløs Kamp* er også denne situasjonen med Gowart Olsen tatt med. Utfallet var vellykket vurdert med norske forsvarsøyne og positive situasjoner vies gjerne mer oppmerksomhet enn negative. Dette flankestøtet ble utført under helt andre betingelser enn løytnant Kluge sitt. Størrelsen på motstanderen og de topografiske forholdene var to av faktorene. I situasjonen med Kluges mulige flankestøt var ordren adskillig mer uklar enn Gowart Olsen sitt. Dersom det stemmer at Kluge observerte tyske styrker som rykket rolig frem mot Ålgård mens våpenhvilen og fangeutvekslingen pågikk, har det ikke vært mulig å utføre noe flankestøt. Ansvar for fangeutvekslingen lå ikke på løytnant Kluge. Uansett endte Kluge opp som syndebukk og ble nesten dømt til døden på stedet, mens Gowart Olsen ble hyllet som en helt. Forskjellen i bakgrunn mellom de to var at den ene hadde vokst opp på et gårdsbruk utenfor Ålgård og var bonde, mens den andre hadde vokst opp i en rederfamilie i Stavanger og drev familiens skipsredervirksomhet.

3.5 Retretten til Dirdal (17. april til 20. april)

3.5.1 Grunnlaget for retretten til Dirdal

Etter kamphandlingene på og i de tilliggende områdene rundt Ålgård, ble styrkene gradvis trukket tilbake. Kompaniet som ble beordret til Vikeså, behandles under den situasjonen som er tilknyttet tilbaketrekningen fra Vikeså og sluttkampen i Gloppedalsura. De andre styrkene fra Ålgård ble gruppert ut ved Vaula bro og etter hvert trukket videre innover mot Oltedal og Dirdal.

Ålgård, Oltedal, Dirdal og Byrkjedal. © Kartverket¹⁸¹

Brandt hadde som nevnt fått midlertidig kommando over hele styrken i området, 16. april. Ifølge Thons rapport ble styrken til Ebbesen beordret fremover mot Vaula bro, ved Ålgård, på formiddagen 17. april. Halvannen time senere sendte oberst Spørck en advarsel om flyangrep, og like etter en ordre om at alle fra IR2 skulle forflyttes fra Dirdal til Oltedal, som er omtrent halvveis på strekket ut mot Ålgård. Oberst Spørck overtok ledelsen over avsnittet igjen. I Thons rapport var ordren fra oberst Spørck om at stillingen ved Oltedal skulle holdes understreket.¹⁸² Forholdet mellom Oberst Spørck og major Brandt vies mest oppmerksomhet for å belyse maktrelasjonen mellom dem. Disse dagene dekker fasen da de på nytt opptrer sammen, etter henholdsvis planen om fjellmarsj og planen om forsvar av Ålgård hadde mislyktes. Beslutningene som ble tatt vurderes i forhold til det bakteppet.

¹⁸¹ <https://www.norgeskart.no> (Siden besøkt 29. oktober 2020)

¹⁸² RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Thons rapport side 6)

3.5.2 *Meningsfellesskapene tilknytte retretten til Dirdal*

Deler av IR2 hadde vært på vei over fjellet til Setesdal og som skissert overfor valgt å snu siden styrkene til Liljedahl hadde kapitulert. Det uttalte målet med fjellmarsjen hadde vist seg å ikke være realiserbart. Ved tilbakekomsten hadde Brandt tatt opp kampen mot tyskerne. Valget om kamp og motstand var helt motsatt av oberst Spørcks tilnærming så langt. Kamphandlingene var også helt motsatt av kapitulasjonen som generalen for hele området hadde valgt. I denne situasjonen overtok oberst Spørck på ny kommandoen, som han hadde meddelt i ordren til Thon. Valget om å følge opp Brandts initiativ med å flytte styrkene fra IR2 i Dirdal frem til Oltedal igjen, kan forstås som en nødvendighet. Brandt tvang frem situasjonen med sine handlinger, og oberst Spørck så ble forpliktet til å følge opp. Dette trengte ikke nødvendigvis bety at makten dem imellom ble forskjøvet i den ene eller andre retningen.

I løpet av dagen gjennomførte oberst Spørck spengningen av de tre kraftstasjonene som forsynte Nord-Jæren med strøm. Kraftlinjen over Høgsfjorden til en fjerde kraftstasjon sprengetes også. Sprengningene var ikke avtalt med noen av de andre. Det er mulig at oberst Spørck hadde et ønske om å vise handlekraft, og kanskje ville benytte ødeleggelsen av kraftforsyningen som et forsøk på å gjenopprette en eventuell maktforskyvning. I oberst Spørcks rapport forklarte han spengningen av kraftverkene og fjordspennet med å vise til Regjeringens oppfordring over kringkastingen om veiødeleggelse og hindring av kraftforsyning til okkuperte områder.¹⁸³ Oberst Spørcks kommentar om hvordan de «panikkartede norske henvendelser om å få strømmen tilbake, blankt ble avvist» kan også si noe om bidragene i meningsfellesskapet.

Et interessant poeng kan være at kamphandlingene på Ålgård førte til at Brandt benyttet kaptein Ebbesen til å anmode om hjelp, men at oberst Spørck avviste dette. Kaptein Ebbesen tilhørte staben i IR2 og hadde midlertidig ledelsen over andre fjellmarsjgruppe bestående av 1. og 2. kompani. Ifølge Thons rapport nevnte han på én linje at oberst Spørck svarte at det ikke var noen som kunne sendes frem, og at de fikk trekke seg tilbake.¹⁸⁴ Kanskje viser denne setningen noe av maktspillet mellom Brandt og oberst Spørck? Thon valgte uansett å nevne

---

¹⁸³ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0090 fra mappen om avsnittssjef for Jæren: oberst Spørck 1940-1942, side 16)

¹⁸⁴ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Thons rapport side 7)

det i sin rapport, men ytterst kort. Konsekvensen var at Brandt og kompaniene fra IR8 måtte trekke seg bakover fra Ålgård. Det hadde de nok vært nødt til uansett, etter hvert. Oberst Spørck sine valg i denne fasen kan forstås som delvis støttende til Brandts plan, med forflytningen til Oltedal. Samtidig var den ikke helt og fullt i pakt med behovene Brandt meddelte gjennom Ebbesens anmodning, som oberst Spørck altså foreløpig avviste.

Litt senere sendte kaptein Ebbesen enda en forespørsel om støtte, og forklarte at stillingen nå kunne holdes. Thon skrev i sin rapport at han hadde holdt en konferanse med oberst Spørck og at forsterkninger skulle sendes frem. Disse var fra IR8. Det at Thon valgte å ta med en forklaring i rapporten om at et møte måtte gjennomføres før det ble besluttet at forsterkninger skulle sendes frem, kan være med og tegne et tydeligere bilde av oberst Spørck. Avstanden til kampene var såpass korte at de måtte ha hørt skuddsalvene. Ebbesen sendte likevel flere forespørsler om støtte, før det ble etterkommet. I oberst Spørcks rapport var det ikke nevnt noe om at det var gjentatte forespørsler om støtte eller at det måtte avholdes en konferanse før disse ble beordret frem. I denne situasjonen fremhevet oberst Spørck, som tidligere nevnt, bare poenget om at Brandt ikke hadde disponible styrker.¹⁸⁵

Ut fra rapportene viste det seg at både Thon og Ebbesen var klar med sine kompani. Ett var på Oltedal og det andre i Dirdal. Oberst Spørck viste kanskje ufrivillig et forklaringsproblem med tanke på at disse ikke ble sendt frem til Ålgård tidligere. I utgangspunktet stod de i kø for å gjennomføre fjellmarsjen. Når denne måtte avlyses og Brandt hadde omgruppert styrkene fra IR8, endte det med at dette valget gradvis ble fulgt opp. Oberst Spørck begrunnet i ettertid sine disposisjoner med å vise til en melding om at tyskerne beslagla fartøyer i fjordene og at trusselen om angrep i ryggen var følbare.¹⁸⁶

Basert på Thons rapport ga oberst Spørck to ordrer i løpet morgenen 18. april. Den første handlet om å sende ut en ekstra tropp for å sikre den høyre flanken for styrken som var gruppert i retning mot Ålgård, fra Oltedal. I den aktuelle situasjonen kan dette ha vært et taktisk grep som har blitt diskutert, der oberst Spørck har tatt beslutningen for å være på den

---

¹⁸⁵ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0090 fra mappen om avsnittssjef for Jæren: oberst Spørck 1940–1942, side 14)

¹⁸⁶ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0090 fra mappen om avsnittssjef for Jæren: oberst Spørck 1940–1942, side 17)

sikre siden. Likevel var styrkene svært slitne av mye vaktjeneste og forflytninger. En av deltakerne noterte i sin dagbok at de ble vekket midt på natten og kommandert ut i stillingene. Han poengterte at det var meget anstrengende å ligge i 15 timer på fuktig bakke, i sludd og sterk vind.¹⁸⁷ Ut fra oberst Spørcks rapport var begrunnelsen at flanken var altfor svak, med tanke på den nevnte følbare trusselen fra fjorden og for å beskytte egen tilbaketrekningsvei.¹⁸⁸ Oberst Spørcks andre ordre ble gitt like etter og handlet om å være i beredskap i tilfelle tyskerne skulle slippe ned fallskjermssoldater bak de norske styrkene.¹⁸⁹

Funn i sjefen for 3. kompani IR2, kaptein Nils Houge sin rapport fra deltakelsen i felttoget, viser forklaringer på at kompaniet først fikk flere mindre oppdrag bak linjene etter returen fra fjellmarsjen. Transporten av fangene Gowart Olsen tok fra Ålgård til Gilje, transport av forsyninger og vaktjeneste kan være eksempler på dette. Midt på dagen den 19. april fikk de ordre om å overta i stillingen ved Oltedal, klokka 04:00 påfølgende natt. Større forflytninger ble tatt i ly av mørket, for å unngå tyskernes bruk av fly. Houge fikk også ordre om at han hadde kommandoen for en mitraljøsetropp fra IR8 og bombevingen. Bombevingen var en enhet på troppstørrelse som hadde kommet seg unna fra angrepet på Sola flyplass. I rapporten har Houge lagt ved en kartskisse som viste utplasseringen av IR2 ved Oltedal. I rapporten nevnte også Houge at det var innløpt en meddelelse fra bataljonsledelsen om at det skulle være våpenstillstand frem til neste morgen. Soldatene plassertes likevel tidlig ut i stillingene. Dette sammenfaller med oberst Spørcks ordre om styrking av flanken. Straks etter sluttidspunktet for våpenstillstanden var passert, angrep tyske fly. Spesielt det ene kompaniet ble utsatt for gjentatte flyangrep med maskinkanoner og mitraljøser gjennom hele dagen. Det viste seg etterpå at alle var fysisk uskadde, men tydelig preget.¹⁹⁰

I sin rapport er Houge tilsynelatende konstaterende når det gjelder ordrene og situasjonen. Krigstilstanden hadde vart i ti dager, og de hadde nettopp marsjert samlet 60 km fra Dirdal til Fidjeland og tilbake, på snø. Deretter ble de beordret frem til frontlinjen, til stillingen som på ny var etablert ved Oltedal. Etter noen dager med vakt og gjentatte flyangrep beordres de på

---

¹⁸⁷ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om IR2s nøytralitetsvakt på Sola, dagboken til Christian Thurmann Wang, side 5)

¹⁸⁸ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0090 fra mappen om avsnittssjef for Jæren: oberst Spørck 1940–1942, side 19)

¹⁸⁹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Thons rapport fra 1941, side 7)

¹⁹⁰ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Hougues rapport av 1941, side 7).

nytt tilbake til Dirdal. Hva Houge har tenkt om dette, fremkommer ikke eksplisitt av hans egen rapport. Hva han har valgt å gjengi om de faktiske forhold og hva som er mer eller mindre bevisst utelatt er interessant når det vurderes mot de andre kildene og situasjonsbeskrivelsene.

3.5.3 Vurdering av meningsfellesskapene tilknyttet retretten til Dirdal i et kulturmøteperspektiv

Kapitulasjonen til styrkene i Setesdal var nok veldig uventet, både for major Brandt og oberst Spørck. I stedet for at IR2 og IR8 utviklet kamp på hver sin kant, ble de igjen samlet. Tankene hos de to hovedpersonene kan ikke avdekkes nøyaktig, likevel kan en del funn i kildene avsløre litt. En del av valgene og handlingene de gjennomførte i tiden like etter er tatt med i rapportene og danner dermed deler av et vurderingsgrunnlag for meningsfellesskapene. Ved å vurdere meningsfellesskapene sammen med den kulturelle bakgrunnen til disse aktørene kan kanskje en økt forståelse for situasjonen oppnås.

Den sosioøkonomiske bakgrunnen og utdanningen var bortimot identisk for de to. Alder og militær rang var ulikt. En annen forskjell var at oberst Spørck hadde vært lærer på krigsskolen mens major Brandt var elev der, 25 år før de møttes i staben tilhørende IR8. En lærer-elev-relasjon kan vare livet ut, eller den kan videreutvikles i for eksempel et profesjonelt fellesskap. Hvordan nettopp den tidligere læringsrelasjonen var mellom dem skal ikke bearbeides her. To andre moment som skiller dem, kan være mer interessante.

Karrierene som yrkesoffiserer var veldig forskjellige. Oberst Spørck deltok på en rekke kurs og utdanninger blant annet i Tyskland og Frankrike, og var fast ansatt i militæret helt frem til felttoget. Major Brandt tok en sivil utdannelse som ingeniør, men var heltidsengasjert i militæret frem til 1928. Da kjøpte han en gård og jobbet en periode med å drive den samtidig som han var engasjert på deltid som yrkesoffiser, grunnet økonomiske nedskjæringer i militæret.

Sosioøkonomisk bakgrunn, familietradisjoner, utdanning og yrkeskarriere har vært med å danne grunnlaget for blant annet de ferdigheter, væremåter, normer og verdier som utgjorde

identitetene til major Brandt og oberst Spørck. Identitet er en grunnleggende faktor for hva slags referanseramme som aktiveres. En annen faktor handler om makt og hvor makttyngdepunktet lå i kommunikasjonssituasjonen, eller meningsfellesskapet, mellom de to aktørene. Formelt var oberst Spørck av høyere militær rang og hadde en sammenhengende karriere som yrkesoffiser. Han hadde også hatt den nevnte lærerrelasjonen til Brandt.

Basert på en dynamisk kulturforståelse er ikke kultur noe man har, men noe man gjør. Det vil si posisjonerte individs fremvisning av kunnskap og dyktighet i det sosiale spillet overfor andre i møter mellom mennesker der kultur konstrueres som noe subjektivt eller sosialt.¹⁹¹ I situasjonen der major Brandt ventet i kø for å dra over fjellet til Setesdal har han i stedet tatt et valg om å snu og gå i kamp. Siden Brandt var leder for soldatene i IR8 som hadde en opplagt tilknytning til Jæren, var valgmuligheten reell.

Det er svært vanskelig å forstå hva som lå bak valget om å gå til kamp. Muligens tenkte Brandt at alternativet med kamp mot tyskerne var bedre enn å risikere en katastrofe i høyfjellet med 2000 mann. Den mest anvendte forklaringen handler uansett om at fienden var i landet og den måtte bekjempes.

Selv om denne forklaringen er hyppig anvendt så stemmer den nok likevel ganske godt som hovedforklaring. Ved å anvende et kulturmøteperspektiv kan identitet og makt i forholdet mellom Brandt og Spørck kartlegges og benyttes som en tilleggsforklaring. Da kan også forståelsen for at major Brandt utviklet sin mulighet til å bekjempe fienden øke, dersom han faktisk samtidig forsøkte å endre en 25 år gammel skjevhet i maktbalansen overfor oberst Spørck. Kapitulasjonen i Setesdal gjorde at de havnet sammen igjen, like etter major Brandt hadde tatt sitt valg om krig. Valget kan også betegnes som et tillitsbrudd. Det var mens styrkene ble trukket tilbake mot Dirdal at tillit måtte gjenopprettes mellom de to. Utenom tilliten var fremdeles det uformelle maktforholdet mellom dem i spill. Alternativene her var at den gamle skjevheten i maktbalansen ble opprettholdt av oberst Spørck, eller at forsøket på å oppnå en endring i maktforholdet ble fortsatt av major Brandt.

---

¹⁹¹ Dahl 2013: 42

Major Brandt sin plan endte som kjent med nederlag på Ålgård. I stedet for å be om forsterkninger selv, dro han til Vikeså for å inspisere kaptein Øvregaards styrker. Kaptein Ebbesen fikk ansvaret for å kontakte oberst Spørck og be om forsterkninger. Det ble avvist gjentatte ganger, selv om både kaptein Houge og kaptein Thon bekreftet at de stod klare med sine kompani. Både Brandt og Spørck forsøkte å unngå kontakt, kan det se ut som.

Oberst Spørck begrunnet avvisningen om å sende forsterkninger med den mulige trusselen om fallskjermssoldater, angrep fra sjøen eller i flanken. Nettopp forklaringen om fallskjermssoldater brukte ikke obersten i rapporten sin. I det meningsfellesskapet som var mellom obersten og de andre i denne situasjonen ble to grep tatt. Både utkommanderingen av enda flere allerede slitne soldater på vakt og sikring mot angrep i ryggen av tyske fallskjermssoldater kan forstås som et forsøk av Spørck på å gjenopprette sin egen maktposisjon. Tas sprengningen av kraftstasjonene også med, kan det forsterke inntrykket. Trolig var det veldig krevende å komme tilbake og gjenoppta kommandoen etter fjellmarsjen som spesielt Brandt var imot. Det at Brandt flyttet styrkene utover, tok tyske fanger og fikk utviklet en stridssituasjon har nok også spilt inn, sammenlignet med om alle hadde holdt seg til planen og avventet.

En effekt av ødeleggelsen av kraftstasjonene var at tyskerne sendte en forespørsel om forhandlinger og la her frem krav om overgivelse av de norske styrkene. Thon nevnte først det med forhandlinger kort i sin rapport, før han skrev inn hva avsnittsjef oberst Spørck sitt svar var: «*Vi bøyer oss ikke, men kjemper videre*».¹⁹² Denne uttalelsen kan være inspirert fra hærens taktiske direktiv, der nettopp uttrykket «å bøye seg» brukes for å beskrive overgivelse.¹⁹³ Ut fra Thons rapport og det avvisende svaret som ble gitt på spørsmålet om overgivelse, kan det se ut som holdningen hos oberst Spørck har blitt endret.

Endringen var fra forsøk på å unnvike kamp og å trekke styrkene unna, til forsøk på gjenoppretting av egen maktposisjon ved kraftstasjonssprenging og til slutt en tydelig avvisning av spørsmålet om overgivelse. Fjellmarsjen og den trolig krevende maktreelasjonen

---

¹⁹² RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Thons rapport fra 1941, side 8)

¹⁹³ Ruge 1938: 9

til Brandt fungerte kanskje galvaniserende? Støtten til Brandt ble imidlertid ikke umiddelbart sendt, men heller melding om at de fikk overgi seg. Til slutt ble IR2 likevel flyttet nærmere Ålgård. Trolig var det hovedsakelig av taktiske hensyn, men kanskje det også var et forsøk på å møte Brandt litt på halvveien. Thon kommenterte avslutningsvis at de holdt vakt i stillingene to døgn til, før de forflyttet seg til Dirdal og Gilje igjen.

4 Kulturmøter mellom aktørene (sluttkampene)

4.1 Sluttkampen i Dirdal (20. april til 23. april)

4.1.1 Grunnlaget for sluttkampen i Dirdal

I løpet av 20. april ble IR8 kommandert og flyttet til Dirdal. Styrkene hadde egentlig jegerne foran seg på Oltedal, men de ble flyttet til Gilje som ligger like bakenfor Dirdal. Målet var å ha kortere innbyrdes avstand mellom styrkene. Selve stedet Dirdal ligger innerst i Høgsfjorden. Det er en bred typisk u-dal med opptil 400–500 meter høye fjell langs begge sidene.

4.1.2 Meningsfellesskapene tilknyttet sluttkampen i Dirdal

Oberst Spørcks rapport viser at han beordret IR2 å trekke seg tilbake til Dirdal midt på natten. Dette ble gjennomført uten at de andre styrkene tilhørende IR8 fikk beskjed. Tilbaketrekning av noen styrker mens andre etterlates uten melding, var i strid med det taktiske direktivet de opererte etter. Denne typen endringer skulle planlegges og gjennomføres kontrollert.¹⁹⁴ I tillegg kan det ha hatt en kostnad på omdømmet og kanskje juridisk. Oberst Spørck forklarte det med at betingelsene for forsvar var svake og at spesielt den ene flanken var veldig utsatt. Videre begrunnet han det med den innbyrdes avstanden mellom de norske styrkene, fra Oltedal til Vikeså, var for stor.

Målet til oberst Spørck var altså å etablere en front i Dirdal og en i Gloppedalsura. Moment som utelates fra oberstens rapport er trusselen om fallskjermssoldater og angrep fra fjorden.¹⁹⁵ Det at dette er lite omtalt av de andre kan være med og tyde på at det var noe aktørene ønsket å tone ned. Spesielt kan det gjelde de meningsfellesskapene som var gjeldende på stedet, og rapportene som ble skrevet like etter. Valget om å trekke styrkene tilbake på denne måten nevnes nesten ikke i de tilgjengelige kildene.

---

¹⁹⁴ Ruge 1938: 172

¹⁹⁵ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0090 (Fra mappen om avsnittssjef for Jæren: oberst Spørck 1940–1942, side 21)

Rørdalen og Dirdal © Kartverket.¹⁹⁶

Arne Birkeland omtalte også dette forholdet i sin rapport til krigshistorisk avdeling i 1948. Birkeland var nestkommanderende i Jon Gjesdals kompani 4, IR8. Birkeland skrev at Jegerkorpset skulle holde Oltesvik og Oltedal. Om natten hadde de trukket seg tilbake gjennom kompaniets linjer og tatt noen av kjøretøyene deres. Da han meldte fra om situasjonen svarte Brandt forbauset: «Ja, så er vi i forreste linje igjen da, Birkeland».¹⁹⁷ I fellesskapet mellom Birkeland og Brandt ser det ut til å ha vært en etablert felles forståelse for situasjonen, som bare blir konstatert. Det var et annet meningsfellesskap Birkeland deltok i åtte år senere. Krigen var over for lengst og kommunikasjonssituasjonen endret. Kanskje det var lettere å påtale det da for Birkeland, enn for dem som skrev rapportene sine allerede to år etter kamphandlingene. Da var landet fortsatt under okkupasjon.

¹⁹⁶ <https://www.norgeskart.no> (Siden besøkt 29. oktober 2020)

¹⁹⁷ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen om major Stangeland mfl. Birkelands rapport 1948, side 5)

Da Houge var returnert fra Oltedal til Dirdal med kompaniet benyttet de dagen til hvil og ordning av utstyr. Like før klokka 17:00 fikk de melding om å gjøre seg klar til å respondere på alarm. Noen minutter senere kom ny melding om at tyskerne var i ferd med å angripe styrkene til IR8 nederst i Dirdal. Houge skriver så i sin rapport at kompaniet rykket ut klokka 17:15 og kom seg i posisjon.¹⁹⁸

All forflytningen og striden de hadde deltatt i hittil utgjorde en viktig del av konteksten når Houge i sin rapport deretter oppga tre helt nøyaktige klokkeslett. Det kom da frem at kompaniet var klargjort til strid og utrykning i løpet av 30 minutt. I ettertid er det vanskelig å slå fast hva som var Hougens hensikt med dette. Ved bruk av en dynamisk kulturforståelse kan det tolkes som om Houge fremviste sin kunnskap og dyktighet overfor de andre i det meningsfellesskapet som var etablert mellom aktørene som deltok i felttoget. Samtidig også overfor de militære myndigheter som sommeren og høsten 1940 innhentet disse rapportene. I de uformelle hierarkiene, som ofte dannes mellom menn i militær sammenheng, brukes gjerne det å beherske krevende situasjoner som en form for kapital. I en slik forståelse kunne det være lønnsomt å få frem størst mulig kontrast mellom graden av utfordringer og måten de ble behersket på. Et illustrerende eksempel kan være å kalle den konstante kampen mot kulden på vinterøvelse i 25 kuldegrader og hele gjennomføringen av førstegangstjenesten på 1980-tallet for en estetisk erfaring.¹⁹⁹

Etter to døgn i Dirdal ga oberst Spørck ordre om en omorganisering av styrkene. Jegerkorpset hadde vært stasjonert sentralt i området. IR8 sine kompani var gruppert delvis i begge ender, med en nordlig front nede ved sjøkanten i Dirdal og en mot sør i Gloppedalsura. Nå skulle IR8 samles i nord, mens IR2 skulle ha ansvaret for Gloppedalsura.²⁰⁰ I kommunikasjonsfellesskapet mellom Brandt, oberst Spørck og de andre ledende aktørene kan kommentaren Birkeland refererte til muligens vise at det har vært en forventning om at begge bataljonene skulle delta i kampene.

---

¹⁹⁸ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Hougens rapport fra 1941, side 8).

¹⁹⁹ Langeland i avisartikkelen «Møtet med krigens ånd» i Morgenbladet, publisert 01. november 2013.

https://morgenbladet.no/ideer/2013/motet_med_krigens_and. (Sjølvs laga eg totalvrak av ein Mercedes Geländewagen, køyrde av vegen i stor fart på spegelblank is midt på natta, stuptrøytt etter å ha køyrt dag og natt. Likevel blei vi soldatar. Og motsett av det ein skulle tru, var dette ei estetisk erfaring).

²⁰⁰ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0090 (Fra mappen om avsnittssjef for Jæren: oberst Spørck 1940–1942, side 23)

Ifølge Hovdas rapport ble det meldt behov for kompaniene tilhørende IR8 som var i Gloppedalsura, på Dirdal. Det ble da gitt et løfte fra oberst Spørck om at dette skulle gjennomføres innen kvelden.²⁰¹

Løytnant Gjesdal var sjef i kompani 4 ved IR8. Arkivert materiale er mangelfullt. Det er ikke fektningsrapport. I arbeidet Schiøtz ledet i forbindelse med undersøkelsene etter krigen var et besøk til Ålgård og Dirdal en del av arbeidet. I et brev til Gjesdal referer Schiøtz til dette besøket og viser til at Gjesdal ikke sa noe mens de kjørte rundt. Gjesdal har da gitt sitt syn på hvordan felttoget planlegges fremstilt i et kort håndskrevet svarbrev. Innholdet i brevet kan oppsummeres til at den krigshistoriske avdeling ikke har forstått hva som egentlig skjedde, og det gjelder spesielt situasjonen mellom Brandt og oberst Spørck og om det skulle kjempes eller ei.²⁰²

På dagen den 22. april hadde det blitt observert tyskere oppe i høyden, overfor styrkene i Dirdal. Brandt ga ifølge Hovdas rapport ordre om at Stangeland og hans 2. kompani skulle ta stilling mot denne trusselen. Hovda har avsluttet sin 15 sider lange rapport med at kompaniet «trykte» og ikke kom i stilling. Da tyskerne så kom, var det ingen til å ta imot dem, og Brandt ble såret og overgav bataljonen.²⁰³ Hovda har utdypet noe mer i forbindelse med oppfølgingsspørsmålene fra det historiske instituttet. Ut fra denne fremstillingen har Hovda forklart at han selv traff Stangeland og meddelte at Brandt var rasende grunnet somlingen med å komme i stilling og beordret Stangeland til å ta med kompaniet og melde seg for Brandt.²⁰⁴

I løytnant Stangelands 11 sider lange rapport om krigshendelsene, som er datert 13. juli 1940, dekker de siste to sidene i rapporten situasjonen det siste døgnet. På dagen 22. april var det omfattende bombing og bruk automatvåpen fra flyene. Siden de norske styrkene holdt seg i skjul i dalsidene ble ingen skadd, men det gikk utover soldatenes moral. Tidlig på kvelden forsøkte tyske styrker å angripe ned Røyrdalen mot Dirdal, men ble det ble avvist. Ifølge

---

²⁰¹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, Hovdas rapport side 14)

²⁰² RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om løytnant Gjesdal kp. 4 IR8)

²⁰³ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, Hovdas rapport side 15)

²⁰⁴ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, Hovdas svar på de 31 spørsmålene side 9)

rapporten meldte noen av Stangelands soldater at de observerte blinking i høyden overfor styrkene. Observasjonen ble formidlet til bataljonsledelsen, og omtrent samtidig ble Stangeland beordret til å melde seg for ledelsen.²⁰⁵

På vei til å melde seg for bataljonsledelsen fikk Stangeland ordre om å samle kompaniet og melde seg for major Brandt. Ut fra rapporten møtte Stangeland deretter adjutant Hovda som også beordret han til å ta med kompaniet og møte Brandt. Det ble avfyrt skudd fra foten av fjellet i den retningen Stangeland var på vei. Underveis møtte løytnant Stangeland kompanisjefen for 4. kompani, løytnant Gjesdal. Ifølge rapporten sa Gjesdal at nå er det panikk.²⁰⁶

I siste del av rapporten forklarer Stangeland at kompaniet åpnet ild mot lyden av tyske stemmer. Da ildgivingen stilnet av et øyeblikk hørtes et samstemt rop i kor på norsk om å ikke skyte, og at det gjaldt 50 manns liv. Stangeland opprettet så kontakt med de tyske offiserene og ble tatt med til bilen med en skadet major Brandt. Ut fra rapporten ba Brandt om en sigarett og sa at det ikke nyttet å kjempe mer. Løytnant Stangeland avsluttet sin rapport med en svært patospreget hyllest av major Brandt. «*En tysk soldat var nede i bekken og hentet vann til den tapreste mannen i IR8. Alltid aktiv, alltid på farten, sparte seg aldri selv, men tenkte alltid på oss andre og på forsvaret av landsdelen som han ga sitt liv for*».²⁰⁷

Stangeland har også kommentert møtet med major Brandt i bilen i forbindelse med den krigshistoriske avdelingens arbeid tre år etter krigen. I den kommentaren presiserte Stangeland at ordren om overgivelse ikke kom fra en døende mann, men at Brandt var helt klar, rolig og bestemt.²⁰⁸

---

²⁰⁵ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 2/IR8 Major Magne Stangeland mfl.: Stangelands rapport fra 13. juli, 1940, side 9)

²⁰⁶ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 2/IR8 Major Magne Stangeland mfl.: Stangelands rapport fra 13. juli, 1940, side 10)

²⁰⁷ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 2/IR8 Major Magne Stangeland mfl.: Stangelands rapport fra 13. juli, 1940, side 11)

²⁰⁸ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 2/IR8 Major Magne Stangeland mfl.: kommentar på utkast til manuskript, side 103)

Hovdas besvarelse av spørsmålene er avsluttet med en beskrivelse av situasjonen når styrken i Dirdal overga seg. Stangeland og to tyskere møtte Hovda og forklarte at Brandt hadde overgitt bataljonen. Da Hovda like etter kom frem til Brandt, var en tysk sanitetssoldat i ferd med å forbinde skaden. Magasinet i major Brandts pistol var tomt. De to tyske ledende offiserene beklaget på det sterkeste både at det var majoren de hadde skadet og at offiseren Brath, fra staben, var skutt og drept.²⁰⁹

4.1.3 *Vurdering av meningsfellesskapene tilknyttet sluttkampen i Dirdal i et kulturmøteperspektiv*

Det er flere ulike meningsfellesskap og situasjoner som skal vurderes. Måten styrkene ble forflyttet til Dirdal på uten varsling av de andre, blir ikke nevnt i andre kilder enn av Spørck selv og i Birkelands rapport. Sammenlignet med reaksjonene som kom i forbindelse med en lignende uvarslet tilbaketrekning i områdene ved Malmeim, er det påfallende at ikke flere har kommentert dette i rapportene.²¹⁰ Et poeng som viser seg i samtalen mellom Brandt og Birkeland kan det tyde på at det var etablert en forståelse av at IR8 var i fremste linje, mens jegerne fra IR2 var mer i bakgrunnen. Dersom kompanisjef Houge fra IR2 sin fremvisning av dyktighet i gjentatte ganger å få soldatene på rett plass til rett tid tas med i dette meningsfellesskapet, kan det også være med og bekrefte dette poenget.

Det er også mulig oberst Spørck har gjort seg noen lignende vurderinger. Han besluttet uansett å samle IR2 i sør og IR8 i nord av operasjonsområdet. Hovda begrunnet det med økt behov for forsterkninger. Løytnant Gjesdal sitt syn i meningsfellesskapet handlet om at Brandts innsats egentlig var underkjent og at Spørcks avgjørelser ikke ble behandlet kritisk nok, i forbindelse med den krigshistoriske avdelingens arbeid etter krigen. Det er mulig løytnant Gjesdal sitt synspunkt skulle vært tatt enda mer til følge av militærhistorikerne som skrev *Krigen i Norge Operasjonene i Rogaland*. Det hadde passert nesten to uker siden 9. april før styrker tilhørende IR2 først fikk ansvar i fremste linje. Hvorfor Gjesdal ikke ble tatt mer på alvor, kan ikke slås fast med sikkerhet. Kanskje var det så enkelt at rapporten var på et enkelt ark, og han ikke sa noe mens han fulgte Schiøtz i bil rundt på operasjonsområdet? Ved å ta med Gjesdal sin bakgrunn som en del av vurderingsgrunnlaget, kan det kanskje øke

---

²⁰⁹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, Hovdas svar på de 31 spørsmålene side 11)

²¹⁰ Mer om den uvarslede tilbaketrekningen ved Malmeim i 4.2.2 og 4.2.4

forståelsen. Den militære rangen var løytnant og den militære utdanningen var fra underoffiserskole. Selv om Gjesdal var engasjert og tydelig resurssterk, var bakgrunnen fra et lavere sosialt lag.

Det er også noen interessante funn fra meningsfelleskapet mellom Brandt, Hovda og Stangeland, fra de siste timene før overgivelsen. Stangeland nevner at moralen til soldatene ble sterkt preget av flyangrepene. Sammenlignet med Øvregaard sin effektive håndtering av egne soldater etter flyangrep, ser det ut som det har vært mer krevende for Stangeland. I ordren som er gjengitt i rapporten står det at Stangeland skal samle soldatene. Det viser nok så tydelig at de har vært spredd og at Stangeland ikke har hatt mulighet til å ta nødvendige grep.

I rapporten oppgir Stangeland to tidspunkt for den siste dagen. Innen klokka 20:00 skulle kompaniet ha meldt seg for bataljonsledelsen. Det rakk de ikke, og Brandt har vært skuffet og rasende. I lys av dette kan kanskje Houges nøyaktighet om tidspunkt og oppmøtepresisjon forstås på en annen måte, siden de to kompaniene var på samme sted. Det vil si de var sammen frem til IR2 ble flyttet sørover. Like før Brandt blir skutt av tyskerne, har Stangeland hatt med kompaniet på let etter bataljonssjefen. Han ga dem da ordre om å vente med ild til de eventuelt var sikre på at det var tyskere. Mens Stangeland lette etter Brandt, begynte kompaniet å skyte mot lyden av stemmer. Stangeland skriver i sin rapport at han først hørte stemmer og rop på norsk selv, når ilden stoppet opp. En kompanisjef bør kunne regulere ildgivingen. Et annet moment her er at tidspunktet for overgivelsen ikke er oppgitt i Stangelands rapport. Klokka var da nærmere 22:30. Stangeland hadde brukt minimum tre timer på å samle kompaniet. Uttalelsen til Hovda om at kompaniet «trykket» stemmer trolig.

Stangelands rolle overfor Hovda og Brandt har vært militært underordnet, og i tillegg ser det ut til at maktbalansen har vært ganske skjev. I situasjonen på Ålgård hadde Brandt omtrent begått et karakterdrap på Stangeland med uttalelsen om at «slikt skal ha krigsskole, fy faen». Hovda har hevdet at Brandt var rasende og skuffet over 2. kompani og Stangeland. I forholdet mellom Stangeland og soldatene i kompaniet er det som nevnt over også flere moment som gir et inntrykk av en svak leder. Stangeland hadde som kjent krigsskolen og har opplagt vært resurssterk. Bakgrunnen hans var fra arbeiderklassenivå, og det kan kanskje fungere som en delforklaring på den skjeve maktbalansen.

Krigen i Norge. Operasjonene i Rogaland og Håpløs Kamp har med mye felles i deknningen av situasjonen i Dirdal. Sistnevnte bok har også gode skildringer fra tysk side. Det tyske angrepet i Røyrdalen, observasjon av lys ovenfor Dirdal, situasjonen med de to kompaniene og Brandts skade er hovedpunktene som er tatt med i *Håpløs Kamp*.²¹¹

Hovedpunktene i *Krigen i Norge. Operasjonene i Rogaland* er forflytningene av styrkene til Dirdal og beskrivelse av dalen. Røyrdalen og grundige beskrivelser av handlingene til de to kompaniene er godt skildret. Advarslene om tysk omgåelse over fjellet er nevnt spesifikt tre ganger, og det er fremhevet at Spørck ga to ordrer om dette. Selve overgivelsen og Brandts skade er også detaljert beskrevet.²¹²

Bruk av offiserenes bakgrunn som en del av vurderingsgrunnlaget for å belyse maktforhold kan bidra til dypere forståelse av hva som skjedde i Dirdal. Flere moment tyder på at begge kompanisjefene, Stangeland og Gjesdal, slet med å ha kontroll på soldatene og følgelig enda mer med å utføre oppgavene. Houge fra IR2 var en periode samtidig i Dirdal med sitt kompani og kan fungere som et illustrerende eksempel. I sin rapport har han nevnt flere tilfeller med oppmøte på rett tid på rett plass.

4.2 Tilbaketrekningen fra Vikeså og sluttkampen i Gloppedalsura

4.2.1 Grunnlaget for tilbaketrekningen fra Vikeså og sluttkampen i Gloppedalsura (20. april til 23. april)

En vaktstyrke ble plassert ut på Vikeså med tre oppgaver. Vikeså var et sted der flere veier møttes og fungerte som et viktig kommunikasjonsknutepunkt. Vaktstyrken skulle bevokte hovedveien mellom Stavanger og Kristiansand, og den veien som ledet opp mot Gloppedalsura og videre mot Dirdal. Den siste oppgaven handlet om å kunne varsle de andre styrkene tidlig om tyskerne begynte å angripe.

---

²¹¹ Militærhistorisk forening 2016: 384–387

²¹² Schiøtz 1952: 150–165

Øverste kart viser veien mellom Vikeså og Byrkjedal. Gloppedalsura ligger like foran Byrkjedal. © Kartverket²¹³

²¹³ <https://www.norgeskart.no> (Siden besøkt 29. oktober 2020).

3. kompani fra IR8 ble utplassert her med ansvaret for disse oppgavene etter IR2 begynte på fjellmarsjen. 1. kompani fra IR8 ble flyttet til Vikeså etter tilbaketrekningen fra kampene på Ålgård. Da tyskerne innledet sitt angrep mot Vikeså, trakk 3. kompani seg etappevis bakover. De kjempet flere steder underveis mot Gloppedalsura. 1. kompani gjennomførte forflytningen til Gloppedalsura uten å komme i kamp med tyske styrker underveis, utenom flyangrepene de ble utsatt for.

I Gloppedalsura utviklet det seg nokså intense kamper mellom de to kompaniene fra IR8 og tyske styrker. På slutten ble det bestemt at to kompani fra IR2 skulle overta denne stillingen. Mens byttet var i gang økte tyskerne trykket i angrepet, og på slutten var det tre norske kompani som forsvarte stedet.

De aktuelle offiserene her var kaptein Klunderud og kaptein Øvregaard i kompani 1 og 3 i tillegg til major Brandt og adjutanten Hovda som tilhørte IR8. I tilbaketrekningsfasen fra Vikeså mot Gloppedalsura er det meningsfellesskapene mellom de to kompanisjefene som skal granskes. Major Lorange og kompanisjefene Houge og Thon fra kompani 3 og 4 deltok fra IR2. Sammen med aktørene fra IR8 utgjør disse meningsfellesskapene fra Gloppedalsura.

4.2.2 Meningsfellesskapene tilknyttet tilbaketrekningen fra Vikeså og sluttkampen i Gloppedalsura

Kaptein Øvregaard var kompanisjef i 3. kompani. Hans rapport er på 23 sider og er signert 26. november 1941. Den er maskinskrevet og gir et detaljrikt bidrag i forståelsen av situasjonen til Øvregaard, kompaniet og en del av de andre aktørene i denne delen av felttoget. Øvregaard starter rapporten med en beskrivelse av oppmøte, utrustning og bekledning av soldatene. To kvinner møtte også opp, og de fikk utlevert minste uniformstørrelse. Disse to fikk i første omgang utdelt nål, tråd og vaskefille. Kompaniet fikk dagen etter ordre om å være feltvakt ved Vikeså. Feltvakt vil si vaktstyrker som er plassert på en måte som gjør at fiendtlig angrep kan varsles for å unngå overraskelser.²¹⁴ Øvregaard poengterte at det var med tungt hjerte de to

---

²¹⁴ Ruge 1938: 62

kvinnene måtte etterlates ved feltsykehuset i Oltedal, siden det ble vurdert som for risikabelt å ta dem med.²¹⁵

Kompaniet til Øvregaard var utplassert på Vikeså i fire dager, før de trakk seg bakover til Gloppedalsura. I løpet av disse fire dagene fikk de tilført flere soldater som meldte seg underveis. Øvregaard nevner rykter om store tap i kampene som pågikk på Ålgård, og når Brandt kom på inspeksjon fikk de litt mer sikker informasjon. Ifølge Øvregaards rapport klargjorde Brandt at det var tap av egne, men at tapstallene på Ålgård fremdeles var usikre. Oppmerksomheten ble heller rettet mot at Vaula bro var sprengt og at de egne styrkene behersket området her. Dette var avgjørende kunnskap for avdelingen på Vikeså, siden veien mellom Ålgård og Vikeså var sperret for tyskerne.

Dagen etter fikk Øvregaard ordren fra den øverste ledelsen med budskap om at fienden hadde hatt store tap i disse kampene og at fanger var tatt. Linjen bataljonen behersket skulle holdes, inkludert Vikeså. Ryktene om engelsk landgang måtte også undersøkes, uten at de som ble sendt ut returnerte før tilbaketrekningen.²¹⁶

Øvregaard begrunnet tilbaketrekningen med at overlegne styrker var meldt. Vikeså lå utsatt til og ordren innebar tilbaketrekning i tilfelle angrep. I løpet av lørdag 20. april og søndag 21. april trakk kompaniet seg gradvis bakover, mens de stadig kjempet mot angriperne. Kompani 1 som var ledet av Klunderud hadde trukket seg tilbake fra Ålgård og tatt veien om Vikeså. Øvregaard beskriver et møte de to lederne imellom, der Klunderud ville frem til forreste linje, tok ham i hånden og sa farvel, i tilfelle han skulle bli tatt til fange. Øvregaard har deretter overbevist Klunderud om at han ville være mer nyttig som kompanisjef fra en tilbaketrukket kommandostilling. Like etter ble de angrepet av fly. Etter flyangrepet viste det seg at alle var uskadet. Kompani 1 trakk seg videre tilbake, uten melding fra Klunderud til Øvregaard.²¹⁷

---

²¹⁵ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen Bernt Øvregaard mfl. Øvregaards rapport side 1)

²¹⁶ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen Bernt Øvregaard mfl. Øvregaards rapport side 7)

²¹⁷ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen Bernt Øvregaard mfl. Øvregaards rapport side 15)

Etter Øvregaard hadde avventet noen timer uten å høre noe mer fra Klunderud eller bataljonsledelsen, trakk kompaniet seg videre bakover til Espeland klokka 17:00. Her fikk de en ordre fra oberst Spørck om at kompani 1 skulle holde Espeland, der Klunderud hadde notert «Jeg går ut fra at du holder skaret». Øvregaard forklarte at på grunn av det åpne terrenget rundt Espeland var det stedet for utsatt til å forsøke å stoppe tyskernes videre fremrykning. De fortsatte også bakover til Veen. Øvregaard registrerte at Klunderuds kompani heller ikke var her. Hans eget kompani hadde ikke spist siden i sekstiden på morgenen, men nå fikk de varm mat. Erter, kjøtt og flesk gjorde at de var som mennesker igjen. Like etter kom et nytt flyangrep.²¹⁸

Klunderud hadde forespurt om Øvregaards kompani disponerte dynamitt for å sprengre veien mellom Veen og Gloppedalsura klokka 04:00 kommende natt. Øvregaard besluttet da å trekke sitt kompani bakenfor det planlagte sprengningsstedet og opp til toppen av Gloppedalsura. Ifølge Øvregaards rapport møttes de to der oppe og Klunderud uttalte «Her vil jeg bite meg fast». Øvregaard plasserte sitt kompani bak Klunderuds og kontaktet Brandt for å få avklart kommandoforholdene. Ut fra Øvregaards rapport skulle Klunderud overtatt forreste linje fra Malmeim av. Ordren Brandt ga for Gloppedalsura var tilsvarende, med kompani 1 fremst og at videre ordrer skulle komme fra bataljonen. Det viste seg at oberst Spørck omtrent samtidig hadde gitt Klunderud kommandoen for hele stillingen. Befalet i kompani 3 reagerte med å utarbeide en henstilling til oberst Spørck med mål om at kommandoen i stedet skulle gis Øvregaard. Arbeidet med henstillingen ble stoppet av Øvregaard.²¹⁹

Hovda har i sin rapport forklart at kompaniet til Øvregaard skulle trekke seg tilbake under kamp. På veien skulle de passere gjennom Klunderuds kompani og dermed være i andre linje. Ifølge Hovda ble også en forespørsel fra Klunderud om enhetskommando over de to kompaniene avslått.²²⁰ I besvarelsen på de 31 spørsmålene har Hovda en mer utdypet forklaring på disse forholdene. Begrunnelsen for avslaget på Klunderuds forespørsel om enhetskommando, var at han hadde fått sjokk i situasjonen på Ålgård og at han ikke hadde

---

²¹⁸ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen Bernt Øvregaard mfl. Øvregaards rapport side 17)

²¹⁹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen Bernt Øvregaard m.fl. Øvregaards rapport side 18)

²²⁰ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, Hovdas rapport side 13)

overholdt ordren om å slippe Øvrengaards kompani bak seg under tilbaketrekningen fra Vikeså.²²¹

Ut fra Klunderuds rapport om forholdene i forbindelse med tilbaketrekningen fra Vikeså til Gloppedal er det flere likheter og forskjeller sammenliknet med Øvrengaards rapport. Klunderuds rapport er som nevnt sendt inn to år senere enn de andre sine. Det har medført at Klunderud kjente innholdet i disse, og i sin rapport forsvarte og forklarte mange av valgene og vurderingene han selv tok underveis. Den første dagen måtte brukes på å reorganisere kompaniet etter kampene på Ålgård, derfor måtte de være på Malmeim og på trygg plass 10 kilometer bak Øvrengaards kompani 3. Ifølge Klunderuds rapport var de to kompanisjefene enige om at Vikeså skulle holdes og hvordan forsvaret skulle organiseres her.²²²

Ifølge rapporten trakk Øvrengaard sitt kompani raskt bakover fra Vikeså, uten å innta stillingene eller at kompaniet til Klunderud fikk melding om å komme frem. I kildene er det fire meldinger fra Klunderud og kompani 1 til Øvrengaard og hans kompani 3 med informasjon om hvordan kompaniet forflyttet seg.²²³ En av meldingene viser til en forespørsel om forsterkning fra Øvrengaard på Ivesdal, som Klunderud mottok på telefon klokka 11:05 og responderte positivt på. Tre minutter senere kom det ny melding om at Øvrengaard forlot Ivesdal.

I Klunderuds rapport er det en beskrivelse av forsvarsbetingelsene i området mellom Vikeså og Gloppedalsura. Ingen av stedene ble vurdert til forsvarbare og meldingen sendt klokka 17:00 til Øvrengaard var en orientering om at Klunderud og kompaniet ville innta stillinger i Gloppedalsura. Klunderud fremhever i sin rapport at det var kun på Vikeså og i Gloppedalsura at det var realistisk med forsvarsstillinger. De andre stedene ble beskrevet som altfor trange og med mye dødvinkler.²²⁴ Klunderud har også i fremstillingen han selv omtalte som «boken», beskrevet at det ikke fantes velegnede forsvarsstillinger.²²⁵ Rapporten fra

---

²²¹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om stabskompaniet IR8, Hovdas besvarelse på de 31 spørsmålene side 7)

²²² RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, rapport 20. april, 1944, side 6)

²²³ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, kompanidagboken)

²²⁴ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, rapport 20. april, 1944, side 6)

²²⁵ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, boken, side 61)

Klunderud inneholder ikke noe mer om krigshandlingene. En av troppssjefene i Klunderuds kompani har skildret en situasjon på Malmeim der Klunderud og staben trakk seg tilbake uten å varsle troppene. Et annet eksempel troppssjefen reagerte sterkt på er også tatt med. Det handlet om at troppen måtte ligge i stillinger en hel dag, selv om andre norske styrker var utgruppert 10 km foran. Denne rapporten er datert til tre år etter krigen.²²⁶

I Klunderuds fremstilling er forholdene mer detaljert beskrevet. Ifølge denne ble han gitt kommando over hele styrken fra oberst Spørck og ga tilbakemelding om at «Nå går det bra, for nå har jeg kommandoen» etter en skriftlig forespørsel fra avsnittssjefen om hvordan det gikk. Det ble også fremhevet av Klunderud at denne uttalelsen var ment med et smil, for ikke å fremstå som hoven.²²⁷ Foranledningen var at Klunderud hadde sendt en forespørsel til Brandt om å få ledelsen over den samlede styrken i Gloppedalsura. Dette ble avslått av Brandt. Klokket 07:30 22. april sendte oberst Spørck følgende ordre: «Begge kompani og mitraljøsene stilles under Klunderuds kommando. Kom overens, det er fienden vi skal bekjempe».²²⁸ Styrken hadde vært en natt i Gloppedalsura da ordren om kommandoforholdene ble gitt eller måtte gjentas. Klunderud har senere på dagen sendt ut en ordre klokka 14:15 med tittel som gruppesjef til Øvregaard og troppssjefene: «Stillingen skal holdes, nærkamp kan ventes og at bajonettene skal på». Klokket 17:50 varslet kaptein Klunderud obersten om at kampene var over.²²⁹

I Klunderuds beskrivelse for morgenen 22. april i Gloppedalsura oppgis den samlede styrken å være tilsvarende en halv bataljon. Våpentyper og antall soldater ble listet opp, men det som fremheves mest var Klunderuds to andre kommentarer. Den første om at alt dette var under hans kommando. Den andre om at resten av IR8 var under major Brandt i Dirdal, mens staben og jegerne lå utvilte mellom disse to frontene, og jegerne hadde enda ikke vært i kamp.²³⁰

---

²²⁶ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Løytnant T. Auestad, side 3)

²²⁷ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, boken, side 64)

²²⁸ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, kompanidagbok 22. april klokka 07:30)

²²⁹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, kompanidagbok 22. april klokka 14:15 og 17:50)

²³⁰ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, boken, side 65)

Klunderud har også kort omtalt at Thon og Lorange var fremme ved fronten. Ellers fremhever Klunderud sin egen ledelse av striden og at han ble beskyttet av en skarpskytter mens han beveget seg fra stilling til stilling. Ifølge Klunderud var kampene over i sjutiden på kvelden, og han ble gratulert med at seieren var hans egen fortjeneste. Gratulasjonen var fra den som overtok kommandoen av Klunderuds kompani når Klunderud selv hadde fått kommandoen over hele styrken på stedet. Klunderud trakk seg og sitt kompani tilbake til Gilja, og antok at oppgaven som felles sjef i Gloppedal var avsluttet. Han har avsluttet omtalen av kampene i Gloppedal med at IR2 hadde overtatt stillingen og at de ble utsatt for et voldsomt tysk bombardement som de stod imot.²³¹

De to kompaniene ble gruppert ut sammen med tre mitraljøser på morgenen 22. april. Steinuren ga god beskyttelse og skjul mot både angriperne fra Veen og fly. Tyskernes angrepsretning måtte være på veien langs Vinjevatnet siden det var en stupbratt fjellvegg på andre siden.²³² Mitraljøsene var effektive ut til 2000 meters avstand og cirka 100 meters bredde når det var tre slike våpen som kunne samarbeide. Det ene våpenet fungerte ikke, men de to som ble brukt hadde effekt på enda lengre hold siden målet var konsentrert på en smal vei. Kaliberet var 7,92 mm.²³³

Tyskerne brukte hele dagen på forsiktig fremrykning. Utover kvelden økte angrepstrykket. Samtidig skulle oberst Spørcks ordre om at IR8 skulle samles i nord ved Dirdal og IR2 samles i sør ved Gloppedalsura, gjennomføres. Major Lorange overtok ansvaret, og Klunderuds kompani trakk seg først tilbake. I samme øyeblikk som det andre kompaniet av IR8 begynte sin tilbaketrekning, økte tyskernes angrep i intensitet. Øvregaard ble anmodet om å snu og bli med og kjempe videre. I rapporten er det påført med penn at tyskerne var gått til storm. Det ville, ifølge det den gang gjeldende taktiske direktivet, si at motstanden skulle brytes med overveldende ild i forkant. Deretter skulle infanteriet raskt trenge inn i stillingene.²³⁴ Tyskernes hadde selvsagt sitt eget direktiv, men de norske forsvarerne hadde mye av sin forståelse basert på boken *Felttjeneste II*. En annen og mer skildrende forklaring av stormangrepet står historikeren Nils Rune Langeland for i en kronikk om krigerånden i

---

²³¹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0091 (Fra mappen kp. 1/IR8 Kapt. O.T. Klunderud, boken, side 67)

²³² RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen Bernt Øvregaard m.fl. Øvregaards rapport side 19)

²³³ Ruge 1938: 226

²³⁴ Ruge 1938:121

Morgenbladet fra 2013: *Et konsentrert opprør mot all fornuft, der soldatene kaster seg fremover i lange byks, brølende som gale mens de fyrer av geværene. Stormangrepet, en sammensmelting av vilje, fantasi, instinkt og rus til noe like storslagent som livet og døden selv.*²³⁵

Ut fra Øvrengaards rapport samlet han en gruppe menn og returnerte. De koordinerte disponeringen med Houge fra IR2, og Øvregaard konstaterer at kompaniet hans igjen var samlet i ildlinjen. Tyskernes angrep avtok gradvis i intensitet og etter hvert ble det avtalt en kort våpenhvile. Denne ble inngått for at tyskerne skulle kunne hente sine skadde. Øvregaard skriver at de fikk tillatelse til å sende frem «2 - to mann» til å gjøre dette. Etter de som var såret hadde blitt fraktet tilbake ble det ikke skutt mer.²³⁶

Etter kampene var stilnet, ventet IR2 og IR8 sine styrker sammen oppe i ura, og Øvregaard ba om å få trekke sitt kompani ned til Byrkjedal. Dette ble avvist av Lorange med forklaringen om at alt fremdeles hang i en tynn tråd. Litt utpå natta oppdaget Øvregaard to utsendinger med hvitt flagg på vei gjennom stillingene. Siden han ikke fant Lorange, meldte Øvregaard fra til Thon i IR2 og gikk med sitt kompani til Byrkjedal. Selv om soldatene nok en dag ikke hadde spist siden frokost og middagen stod klar i feltkjøkkenet, gikk de til ro rett på gulvet og var nesten ikke til å vekke neste formiddag. Utpå dagen kom en melding fra oberst Spørck om at kamphandlingene var slutt, IR2 og IR8 hadde overgitt seg. Soldatene brukte da lang tid på å spise, vaske og stelle seg. Kompaniet hadde ingen egne tap.²³⁷

4.2.3 Vurdering av meningsfellesskapene tilknyttet tilbaketrekningen fra Vikeså og sluttkampen i Gloppedalsura i et kulturmøteperspektiv

I den situasjonen Øvregaard skildret var det flere som utgjorde meningsfellesskapene. Først og fremst er selve mottakeren av rapporten relevant, som var instituttet for historisk forskning. Rapporten ble sendt inn høsten 1941, mens landet fremdeles var okkupert og under tysk kontroll. Kompaniet til Øvregaard ble plassert som feltsikring og for å sperre veien ved Vikeså. Avstanden til bataljonsledelsen varierer mellom Oltedal og Ålgård, som vil si opptil

---

²³⁵ Langeland i avisartikkelen «Møtet med krigens ånd» i Morgenbladet, publisert 01. november 2013. (Sammenfattet).

²³⁶ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen Bernt Øvregaard m.fl. Øvrengaards rapport side 22)

²³⁷ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen Bernt Øvregaard m.fl. Øvrengaards rapport side 23)

30 km unna. Selv om Brandt var innom den ene kvelden, har sambandet med den nærmeste lederen mye å si. Klunderud nevnes hyppig og var en viktig aktør i de aktuelle kommunikasjonssituasjonene og meningsfellesskapet i ettertid. Oberst Spørck, Lorange og de to kompanisjefene fra IR2 spilte også viktige roller på slutten. Andre aktuelle deltakere er spesielt befalet i Øvregaards kompani, men deres meninger og forståelse kom ikke direkte til uttrykk. Det er i tilfelle gjennom deres leder. Andre relevante faktorer var ivaretagelse og kanskje helst en positiv fremstilling av eget omdømme viktig, sammen med momentet om å ikke ha gjort noe juridisk galt.

Etter Øvregaard og kompaniet hadde holdt vakt i flere dager ved Vikeså, fikk de melding fra Brandt direkte om tapet av Ålgård. Selv om Brandt forklarte at veien var effektivt sperret ved Vaula bro, og at det dermed ikke var fare for angrep fra den kanten, kom det likevel frem at det hadde vært tap av egne i kampene der. Når Øvregaard dagen etter fikk melding om at sterke tyske styrker var på vei fra en annen kant, brukte han flere avsnitt på å begrunne at Vikeså har et ufordelaktig terreng og at ledelsen uansett hadde beordret tilbaketrekning ved angrep. Sammen med Klunderuds kompani var det de to som hadde ansvaret for denne delen av fronten mot tyskerne.

Ut fra måten Øvregaard fremstilte situasjonen på trakk Klunderud sitt kompani omtrent direkte tilbake til Gloppedalsura. Det er en strekning via Malmeim, Espeland og Veen på cirka 20 km. Situasjonen der Klunderud ville takke farvel og gå frem til frontlinjen er den eneste der det kommer frem at begge kompaniene var i kamp. Det at Øvregaard overbeviste Klunderud om å finne en trygg kommandoplass tyder mest på at makten i relasjonen ligger nærmest førstnevnte.

Ved Espeland skulle Klunderud og hans kompani overtatt frontlinjen i kampen mot de fremrykkende tyskerne. Etter et av flyangrepene noe lengre bakover forsvant Klunderud uten å varsle. Til slutt endte begge kompaniene opp sammen i Gloppedalsura. Planlagt og samordnet virke er svært viktig i strid, og spesielt når det handler om avbrytelse av strid og

tilbakemarsj.²³⁸ I situasjonen mellom Klunderud og Øvregaard er det her noe nær en anklage om et alvorlig brudd på prinsippene for føring av operasjoner og strid.

Vektleggingen av at det ikke var noen egnede steder å etablere forsvarsstillinger og henvisningene til meldingene i kompanidagboken viser tydelig at Klunderud argumenterer for at valgene som ble tatt var riktige. Kommentarene om meldingene er et direkte svar på Øvregaards rapport om manglende kommunikasjon mellom de to kompaniene mens de var i tilbaketrekningssfasen fra Vikeså til Gloppedalsura.

Hvordan Klunderuds tonefall var når de møttes oppå Gloppedalsura og han sa: «*Her skal jeg bite meg fast*» er ikke lett å fastslå sikkert. Det at Øvregaard husket hva som ble sagt og valgte å ta uttrykket med som et sitat i rapporten sin halvannet år etter, tyder på at det ikke ble sagt på en unnskyldende måte. Klunderud har helt sikkert hatt nok dømmekraft til ikke å si det på en spottende måte. Trolig har han sagt det med et tonefall som kunne fungere forsterkende for å forklare den raske tilbaketrekningen, og at den enorme steinura var et egnet sted for forsvar.

Ut fra Klunderuds rapport ble ikke disse hendelsene i Gloppedalsura nevnt. I Klunderuds boklige fremstilling var bare kampene på dagen og frem til i sjutiden på kvelden beskrevet. Her fremhever Klunderud seg selv som en oppofrende sjef som alene har trosset fiendtlig ild fra skarpskytter og ledet styrkene fra fronten. Ingen andre kilder nevner tyske skarpskyttere her. Det at Klunderud i sin bok forklarer at han hadde ansvaret for seieren i Gloppedalsura og deretter anså oppdraget for over og trakk seg tilbake i sjutiden, sier en hel del. De som ble igjen, endte med å slå tilbake et tysk forsøk på stormangrep senere på kvelden. Dette har Klunderud omtalt som et voldsomt bombardement mot jegerne. Øvregaards kompani fra IR8 blir ikke nevnt av Klunderud, hverken i rapporten hans eller i den andre fremstillingen.

Klunderud sine valg på hva som skal skriftliggjøres eller ei, kan til en viss grad være avslørende. Det som uansett er tydelig, er at fremstillingene bare delvis er samsvarende med de andre kildene. Klunderud kunne heller ikke vite hva som skulle skje senere på kvelden, på

---

²³⁸ Ruge 1938: 172

tilbaketrekningstidspunktet. Han viser likevel i ettertid at han har forstått hva som har skjedd, og velger å kåre seg selv til seierherre. I kommunikasjonsfellesskapet mellom aktørene like etter kampene har Klunderud mistet troverdighet. I meningsfellesskapene basert på rapportene senere i krigen kommer ikke Klunderud på banen før et par år etter de andre. Noe han begrunnet med sykdom. Rapporten fungerer nærmest som et forsvarsskriv av egne valg. Etter krigen blir ikke Klunderud tatt på alvor. Dette kan kanskje være noe av årsaken til at Klunderud har forfattet sin alternative fremstilling i detalj, i bokform. I den fremstillingen er helterollen udiskutabel, fra ankomsten med en rekvirert ferge i Dirdal 11. april og til alle styrkene kapitulerte samme sted 23. april.

De uklare kommandoforholdene mellom Øvregaard, Klunderud og delvis også Brandt og oberst Spørck i forbindelse med sluttkampen i Gloppedalsura, har vært omdiskutert mye i ettertid. Det tyder på at nettopp dette har vært noe aktørene var opptatt av like etter også. I meningsfellesskapet mellom Klunderud og Øvregaard var den umiddelbare foranledningen de ulike måtene tilbaketrekingen fra Vikeså hadde foregått på. Øvregaards kompani hadde vært i kontakt med tyskerne omtrent hele veien oppover, mens Klunderud og hans kompani hele tiden var utenfor rekkevidde. De handlingene og ferdighetene Øvregaard fremviser i sin rapport, styrker hans omdømme på bekostning av Klunderud. Spesielt eksempelet der befalet skrev en henstilling til oberst Spørck for å få omgjort beslutningen om at Klunderud skulle ha det øverste ansvaret for de to kompaniene i Gloppedalsura, illustrerte hvordan Øvregaard posisjonerte seg selv i det sosiale spillet mot Klunderud. Det at Øvregaard avviste forslaget, men likevel tar det med i rapporten fremhever poenget. Den gang situasjonen utspilte seg, handlet det neppe om noe sosialt spill, men trolig i mye større grad ivaretagelsen av sikkerheten til soldatene. Hovdas rapport samsvarer med Øvregaards fremstilling.

To andre forhold er også interessante. Like etter tyskernes forsøk på stormangrep var blitt avverget og en stopp i kampene ble avtalt for at angriperne skulle få hente sine skadde, presiserte som nevnt Øvregaard at «2 - to mann» kunne sendes frem. Og at det ikke ble skutt mer etterpå. Det er flere versjoner av hva som skjedde her. Øvregaard har ikke tatt med noe mer fra denne situasjonen. Presiseringen av at to tyskere ble tillatt å komme frem, trenger ikke bety noe mer enn at det var avtalen, og så er det innforstått at våpenstillstanden ble forsøkt utnyttet og kontant stoppet.

Det andre forholdet dreier seg om at Øvregaard poengterte at kompaniet enda en gang var i ildlinjen. Det fremheves gjennomgående i rapporten at sammenliknet med Klunderuds kompani endte Øvregaards kompani stadig opp med å være hyppigst eksponert. Ikke bare i kamphandlingene mot tyskerne i tilbaketrekningsfasen, men også med overnatting ute, for lite mat, for lite søvn og likevel en avgjørende rolle i å få stoppet tyskernes forsøk på stormangrep.

De momentene Øvregaard fremhevet i meningsfellesskapet viser verdier som lojalitet og offervilje. I tillegg løftes dyktighet i kampløse, omtenkksomhet overfor soldatene og ivaretagelse av sikkerheten frem som viktige faktorer. Sakligheten og den nøkterne fremstillingsmåten kjennetegner hele rapporten. Underveis kan det se ut som Øvregaard lot Klunderud «få bestemme» og sørget selv for at det som måtte gjøres ble gjort. I meningsfellesskapet rapporten hører til inn i, er det ikke tvil om hvor makten ligger mellom de to aktørene.

Ifølge Hougés rapport fikk kompaniet påfølgende dag ordre om å innta stillingen i Gloppedalsura, for å erstatte og avløse et kompani fra IR8. På vei fra Dirdal og oppover nevner Houge at de ble sterkt sjenert av fiendtlige fly. Vanligvis hadde de forflyttet seg på nattetid for å unngå faren for flyangrep. Hougés underdrivelse om at: *mitraljøseild og små flybomber var til sjenanse* kan tolkes som en viss kritikk av at de ble beordret frem mens det fremdeles var lyst. Bare timer senere ville det vært mørkt. På den annen side er det mulig å forstå at det hastet ut fra situasjonsbeskrivelsen av kampen som pågikk der de skulle avløse kompaniet fra IR8.

Kamphandlingene beskrives kortfattet. Houge forklarte at bataljonssjefen, Lorange, var fremme og ledet striden en periode. I tillegg tok Houge med at kaptein Helling passerte i løpet av natten med et hvitt flagg, for å forhandle om overgivelse med tyskerne etter nederlaget ved Dirdal. Her forklares også at biltransporten med alt av soveposer, ulltepper og proviant ble ødelagt av et tysk bombeangrep. En situasjon som Houge ikke kommenterer, er når tyskerne fikk hente sine skadde. Houge avsluttet sin rapport med å beskrive egne tap og hva som skjedde med soldatene og befalet etter krigshandlingene var over. Helt til slutt nevnte han at

de norske avdelingene dels fikk mat fra distriktet og et hermetikkdepot som var opprettet i Byrkjedal av IR8.

Utvalget av moment som Houge valgte å ta med i sin rapport, speilet trolig det som flere var opptatt av like etter. Hvem hadde kommandoen og ansvaret for delseieren i Gloppedalsura? Dette var et omstridt tema flere kommenterte underveis og i sine rapporter. Houge valgte selv å bare nevne Lorange. Egne tap, utstyr og matforsyning kan også ha vært omdiskuterte moment i meningsfellesskapene like etter krigshandlingene. Flere av de som skrev rapportene like etter, hadde uansett tatt disse punktene med. I det meningsfellesskapet tyder Hougens valg om å bare fremheve Lorange nesten som et forsøk på å gardere seg. Det kan uansett ikke tolkes som et forsøk på å ta definisjonsmakt.

Houge har som nevnt også oppsummert sine inntrykk i et eget skriv på to sider, som er signert samme dag som rapporten. Her fremhevet Houge effekten av tyskernes overraskelsesangrep og det at de besatte de større byene første dag. Forskjellen på erfaring og utstyr mellom de tyske og norske styrkene tas også med som en forklaring på at deltakerne hadde en følelse av at utfallet allerede var avgjort. Belastningen med lite søvn og lange marsjer på nattestid brukes også som en måte å få frem at påkjenningen var stor. Mangel på et effektivt våpen mot fly løftes frem som en avgjørende faktor for at utfallet ble som det ble. Hougens siste punkt er et retorisk spørsmål om at i fremtiden bør hver soldat få et par smertestillende tabletter til bruk for de som såres i strid.²³⁹

Hva som er forklaringen på at Houge har utarbeidet en tosidens fremstilling av det han kaller «Enkelte inntrykk fra felttoget i Rogaland» utover den obligatoriske rapporten, er uavklart. Ved å vurdere fremstillingen i et dynamisk kulturperspektiv kan den være med og bekrefte at Houge også her fremviser sin kunnskap og mening i det sosiale spillet mellom aktørene. Houge bruker de to sidene på å presentere en argumentasjonsrekke og forklaring på hvorfor det endte med nederlag. De siste to poengene hans er at dersom de norske styrkene hadde hatt egnet antiluftskyts og medikamenter mot smerte, kunne kampene blitt utkjempet mer

---

²³⁹ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Hougens «Enkelte inntrykk» 1941, side 1 og 2).

jevnbyrdig. Konteksten denne fremstillingen vurderes mot kan også omfatte hele det norske militærvesenet. Mange steder i landet ga de norske styrkene opp motstanden mot tyskerne uten kamp. Det at Houge i en slik sammenheng nærmest nedtoner egen krigsinnsats og kun etterspør et bedre luftforsvar og et par tabletter til hver mann, kan kanskje tolkes som et diskret forsøk på å styrke sin egen rolle som en av offiserene som faktisk deltok aktivt i krigshandlingene.

Kompaniet til Thon hadde returnert fra stillingene sine ved Oltedal og kommet til Dirdal og Gilje-området i løpet av natten til 21. april. Dagen etter fikk de ordre om å bytte posisjon med IR8 sine kompanier i Gloppedalsura. Ut fra Thons rapport var kampene i gang her oppe, og de fikk melding om å påskynde avmarsjen. Mens de var på vei, ble de angrepet av tyske fly. I beskrivelsen av tyskernes angrep etter de er kommet i posisjon i Gloppedalsura, forklarer Thon først at de ble utsatt for intens beskytning fra bombekastere og mitraljøser. Deretter at alle norske soldater ble sendt frem og at de klarte å stoppe et voldsomt angrep.²⁴⁰ I denne delen bruker Thon to fulle avsnitt for å forklare situasjonen. Uklarheten om hvem som hadde kommandoen på stedet nevnes ikke. Situasjonen der tyskerne fikk hente egne skadde og ble beskyttet grunnet mistanke om forsøk på å flytte frem egne styrker, er heller ikke med. Thon avslutter sin rapport med ordren fra oberst Spørck om at fiendtlighetene var innstilt fra 23.april klokka 13:00.

4.2.4 *Sammenfatning*

I tilbaketrekningsfasen fra Vikeså har nok begge kompanisjefene fra IR8 forsøkt å gjøre en så god militær innsats som mulig, ut fra situasjonsforståelsen i løpet av de ulike etappene. I vurderingen av meningsfellesskapet om tilbaketrekningen identifiseres både likheter og forskjeller i fremstillingene til de to aktørene. Begge fremstår som bevisste på å ta vare på sitt eget omdømme. Øvregaard gjør det på en nokså forsiktig og saklig måte. Klunderud begrunner valgene han tok, viser til kilder og avslutter rapporten uten å beskrive selve sluttkampen i Gloppedalsura. I den fremstillingen som han selv kaller «boken» er det med mer detaljerte forklaringer og beskrivelser. I denne er det blant annet med episoder ingen andre har kommentert der Klunderud viser heltmodig opptreden. Situasjonen med

---

²⁴⁰ RA/RAFA-2017/Y/Yb/L0092 (Fra mappen om IR2s nøytralitetsvakt på Sola, Thons rapport av 1941. side 9)

skarpskytteren kan være et illustrerende eksempel. Øvregaard har fått frem at han og kompaniet var i ildlinjen gjentatte ganger på vei tilbake og i selve sluttkampen. Mangel på mat er også et poeng som blir nevnt.

Mye tyder på at Øvregaard hadde en adskillig sterkere maktstilling i det uformelle sosiale hierarkiet overfor Klunderud. Det gjaldt både underveis og i tiden etterpå. Det er også moment som tyder på at Øvregaards maktstilling kan ha vært sterkere overfor soldatene. I løpet av tilbaketrekningen hadde Klunderuds kompani hele tiden hatt Øvregaards kompani som beskyttelse mot tyskerne. Den gangen de var tettest på hverandre, var situasjonen der Klunderud ville ta farvel før han skulle gå frem til fronten. Det sier en del om maktrelasjonen dem imellom at Øvregaard til slutt fikk overbevist ham om fordelene med en mer tilbaketrukket lederposisjon.

Flere moment peker på kaptein Klunderud som den formelle lederen relatert til kaptein Øvregaard, militært sett. Selv om major Brandt avviste at de to kompaniene skulle ha felles ledelse i Gloppedalsura, tilrådte oberst Spørck dette, uten å være klar over Brandts beslutning. Den temmelig sterke reaksjonen til soldatene i Øvregaards kompani på at Klunderud skulle ha felles kommando på stedet, kan være et argument for motsatt syn.

Øvregaard hadde sin oppvekst som eldste gutt i søskenflokket og i et hjem med ressurssterke foreldre. Faren hadde yrke som skipskaptein og deretter øverste leder på en sinkfabrikk. Utdanningen med artium, krigsskole og deretter til lektor samsvarer delvis med Klunderuds, men han tok bankutdannelse og jobbet i eget importfirma. Klunderud var yngst av to brødre og hadde et hjem med preg av arbeiderklasse, der faren var baker. Disse relativt små forskjellene i kulturell bakgrunn trenger nødvendigvis ikke ha så mye å si. Likevel kan det være interessant med tanke på maktforhold. Evne til å fungere godt i en lederrolle er avhengig av flere faktorer. I det uformelle maktforholdet mellom de to kompanisjefene har nok sosioøkonomiske forhold og familiesituasjon hatt større betydning enn om oppveksten har vært øst eller vest i Norge.

Verdiene lojalitet og offervilje som Øvregaard demonstrerte er to andre viktige faktorer. Offisersegenskaper som dyktighet i kampløse, omtenkksomhet overfor soldatene og ivaretagelse av sikkerheten har også vært viktige faktorer. Det at Klunderud tok initiativ for å få en skriftlig melding om at han hadde ansvaret for kommandoen i Gloppedalsura trenger ikke fungere som en bekreftelse på at han var den reelle autoriteten på stedet. Det kan heller vise det motsatte.

Med tanke på hvordan tilbaketrekningen fra Vikeså til sluttkampen i Gloppedalsura er blitt fremstilt i annen litteratur, er det visse likheter og forskjeller sammenlignet med mulighetene en vurdering av kildene ved bruk av et kulturmøteperspektiv gir. Sted, tid, aktører og de fleste hendelsene er nokså samsvarende.

Krigen i Norge. Operasjonene i Rogaland har en grundig redegjørelse for utstyr, proviant og hvor de ulike styrkene på troppsnivå ble forflyttet. Situasjonen mellom Klunderud og Øvregaard blir kort kommentert. I bokens fremstilling av situasjonen med hvilket kompani som skulle være i front mot tyskerne fra Malmeim og hvordan dette byttet skulle utføres, blir ikke uenigheten mellom de to aktørene problematisert. Situasjonen på Veen og forholdene mellom de to i Gloppedalsura er heller ikke problematisert. Misstemningen mot Klunderud er viet et avsnitt, og det henvises til ordren fra Spørck. Boken ble utgitt i 1952. I lys av at da var forholdet til Sovjetunionen endret til motpart i den kalde krigen, har det nok vært viktig å fremstille de norske militærenhetene på en mest mulig fordelaktig måte.²⁴¹

Boka *Håpløs Kamp* har dekket tilbaketrekningen fra Vikeså på lignende vis som *Krigen i Norge. Operasjonene i Rogaland*. Uenighetene mellom Klunderud og Øvregaard er vurdert, og andre aktører sine forklaringer er brukt for å øke forståelsen. Kapittelet avsluttes med at det er takket være Klunderud at tyskerne har kunnet rykke frem 20 kilometer og bare mistet to mann. Beskrivelsene fra kampene i Gloppedalsura skildres først utstyret og tilstanden til soldatene. De tyske styrkene er også godt forklart. Under deloverskriften «Nærkamp i ura» innledes denne delen med gjennomføringen av oberst Spørcks ordre med omgruppering av de to bataljonene. IR2 skulle ha ansvaret i sør, mens IR8 skulle være samlet i nord. Etter

---

²⁴¹ Schiøtz 1952: 133–149

Klunderud sitt kompani hadde trukket seg ut av ura, økte tyskerne sitt angrep og Øvregaard ble anmodet om å bli igjen og delta i forsvaret. Emnet er avsluttet med detaljerte forklaringer om nærkampene som ble utkjempet i Gloppedalsura, våpenhvilen og skadesituasjonen til både norske og tyske styrker.²⁴²

Ved studere kildene i et kulturmøteperspektiv i konteksten fra 2020 er det større muligheter for å vurdere for eksempel uenighet og misstemning mellom aktørene. Det er også mulig å ta med kulturbakgrunnen til aktørene i vurderingsgrunnlaget i forsøket på å øke forståelsen for valgene som ble tatt underveis. Øvregaard og Klunderud har mye felles. Oppvekststedene i øst og vest er en ulikhet. En mer interessant ulikhet er den sosioøkonomiske bakgrunnen og familiesituasjonen i oppveksten.

---

²⁴² Militærhistorisk forening 2016: 316–321, 362–368 og 379–383

5 Oppsummering og konklusjon

5.1 Oppsummering

Ved bruk av Klausens kognitive kulturdefinisjon i vurderingen av bakgrunnen til aktørene kan en konkludere med at sosiale koder, verdier, ideer og normer har blitt overtatt fra foreldregenerasjonen. Denne sosiale bakgrunnen har sammen med blant annet utdanning vært med i dannelsen av aktørenes kulturelle identitet. Hylland Eriksens første definisjon tar også med samfunnets påvirkning.²⁴³ Ifølge Hylland Eriksens andre definisjon skal kultur forstås som meningsfellesskapene som dannes når mennesker gjør noe sammen. Funnene ovenfor er også vurdert på en deskriptiv måte.

Selv om eksamen artium og militær utdanning var felles for alle, var det likevel store nok forskjeller i den sosiale bakgrunnen til at den kulturelle identiteten fremsto som svært forskjellig. Dette handlet trolig om klassetilhørighet. I en del av familiene var det sterke og langvarige tradisjoner for militær utdanning og deltakelse på offisersnivå. Velstående handelsborgerskap, skipsrederbakgrunn eller embetsmannsbakgrunn var også utgangspunkt som ga innpass og tilhørighet i det øvre sosiale sjiktet. Klassifiseringene i folketellingene ble endret flere ganger frem mot krigsutbruddet. Embetsmenneskes sosiale og kulturelle relegering i samfunnet fra overklasse til middelklasse medførte ikke nødvendigvis at andre roller steg i de uformelle hierarkiene.²⁴⁴

Svært få fra arbeiderklassen eller lavere bondestand tok eksamen artium i løpet av tiden frem mot 2. verdenskrig. De siste 20 årene før krigsutbruddet var det årlig ca. 400 som gjennomførte denne utdannelsen av et gjennomsnittlig årskull på cirka 45 000, for aldersgruppen.²⁴⁵ Det vil si i underkant av 1% tok artium. En del av offiserene hadde tatt krigsskolen med videre militær utdanning i tillegg.

---

²⁴³ Hylland Eriksens første definisjon: «De ferdigheter, oppfatninger og væremåter som personer har tilegnet seg som medlemmer av et samfunn». Se også 2.4

²⁴⁴ Myhre 2004: 95–96 (Statistisk sentralbyrå)

²⁴⁵ <https://www.ssb.no/a/histstat/tabeller/3-5.html> og <https://www.ssb.no/a/histstat/tabeller/5-5-11t.html> (Besøkt 29.oktober. 2020)

De aller fleste av deltakerne var ukjente for hverandre. Det gjaldt både de menige soldatene, befalet og offiserene. I løpet av noen dager lærte de hverandre å kjenne. Ferdigheter, væremåter, normer og verdier har da blitt fremvist og de uformelle makthierarkiene har blitt dannet og gjort gjeldende i et sosialt spill. De uformelle makthierarkiene har blitt etablert og kontinuerlig justert ved siden av det etablerte formelle militære makthierarkiet.

Ved å periodisere felttoget i fem situasjoner (fjellmarsjen, Ålgård, retrett til Dirdal, sluttkampen i Dirdal og retrett fra Vikeså og sluttkampen i Gloppedalsura) og vurdere meningsfellesskapene i et kultur møteperspektiv er forståelsen større for valgene offiserene tok. Offiserenes bakgrunn var en faktor som var med og påvirket hendelsesforløpet.

5.2 Konklusjon

Felttoget i Rogaland startet 9. april og varte frem til overgivelsen knappe to uker senere. Soldatene i Rogalandsbataljonen og jegerbataljonen fra Oslo utgjorde til sammen om lag 1600 menn og to kvinner. Bataljonene var organisert med fire kompani i hver. Lederen for avsnittet, bataljonssjefene, de åtte kompanisjefene og to andre utgjør aktørene som er kartlagt for å svare på oppgavens problemstilling. Hvilken bakgrunn hadde offiserene tilknyttet felttoget? Var det store nok kulturelle forskjeller innen de norske styrkene, til at de kan kategoriseres som kultur møter? Har eventuelle kultur forskjeller hatt utslagsgivende betydning for utfallet?

Kartleggingen av bakgrunnen til offiserene har vist at utdanning og erfaring i stor grad var samsvarende for aktørene som er undersøkt siden alle er offiserer tilknyttet militæret. En ulikhet som er avdekket er den sosiale bakgrunnen. Av de tretten offiserene som er undersøkt, hadde fire en bakgrunn fra det som tidligere ble kategorisert som arbeiderklasse eller bondestand. De ni andre var fra familier med militære tradisjoner og/eller kjennetegn på tilhørighet i det som ofte før ble kategorisert som middelklasse, overklasse eller embetsmannsstand.

Med oppgaven har jeg dokumentert felttoget i et kultur møteperspektiv. Ved hjelp av en hermeneutisk metode har jeg gransket feltarkiv, feltdagbøker, ordrer og rapporter kvalitativt

for å svare på problemstillingen. En kvalitativ metodebruk har ført til en helhetlig forståelse til det som er studert. Nærheten til offiserene som deltok i felttoget har gitt dybdekunnskap om denne gruppens verdier, erfaringer, tanker og opplevelser. Min forståelseshorisont har delvis sammensmeltet med dem som ytret seg i tilknytning til felttoget.

I kildearbeidet har også en mikrohistorisk tilnærming blitt brukt. Kjennetegnene på denne metodebruken er å studere et tydelig avgrenset fenomen på en intensiv og ekstremt nøyaktig måte. Både felttoget og det tilhørende kildematerialet på Riksarkivet har vært nøye avgrenset. For å vurdere meningsfellesskapene måtte rapportene leses utallige ganger og sammenstilles. Det krevde en dyp og nøyaktig kildegransking for å avdekke nyanser og mønstre i maktrelasjonene. Ut fra et mikrohistorisk perspektiv tillegges også aktørene selvstendig vilje (agency). Kartleggingen av bakgrunnen til offiserene og vurderingene av avgjørelsene som ble tatt i de fem situasjonene, tydeliggjør at aktørene har spilt aktive roller.

Klausen og Hylland Eriksens deskriptive kulturbegrep definerer kultur til de oppfatningene og væremåtene som overføres fra en generasjon til neste, eller fra samfunnet. Ifølge Vike er den norske majoritetskulturen forskjelligartet, blant annet vurdert ut fra sosioøkonomiske forhold.²⁴⁶ Et annet moment fra kulturkapitlet står Gellner for.²⁴⁷ Han poengterer at innen en nasjonalt homogenisert befolkning vil det være internt differensierte kulturer. Funnene av ulike bakgrunner blant offiserene illustrerer at de har hatt forskjellige oppfatninger og væremåter. Kultur møter har funnet sted ut fra en deskriptiv kulturdefinisjon. Dersom de kulturkonstruktivistiske definisjonene til Dahl og Hylland Eriksen anvendes har alle kommunikasjonssituasjonene og meningsfellesskapene også vært kultur møter.

I de fem situasjonene som er undersøkt har kultur møtene vært utslagsgivende på to måter. Funn viser at kultur møtene har hatt konsekvenser både relatert til det militærtaktiske utfallet underveis i felttoget og med tanke på hvem av aktørene som ble tillagt ære eller skyld i etterkant. Undersøkelsergrunnlaget i dette felttoget passer godt inn i rammene for en masteroppgave, men er for lite til å konkludere noe med stor sikkerhet. Det er likevel en

---

²⁴⁶ Vikes syn er redegjort i 2.8

²⁴⁷ Gellners syn er diskutert i 2.6

tydelig tendens som viser at bakgrunnen til offiserene har hatt noe å si. De offiserene som har hatt en bakgrunn med høy sosial status samsvarer med de som har tatt valg for å komme i kamp med tyskerne. Offiserene som har tatt valg som gjorde at de unngikk kamp mot tyskerne, samsvarer med de som har hatt bakgrunn med lavere sosial status. Det samme mønsteret trer frem i sammenlikningen av positive og negative vurderinger etter felttoget.

Gjesdal, Kluge, Klunderud og Stangeland er de fire offiserene med en bakgrunn der kildene viser tegn på lavere sosial status. I flere tilfeller unngikk disse offiserene kampsituasjoner mot tyskerne eller trakk styrkene tidlig tilbake fra kamphandlinger. Underveis i felttoget ble de tillagt skyld og ansvar. Etter felttoget ble også valgene disse fire aktørene tok vurdert mer negativt og tillagt mindre vekt i bøkene *Krigen i Norge. Operasjonene i Rogaland og Håpløs Kamp*.²⁴⁸

Spørck ledet hele felttoget og forsøkte på flere måter å trekke samtlige bort fra tyskerne. Forklaringen på «fjellmarsjen» var å samle en større styrke i Setesdal. Vurderingene av Spørck i ettertid har vært mer positive enn til de fire ovennevnte. Spørcks ledende rolle har gjort at hans syn har blitt mest vektlagt. Bakgrunnen hans fra en familie med lange militære tradisjoner og høy sosial status kan ha vært en medvirkende faktor til at fjellmarsjen ikke ble problematisert i *Krigen i Norge. Operasjonene i Rogaland*.²⁴⁹

Gowart Olsen og Brandt er to andre offiserer der kildene viser bakgrunn med kjennetegn på høyere sosial status. Begge de to var involvert i situasjoner med negative utfall. Likevel er de blitt bedømt mer positivt i ettertid. Brandt er tillagt mye av ansvaret for at det i hele tatt ble utviklet militær motstand i forbindelse med felttoget. Poenget med at han mistet livet på slutten har nok påvirket vurderingene, men i meningsfellesskapene han deltok i før han falt viser klare tegn på at han var en høyt respektert offiser med mye formell og uformell makt. Begge disse offiserene var også ansvarlige for valg som hadde betydning for utfallet i flere små og store hendelser underveis og medførte positiv omtale i for eksempel dagsordre. De er også positivt omtalt i bokverk i ettertid.

---

²⁴⁸ Se 3.4.5, 3.4.7, 4.1.3 og 4.2.3

²⁴⁹ Se 3.3.3

Felttoget som er undersøkt har ikke nok aktører til å kunne slå fast med sikkerhet om den sosioøkonomiske bakgrunnen har vært utslagsgivende, men ved å utvide analysen til å gjelde flere operasjonsområder kunne antallet aktuelle offiserer blitt økt. Med et større datagrunnlag og muligheter for komparasjon kunne kombinasjonen av flere metoder hevet reliabiliteten og validiteten. En kvalitativ analyse av kildene gir god dybde og forståelse, men gir ikke en statistisk generaliserbar oversikt. For å utarbeide en generaliserbar oversikt må en kvantitativ metode anvendes. En slik metodekombinasjon, eller metodetriangulering, og oppskalert datagrunnlag ville økt sikkerheten på funnene. Det kunne vært interessant med en lignende undersøkelse av andre operasjonsområder i andre deler av landet. Da kunne kildegrunnlaget blitt utvidet og det hadde vært mulig med sammenligninger mellom de ulike felttogene.

Det er identitet og makttyngdepunktet i kommunikasjonssituasjonene og meningsfellesskapene aktørene tok del i som er belyst fra et kulturmøteperspektiv. Et illustrerende eksempel kan være situasjonen med kampen på Ålgård. Mens flere tyske kompani angrep en norsk forsvarsstilling på stedet, ble løytnant Kluge sendt ut for å beskytte den ene flanken. Om mulig skulle han prøve på et angrep mot tyskerne fra siden. Da han kom i posisjon, så det ut som kampen var over. Trolig har det vært våpenhvile i forbindelse med en fangeutveksling som pågikk. Tyskerne benyttet denne våpenhvilen til å flytte egne styrker fremover. Forslaget om fangeutveksling kom fra tyskerne etter de hadde brukt flere timer på å rykke frem et kort stykke.

Øverstkommanderende for de norske styrkene svarte ja til stans i kampen og gjennomføring av fangeutvekslingen. På grunn av tyskernes uhindrede fremrykning til gode posisjoner, var kampen over etter kort tid. Løytnant Kluge hadde trukket troppen sin tilbake, og da han møtte sin bataljonssjef like etter, ble han tatt ut av tjeneste og nesten dømt til døden på stedet. Ved å vurdere maktrelasjonen i et av meningsfellesskapene til den øverstkommanderende i et kulturmøteperspektiv, viser kildene at ansvaret for utfallet på Ålgård ikke skulle vært plassert på løytnant Kluge.

Et av spørsmålene som ble stilt handlet om hvorfor de norske styrkene ikke ytte større motstand mot tyskerne. Taktiske valg er som sagt ikke undersøkt spesifikt. Det er likevel interessante funn fra analysedelen som kan være med og gi et bedre svar. En tydelig tendens

var at offiserene med lavere sosial status fra bakgrunnen, unngikk kamp. De offiserene som tok initiativ til kamp, hadde bakgrunn med høyere sosial status. Kulturmøteperspektivet har gitt forklaringskraft i vurderingene av identitet, makt og meningsfellesskapenes betydning for utfallet. Funnene viser at forsvarspotensialet var høyere enn det som ble realisert i de enkelte situasjonene. De som var med i felttoget i Rogaland og kjempet gjorde likevel en mye bedre innsats enn de stedene der de norske styrkene overga seg uten kamp.²⁵⁰

Denne studiens tilnærming, og dermed kulturmøteperspektivets forklaringskraft, gir ny innsikt og økt forståelse for valgene offiserene tok i løpet av felttoget.

---

²⁵⁰ Kampsituasjoner i løpet av felttoget var ved Bråstein, Fiskebekk, Oltedal, Dirdal, tilbaketrekningen fra Vikeså og i Gloppedalsura.

6 Kilder og litteratur

6.1 Utrykte primærkilder

Disse eskene er fra Riksarkivet, arkiv RAFA-2017, Forsvaret, Forsvarets krigshistoriske avdeling. Serie: Y Andre utskilte arkivdeler – Krigen i Norge 1940-1945. Serie: Yb Hæren.

Stykke: L0089: 3. divisjon (<https://www.arkivportalen.no/entity/no-a1450-01000000504840?ins=RA>)

Stykke: L0090: 3. divisjon (<https://www.arkivportalen.no/entity/no-a1450-01000000504845?ins=RA>)

Stykke: L0091: 3. divisjon (<https://www.arkivportalen.no/entity/no-a1450-01000000504851?ins=RA>)

Stykke: L0092: 3. divisjon (<https://www.arkivportalen.no/entity/no-a1450-01000000505125?ins=RA>)

6.2 Trykte primærkilder

Aurenes, Ola. *Høyland gards og ættesoge gjennom 400 år*. Høyland kommune/Dreyer. 1954

Bjørnson, Else. *Studentene fra 1913. (Biografiske opplysninger til 50-årsjubileet)*. Nasjonaltrykkeriet Oslo. 1963

Hoffstad E.: *Hvem er hvem i næringslivet*. Halvorsen og Larsen papirindustri, Oslo. 1939

Houge, Nils: «Oslomarka utparselleres» i *Aftenposten* 28.09. 1935. Besøkt 19.10. 2020

Keyser, Bj. Brath.: *Norges militære embedsmenn*. A.M. Hanches forlag, Oslo. 1930

Line, Per med flere (Rogaland regiments befalslag): *Underofficerer ved Rogaland Regiment 1889–1934*. Stavanger Dreyer Grafiske Anstalt. 1934

Mauland, Tønnes: *Vinterlandbruksskulens elevlag Festskrift 50 år*. Gjøstein boktrykkeri, Stavanger. 1961

Melhus, Alf med flere: *Studentene fra 1914*. Grøndal og søns boktrykkeri, Oslo. 1939

Militærkalender for den norske hær, 1938. Besøkt 07.10. 2020

<https://play.google.com/books/reader?id=BFMVAQAAMAAJ&hl=no&pg=GBS.PA76>

Ruge, Otto: *Felttjeneste II (Taktiske direktiver for hæren)*.. Reprodusert i 1943 av Peal, Ashdown & Hart ltd. London. 1938

(<https://www.nb.no/nbsok/nb/3ee831500d6a398a85d9b653ffc57dbe?index=1#0>)

Schiøtz, Johannes: *Den militære høyskoles historie 1817–1917*. Utgitt ved Offentlig foranstaltning ved C. Dahls bok og kunsttrykkeri A/S Kristiania. 1919

Schiøtz, Johannes (Den krigshistoriske avdeling): *Krigen i Norge, operasjonene i Rogaland og Haugesund, Indre Hardangeravsnittet*, Skoglands Boktrykkeri AS Haugesund. 1952

Spørck, Gunnar (Redaksjonskomiteen): *Studentene 1902, Biografiske opplysninger samlet til 25-årsjubileet*. Grønndal og Søns boktrykkeri, Oslo. 1927

Steenstrup, Bjørn: *Hvem er hvem 1973?* Aschehoug & Co, Oslo, 1973

6.3 Sekundærkilder og referert litteratur

Anderson, Benedict. *Forestilte fellesskap*. Oslo: Spartacus. 1996

Bø, Gudleiv. “*Det nasjonale og den europeiske kulturarv*” i Lars M. Fosse (Red.): *Gobelin Europa. Søkelys på europeisk kultur*. Oslo. 1995

Digitalarkivet: lenker er lagt i fotnotene for å gjøre det lettere å sjekke disse kildene underveis

Daatland, Dan Dyrli: *Rogaland april 1940.*, Randaberg trykk, Sandnes: Loke A/S. 1990

Dahl, Øyvind. *Møter mellom mennesker*. Gyldendal. 2013

Descombes, Vincent. *The Problem of Collective Identity. The Instituting We and the Instituted We*. In Heikki Ikaheimo og Arto Laitinen (Red.) *Recognition and Social Ontology*, Brill. 2011

Duenger Bøhn, Einar (sist oppdatert: 16. juli 2020) *Ontologi*, *Store norske leksikon*

<https://snl.no/ontologi>. Nedlastet: 27. juli 2020

Døssland, Atle: https://hivolda.instructure.com/courses/1276/files/17680/download?download_frd=1
Tilvisning til forelesning om «Nasjonal identitet før 1814 konsentrat». 2017

Gellner, Ernest. *Nasjonalisme*. Spartacus Forlag. 1998

Gleason, Philip. *Identifying identity: A semantic history*. *The Journal of American history*, vol 69, nr 4, mars. 1984

- Grønmo, Sigmund. «*Forholdet mellom kvantitative og kvalitative metoder i samfunnsforskningen*». I: Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (Red.). *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget. 1996
- Gylfi Magnússon, Sigurdur og Szijártó, István M. «*What is Microhistory*» Routledge. 2013
- Hauge, Lars Steina og Holgernes, Bjørn. *Vitenskap og språk*. Cappelen Damm. 2005
- Hundeide, Helge: *Aprilnatt*. Dreyer forlag. 2016
- Hylland Eriksen, Thomas: *Kulturelle veikryss*. Universitetsforlaget. 1994
- Hylland Eriksen, Thomas: *Små steder – store spørsmål*. Universitetsforlaget. 1998
- Jensen, Tom B.: *Norsk lokalhistorisk krigshistorie om 2. verdenskrig 1940–1945. En bibliografi*. Universitetsbibliotekets trykkeri Oslo. 1995
- Jordheim, Helge: «Lesningens vitenskap», kap. 2. Oslo: Universitetsforlaget. 2001
- Klausen, Arne Martin: *Kultur: mønster og kaos*. Pax. 1992
- Krogh, Thomas: *Hermeneutikk*. Gyldendal, 2. utgave, 2. opplag. 2017
- Langeland, Nils Rune: «Møte med krigens ånd» i *Morgenbladet* 2013. Besøkt 03.10.2020
https://morgenbladet.no/ideer/2013/motet_med_krigens_and
- Larsen, Anne Kristin: *En enklere metode*. Fagbokforlaget. 2017
- Moland, Tallak: *Historien om Nordmarka*. Christiania forlag. 2006
- Militærhistorisk forening: *Håpløs Kamp*, Commentum forlag. 2016
- Myhre, Jan Eivind: *Folketellinger gjennom 200 år*. Kjartan Soltvedt (Red). Statistisk Sentralbyrå. 2004
- Norske reserveoffiserers forbund: <https://www.nrof.no/var-tidlige-historie/> Besøkt 20.10. 2020
- Redse, Arne: «Kultur og kulturanalyse – trusfridom og dialog», Høgskulen i Volda. 2015
- Rein, Torolf, (oppdatert: 07. mars 2019) Marine og sjøstridskrefter. *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/minefelt> nedlastet: 31. oktober 2020
- Saltnes, Magnar: *Norske Jegerkorps Infanteriregiment nr 2 1918–1962*. Utgitt av Hærstaben. 2006
- Sunde, Hjalmar Inge: «Andre verdenskrig: Rogaland og Øst-Finnmark var viktigst i et militærstrategisk perspektiv». <https://www.aftenbladet.no/meninger/debatt/i/e1V8dM/Andre-verdenskrig-Rogaland-og-Ost-Finnmark-var-viktigst-i-militar-strategisk-perspektiv>

Besøkt:09.05.2019

Sørensen, Øystein (med flere): *Norsk krigsleksikon*. J.W. Cappelens forlag a.s. Oslo. 1995

Thorkildsen, Dag. “Nasjon, nasjonalisme og modernisering – noen sentrale posisjoner innenfor nasjonalismeforskningen” i Brohed, I. (red.): *Kyrka och nationalism i Norden. Nationalism och skandinavism i de nordiska folkkyrkorna under 1800-talet*. Lund. 1998

Tveterås, Alf: *Et eget folkeferd. Med Fredrikstad skiklubb i 100 år*. Indre Smaalenene trykkeri. 1995

Vike, Halvard. «*Norsk kultur: myte og realitet*». Tano Aschehoug. 1997

Øidne, Gabriel (med flere): *Syn og segn*. Det norske samlaget, Oslo. 1957